

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra sociální práce

Johana Klasová

**Konstrukce programů přípravy na život pro
děti a mladistvé vyrůstající v dětském
domově**

**Construction of programs preparing for life
for children and adolescents growing up in
children's home**

Bakalářská práce

Praha 2008

Autor práce: **Johana Klasová**

Vedoucí práce: **Doc. PhDr. Oldřich Matoušek**

Oponent práce: **Mgr. Hana Pazlarová**

Datum obhajoby: 8.9.2008

Hodnocení:

Bibliografický záznam

KLASOVÁ, Johana. *Konstrukce programů přípravy na život pro děti a mladistvé vyrůstající v dětském domově*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, katedra sociální práce, 2008. 77.s, Vedoucí diplomové práce Doc. PhDr. Oldřich Matoušek

Anotace

Bakalářská práce „Konstrukce programů přípravy na život pro děti a mladistvé vyrůstající v dětském domově“ pojednává o několika aspektech péče o ohrožené děti, kterým okolnosti v současné době zabraňují žít ve vlastní rodině. Stručně mapuje situaci v péči o takto ohrožené děti, jak tento systém funguje a kde jsou jeho slabé stránky. Ukazuje na znevýhodnění, které lidem, kteří vyrostli v dětském domově, ztěžuje samostatný život oproti lidem, kteří měli v dětství „normální“ rodinné zázemí, a specifické potřeby, které tito lidé při stavění se na vlastní nohy mají. Snaží se přiblížit život několika mladých lidí, kteří vyrostli v Dětském domově v Sázavě a už několik let žijí samostatně. Jednak statisticky zmapovat, kolik z nich je schopno sociálně fungovat v běžném neinstitucionálním prostředí a na jaké úrovni. Jednak předkládá konkrétní příběhy několika těchto lidí a snaží se na nich ukázat zajímavé aspekty problematiky samostatného života lidí, kteří vyrostli v dětském domově. V neposlední řadě chce tato práce poukázat na některá opatření a návrhy, které by lidem, kteří opouštějí Dětské domov v Sázavě, pomohly lépe zvládnout nároky společnosti při na dospělé lidi.

Annotation

My Thesis „Construction of programs preparing for life programs for children and adolescents growing up in children's home“ deals with some aspects of taking care of endangered children, whose circumstances don't allow living in their own families at this moment. It is charting briefly the situation around care of children endangered in this way. It talks about functioning of this system and about its weaknesses. It points some disadvantages that complicate independent life of people grown up in institutional care compared to those who grew up in „normal“ family and it shows some specific needs of this people when they become live independently. It aspire to approach the lifes of some young people who grew up in Children's home in Sázava and they have been living few years alone already. Firstly it wants to show statistically how many of them are able to live socially functional life in noninstitutional surrounding and on which standard. Secondly it shows concrete tales of some of these people and tries to point some interesting aspects of independent life of people who grew up in children's home. Last but not least this thesis wants to point on some actions which could help people who leaves Children's home Sázava to manage better the demands of society on adult people.

Klíčová slova

ohrožené děti, rodina ústavní výchova, dětský domov, příprava na život, osamostatňování se, psychická deprivace, znevýhodnění, sociální fungování

Keywords

endangered children, family, institutional care, children's home, preparation for life, achieving independence, psychical deprivation, disadvantage, social functioning

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 17.července 2008

Johana Klasová

Obsah

OBSAH	- 4 -
ÚVOD.....	- 6 -
1. RODINA – SOUKROMÉ PRÁVO POD OCHRANOU STÁTU	- 7 -
1.1 KONKRÉTNÍ DŮVODY, KVŮLI KTERÝM SE DO SOUKROMÉHO PRÁVA NA RODINU VKLÁDÁ STÁT	- 7 -
2. SYSTÉM PRÁCE S DĚTMI, KTERÉ JSOU NUCENY ŽÍT MIMO VLASTNÍ RODINU	- 9 -
2.1. ROLE OSPOD V PRÁCI S RODINOU JÍŽ HROZÍ ODEBRÁNÍ DÍTĚTE	- 9 -
2.2. NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE	- 12 -
2.2.1. <i>Osvojení (adopce)</i>	- 12 -
2.2.2. <i>Pěstounská péče</i>	- 13 -
2.3. ZAŘÍZENÍ PRO DĚTI VYŽADUJÍCÍ OKAMŽITOU POMOC	- 15 -
2.4. ÚSTAVNÍ VÝCHOVA.....	- 16 -
3. PÉČE O DĚTI V DĚTSKÉM DOMOVĚ.....	- 19 -
3.1. PÉČE O DĚTI V DĚTSKÉM DOMOVĚ A ŠKOLNÍ JÍDELNĚ SÁZAVA	- 21 -
3.1.1. <i>Popis základní struktury DD Sázava</i>	- 21 -
3.1.2. <i>Výchovně-vzdělávací plán</i>	- 22 -
3.1.3. <i>Příprava na samostatný život</i>	- 26 -
4. ZNEVÝHODNĚNÍ LIDÍ ODCHÁZEJÍCÍCH DO SAMOSTATNÉHO ŽIVOTA Z DD OPROTI LIDEM ODCHÁZEJÍCÍM Z RODINY	- 29 -
4.1. PŘÍČINY ZNEVÝHODNĚNÍ LIDÍ VYROSTLÝCH V DD.....	- 29 -
4.1.1. <i>Zvýšená vrozená zdravotní zátěž</i>	- 29 -
4.1.2. <i>Znevýhodnění ve vzdělávacím procesu</i>	- 30 -
4.1.3. <i>Chybějící podpůrná sociální síť</i>	- 31 -
4.1.4. <i>Nízká připravenost na vstup do samostatného života</i>	- 32 -
4.1.5. <i>Následky psychické deprivace</i>	- 34 -
4.2. NÁSLEDKY ÚSTAVNÍ VÝCHOVY PROJEVUJÍCÍ SE V SAMOSTATNÉM ŽIVOTĚ MIMO INSTITUCI	- 37 -
4.3. SOCIÁLNÍ FUNGOVÁNÍ.....	- 39 -
5. POTŘEBY LIDÍ ODCHÁZEJÍCÍCH Z DD DO SAMOSTATNÉHO ŽIVOTA.....	- 42 -
5.1. POTŘEBA MÍSTA	- 42 -
5.2. POTŘEBA SYCENÍ.....	- 43 -
5.3. POTŘEBA HRANIC	- 43 -
5.4. OPORA A PODPORA	- 44 -
6. CÍL PRAKTICKÉ ČÁSTI PRÁCE	- 46 -
6.1. VÝZKUMNÉ OTÁZKY	- 46 -
7. POUŽITÉ METODY ZÍSKÁVÁNÍ INFORMACÍ	- 47 -
7.1. INDIKÁTORY SOCIÁLNÍHO FUNGOVÁNÍ.....	- 48 -
7.2. ŠTRUKTURA ROZHOVORU.....	- 50 -
7.3. POHLED VYCHOVATELŮ NA FUNKČNOST PŘÍPRAVY NA ŽIVOT V DD	- 51 -
8. VZOREK	- 52 -
8.1. ANALÝZA CELKOVÉHO VZORKU.....	- 52 -
8.2. ANALÝZA INFORMACÍ OD KLIENTŮ, SE KTERÝMI JSEM V OSOBNÍM KONTAKTU	- 55 -
8.2.1. <i>Výsledky podle indikátorů sociálního fungování</i>	- 55 -
8.3. VÝSLEDKY DOTAZNÍKU PRO VYCHOVATELE	- 59 -

9. ODPOVĚDI NA VÝZKUMNÉ OTÁZKY A MOŽNÁ VYSVĚTLENÍ FENOMÉNŮ, KTERÉ SE OBJEVILY VE VÝZKUMU.....	- 60 -
9.1. VÝZKUMNÉ OTÁZKY	- 60 -
9.1.1. <i>Rozdělení klientů podle sociálního fungování</i>	- 60 -
9.1.2. <i>Odpovědi na výzkumné otázky</i>	- 61 -
9.2. MOŽNÁ VYSVĚTLENÍ FENOMÉNŮ, KTERÉ SE OBJEVILY VE VÝZKUMU	- 64 -
9.3. CELKOVÉ ZHODNOCENÍ SITUACE A PŘÍČIN STAVU VZORKU	- 66 -
10. VÝSTUPY PRO PRÁCI S DĚTMI, KTERÉ ŽIJÍ V SOUČASNÉ DOBĚ V DĚTSKÉM DOMOVĚ.....	- 69 -
10.1. PRÁCE S DĚTMI V DD.....	- 70 -
10.2. HOSTITELSKÉ RODINY	- 70 -
10.3. EXTERNÍ PROGRAMY PŘÍPRAVY NA ŽIVOT	- 71 -
10.4. PRÁCE S BIOLOGICKÝMI RODINAMI.....	- 72 -
POUŽITÁ LITERATURA.....	- 73 -
PŘÍLOHY	- 77 -

Úvod

Práce, kterou zde předkládám, se zabývá významným problémem sociální situace ČR. Jsou jím děti, které vyrůstají v ústavní výchově. Česká republika je na jednom z předních míst v Evropě v počtu dětí, které pobývají v ústavech, a proto to není problém zanedbatelný. Komplikovaný není pouze čas, kdy jsou tyto děti za zdmi ústavů, ale také chvíle, kdy je opouštějí a staví se na vlastní nohy. Tato skupina lidí je jednou z nejohroženějších rizikovým způsobem života a s ním spojenými patologickými jevy. Často žijí na hranici chudoby, ze sociálních dávek, či ze společnosti úplně vyčlenění.

Poslední dobou se intenzivně mluví o potřebných změnách tak, aby se snížil počet dětí, které jsou nuceny v ústavech trávit dětství. Bude to ale podle mě trvat ještě několik let, než se začnou v této oblasti opravdu hýbat ledy. Do té doby ještě vyrostou v prostředí dětských domovů a podobných institucí mnoho lidí, kteří se budou muset o sebe postarat jak nejlépe budou umět za stávajících podmínek péče. Moje práce se zaměřuje právě na tuto skupinu lidí. Lidí, kteří prošli výchovou v dětských domovech a nyní se musí postavit na vlastní nohy.

Konkrétně jsem si ke spolupráci vybrala jeden dětský domov, který znám již několik let, přátelím se s několika jeho klienty a absolvovala jsem tam na praxi. Je to Dětský domov v Sázavě. Díky němu jsem získala kontakty na několik jeho bývalých svěřenců, kteří už několik let žijí samostatně a pokusila jsem se je oslovit s několika otázkami o jejich životě. Výsledky svého výzkumu vám předkládám v této práci a snažím se na jejich základě upozornit na některé problémy, se kterými se tito lidé setkávají, jak jim čelí a jestli se jim daří je zvládat. Výsledky mi také mají pomoci ukázat na některá opatření, která by se měla podniknout k tomu, aby děti, které jsou stále ještě v péči dětských domovů, byly lépe připraveny na samostatný život.

Protože se ve své práci zaměřuji na práci s ohroženými dětmi v dětských domovech, všechny informace, pokud neuvedu jinak, platí pro dětské domovy. Mnohé věci v mnoha případech platí i pro jiné typy ústavních zařízení, ale pro zjednodušení je popisují většinou tak, aby primárně platily právě pro dětské domovy.

1. Rodina – soukromé právo pod ochranou státu

Právo na uzavření manželství a založení rodiny je jedním ze základních lidských práv, jak je obsaženo v čl.16 (1) Všeobecné deklarace lidských práv přijaté v New Yorku dne 10.12.1948 Organizací spojených národů. Zároveň jsou podle (3) téhož článku společnost a stát zavazováni k ochraně rodiny jakožto přirozené a základní jednotky společnosti. Toto ustanovení nacházíme i v Listině základních práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku ČR a to v čl.32. Je zde doslova uvedeno „(1) Rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona. Zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena.“

Z těchto ustanovení vyplývají dva zásadní aspekty rodinného práva. Prvním je, že založit rodinu je osobním právem každého člověka, a proto jako takové patří do soukromého odvětví práva. Na druhou stranu jsou zde i prvky veřejnoprávní, protože stát je povinen chránit nejen rodinu jako celek, ale i její jednotlivé členy, pokud jsou v ohrožení jinými členy rodiny a tím zasahuje do jejich osobního práva.

A právě děti mají zvýšenou potřebu ochrany, protože mají méně prostředků, kterými se mohou bránit, ať už z důvodu jejich věku a tím i rozumové a tělesné vyspělosti a k tomu přiměřeným schopnostem a vědomostem, tak z titulu, že zatím nemají plnou způsobilost k právním úkonům. Právě proto je stát oprávněn a povinen zasahovat do soukromí rodiny, pokud některé její subjekty neplní správně svojí funkci a ohrožují tím ostatní součásti. Někdy je nucen zasahovat i poměrně tvrdými opatřeními (jako je třeba odebrání dítěte z rodiny), které mohou mít za následek, že daná rodina už nikdy nebude fungovat jako společná jednotka. Je ovšem také na státu, aby pomohl rodině všemi dostupnými prostředky situaci zvládnout a to i v případě, že už došlo např. k odebrání dítěte, či jiným závažným opatřením.

1.1 Konkrétní důvody, kvůli kterým se do soukromého práva na rodinu vkládá stát

Právní předpis, který upravuje případy, kdy je státní moc povinna vstupovat do rodiny za účelem ochrany dětí, které v ní žijí, je zákon č.359/1999Sb. o sociálně-právní ochraně dětí. Základním hlediskem této ochrany je zájem a blaho dítěte (§5

z.č.359/1999Sb.). Dítětem je v zákoně míněna osoba mladší 18ti let. Pokud v práci používám pojem mladiství, myslím jimi pouze osoby, které jsou starší 15ti a mladší 18ti let.

Sociálně-právní ochrana se zaměřuje na děti, které se dostanou do situací popsanych v §6. Pokud shrnu obsah tohoto článku, vyjdou mi z něho 4 hlavní důvody, při nichž je nutná intervence:

- a) rodiče dítěte zemřeli, nebo nejsou známi (typické třeba pro případy novorozenců nalezených na ulici)
- b) rodiče, nebo jiné osoby, kterým bylo dítě svěřeno do péče, se o něj nedokáží, nemohou nebo nechtějí postarat
- c) dítě je týráno, zneužíváno nebo byl na něm nějakým jiným způsobem spáchán trestný čin
- d) chování a jednání dítěte překračuje společenské normy

Pojem, který se dá souhrnně použít pro dítě, které se dostane do některé z výše uvedených situací, je ohrožené dítě. Podle Jiřího Kovaříka (in Matoušek, 2003a) je to dítě, jehož život nebo zdraví jsou nějakým způsobem ohroženy. Přičemž pojmem zdraví se podle běžně používané definice WHO nemyslí pouze nepřítomnost nemoci, ale celkový stav tělesné, duševní a sociální pohody. V pozdějších dokumentech WHO se objevuje trochu pozměněná definice, která má ovšem stejný základ a ta říká, že zdraví je „schopnost vést sociálně a ekonomicky produktivní život“ (Dunovský, 1999). Myslím, že tato druhá definice zdraví je k pojmu ohrožené dítě také relevantní, protože to, co je do značné míry ohroženo, je právě to, že pokud se do jeho situace nezasáhne, nebude v budoucnu schopno vést sociálně a ekonomicky produktivní život.

Tím, kdo provádí sociálně-právní ochranu dítěte jsou orgány sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD).

2. Systém práce s dětmi, které jsou nuceny žít mimo vlastní rodinu

To, že dítě nemůže žít ve vlastní rodině, je způsobeno některým ze 4 důvodů, které jsou uvedeny v kap. 1.1. J.Bowlby vidí 3 základní druhy problémových rodin, u nichž je větší pravděpodobnost, že se nebudou umět, moci nebo chtít postarat o svoje děti.

- 1) Přírozená rodina nebyla nikdy ustavena (především nemanželské děti)
- 2) Přírozená rodina není porušena, avšak nefunguje účinně
- 3) Přírozená rodina je rozbita (Bowlby in Matějček, 1968 s.327)

Samotný fakt, že nastane některá ze situací popsaných výše, ale neznamená, že dítě bude z rodiny automaticky odebráno. Aby bylo odejmutí dítěte z rodiny oprávněné, musí být jasné, že zdravý vývoj dítěte v takové rodině je opravdu ohrožen a zároveň byly vyčerpány všechny prostředky podpory a pomoci, které mohla rodina využít a přesto se nepodařilo poměry v rodině upravit tak, aby zde dítě mohlo zůstat.

V celém procesu, na jehož začátku je zjištění, že v rodině není všechno v pořádku, a na konci může být odebrání dítěte z rodiny, zastává stěžejní roli OSPOD.

2.1. Role OSPOD v práci s rodinou, již hrozí odebrání dítěte

Sociálně-právní ochrana se provádí na různých úrovních státní správy a samosprávy. OSPOD tedy fungují v rámci krajů, obecních úřadů obcí s rozšířenou působností, obecních úřadů a je zřízen ještě specializovaný Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí. Část agendy přebírá i ministerstvo práce a sociálních věcí. Přímou prací s dětmi a rodinami jsou pověřeny obce ať už s rozšířenou působností nebo bez ní. Práci OSPOD vykonávají oddělení péče o děti (dále jen OPD) a oddělení sociální prevence (dále jen OSP) neboli kurátoři pro mládež, které jsou součástí odborů sociálních věcí a zdravotnictví na obecních úřadech.

Úlohou OSPOD je podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí především :

- prevence jevů, které mohou vést k ohrožení dětí
- vyhledávání ohrožených dětí
- následná práce s rodinou se záměrem pomoci rodině uspořádat své poměry tak, aby se mohla účinně starat o své dítě, či děti

- konzultacemi s rodiči o situaci v rodině a působením na ně, aby zjištěné nedostatky odstranili
- poskytnutím poradenství a zprostředkováním dalších služeb, které mohou rodině pomoci situaci vyřešit
  - využití těchto služeb jim může i nařídit, pokud je to pro dítě nezbytné
- nařizováním a vykonáváním výchovných opatření
- dává soudu návrh na předběžné opatření, pokud zjistí, že dítě je v bezprostředním ohrožení života, či že jeho příznivý vývoj je vážně ohrožen
- dává soudu návrhy na nařízení, prodloužení nebo zrušení ústavní výchovy, na omezení nebo zbavení rodičovské odpovědnosti, na rozhodnutí o tom, že dítě je právně volné pro adopci z důvodu nezájmu rodičů a na svěřeni, prodloužení svěřeni a zrušení svěřeni dítěte do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.
- pomoci rodině upravit své poměry tak, aby se dítě mohlo vrátit, pokud již bylo dítě z rodiny odebráno

Všechny tyto věci sociální pracovníce OSPOD provádějí, ovšem jen v nezbytně nutné míře, protože pro systematictější práci s rodinou nemají ani potřebnou specializovanou poradenskou či terapeutickou kvalifikaci ani personální kapacity (Matoušek, 2003a). Ministr práce a sociálních věcí Petr Nečas na disputaci Rodinná politika státu, kterou pořádala Katedra sociální práce na FF UK 26.2.2008 uvedl, že na jednu sociální pracovníci OPD připadá až 500 případů. Z toho je zřejmé, že nemohou pracovat s rodinou tak intenzivně, jak by bylo potřeba.

Častá praxe sociálních pracovníků podle Matouška (2003a) vypadá asi tak, že se vykoná jedna neohlášená návštěva, často v dopoledních hodinách (tedy v pracovní době sociální pracovníce ovšem stejně tak i rodičů dítěte), kdy není velká pravděpodobnost, že někoho zastihnou doma. Někdy se jim podaří vyzpovídat sousedy, jejichž výpověď pak berou jako relevantní a ani si neověří, jestli sousedé nemají s rodiči nějaké spory, které by mohly řešit tím, že je pomluví před sociální pracovníci. Rodiče pak nemají možnost se k výsledku šetření vyjádřit. Leda až před soudem.

Já osobně jsem při své praxi na Odboru sociálních věcí a zdravotnictví v jednom bývalém okresním městě ve Středočeském kraji s podobnou praxí nesetkala. Dokonce v případě potřeby sociální pracovníce vykonaly návštěvu vícekrát a snažily se přijít v takovou dobu, kdy věděly, že aspoň někdo z rodiny bude doma. Kromě jednoho

případu byly ale návštěvy neohlášené a měly spíše informativní charakter, než že by šlo o nějakou soustavnou práci s rodinou. Na rodinu, které hrozí odebrání dítěte, nebo k němu již došlo, se většinou pouze slovně apeluje, aby upravila svoje poměry, místo aby se společně intenzivně hledala možná řešení a způsoby, jak situaci změnit a na sociálních pracovnících je vidět, že v opravdovou změnu ani nedoufají. Je pravda, že to plyne z jejich dlouholeté zkušenosti, která je ovšem způsobena tím, že nikdy nezažily opravdovou intenzivní sanaci rodiny. Ze zkušeností ze západních zemí i některých organizací u našich sousedů však vyplývá, že sanace rodiny je opravdu účinná metoda, jak pomoci ohroženému dítěti. Často pomůže rodině, aby se o své dítě dokázala postarat, a to pak rodinu často nemusí ani opustit, nebo jen na velmi krátkou dobu. V ČR, pokud se dítě dostane do ústavní výchovy, je poměrně malá pravděpodobnost (zvláště ve starším věku dítěte), že se vrátí zpět, právě proto, že se s rodinou pracuje minimálně.

Když se dítě po rozhodnutí soudu dostane do dětského domova, je sociální pracovnice, která má jeho případ na starosti, velice důležitá osoba. Dá se říci, že má v ruce velkou část jeho osudu. Měla by to být ona, kdo pracuje s jeho rodinou a pomáhá jim, aby podmínky u nich doma dali tak do pořádku, aby se dítě mohlo vrátit. Ze zákona má nařizeno každého čtvrt roku navštívit dítě, kontrolovat, jestli je v pořádku a jestli nejsou porušována jeho základní lidská práva a taky přezkoumat, zda již nepominuly důvody toho, proč dítě muselo jít do ústavní výchovy. Dává také souhlas k tomu, jestli dítě může na propustku ke svým rodičům, např. o Vánocích nebo prázdninách.

Je velký rozdíl v tom, v jakém věku se dítě do ústavní výchovy dostane. Z dětí, které se nacházejí v ústavní výchově do tří let se do rodin, ať už vlastních nebo náhradních, nedostane a dál pokračuje v ústavní kariéře jen zhruba 15% dětí. Do vlastních rodin se vrací kolem 50% dětí v kojeneckých ústavech a dětských domovech do 3 let. (www.adopce.com, 2008). Čím jsou ale děti starší, tím jejich šance na život v rodině prudce klesají.

Vzhledem k tomu, že sociální pracovnice s původní rodinou dítěte pracují minimálně, je poměrně pravděpodobné, že se dítě starší tří let do své původní rodiny už nevrátí. Pokud bude mít štěstí, podaří se mu najít rodinu náhradní. V původních rodičích není posilován zájem o dítě a ti si velice rychle zvyknou, že dítě doma není a že se bez něj vlastně žije docela dobře a tím pádem kontakt s původní rodinou spíše upadá, než aby se prohluboval. V lepších případech zůstane při tom, že děti ke svým rodičům jezdí

na víkendy asi 2x do měsíce a také na prázdniny a svátky. Tím se ale jejich situace příliš neřeší.

2.2. Náhradní rodinná péče

Když je dítě odebráno z vlastní rodiny a ukáže se, že není možné, aby v ní v současné době mohlo být, existuje více možností kam ho umístit, než jen ústavní péče. Naopak, náhradní rodinná péče by vždy měla mít přednost před ústavní. Institut náhradní rodinné péče (dále jen NRP) v právním řádu ČR upravuje zákon č.94/1963 Sb., o rodině a některými aspekty (především rolí státních orgánů při zprostředkovávání NRP) se zabývá také již výše zmiňovaný zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Současná situace v ČR vypadá následovně.

2.2.1. Osvojení (adopce)

Osvojení je takový stav, kdy dítě získá nové rodiče namísto svých původních, kteří se o něj nemohou, nedokáží nebo nechtějí postarat. Biologičtí rodiče musejí dát k jeho osvojení souhlas. Souhlas není nutný pokud po dobu alespoň šesti měsíců rodiče soustavně neprojevovali opravdový zájem o dítě, nebo po dobu nejméně dvou měsíců po narození dítěte neprojevili žádný zájem. Osvojením vzniká mezi osvojitelem a osvojeným dítětem vztah jako mezi biologickými rodiči a jejich dítětem a současně zanikají jakékoli příbuzenské vazby s původní rodinou. Dítě získá příjmení osvojitelů a má dokonce nové rodiče zapsané v rodném listě místo svých biologických. Informace o původních rodičích ale zůstává zapsána na matrice, takže v případě potřeby je dohledatelná. Dítě samo může v 18ti letech požádat o nahlédnutí do matriky.

Osvojitelem se může stát pouze fyzická osoba, kterou nejprve prozkouší OSPOD na úrovni obce s rozšířenou působností a pokud vyhovuje podmínkám, aby se mohl stát osvojitelem, je zařazen do systému a čeká, až se najde dítě, kterému by byl vhodným rodičem. Častější je praxe, že dítě osvojují manželé společně, ale je možné, aby dítě osvojil i jednotlivec. Může to být např. když jeden z manželů osvojí dítě svého partnera, které do vztahu přivedl z předchozího vztahu, nebo v odůvodněných případech i sám jednotlivec. O osvojení rozhodne soud. Osvojit lze pouze dítě mladší 18ti let.

Osvojení jsou dva druhy:

- a) zrušitelné – vždy se provádí do jednoho roku věku dítěte. Hlavním důvodem je zdravotní hledisko, aby osvojitelé mohli udělat opravdu informované rozhodnutí. Do jednoho roku se totiž ukáže většina vrozených vad, které by dítě mohlo mít.
- b) nezrušitelné – tak mohou osvojit dítě pouze manželé, nebo manžel rodiče osvojovaného dítěte.

Podle serveru www.adopce.com (2008) bývá počet ročně osvojených dětí o něco vyšší než 1000. Konkrétně v roce 2004 bylo osvojeno 1 154 dětí nezrušitelně a 143 zrušitelně. Počet nezrušitelných osvojení ale od roku 2000 neustále mírně klesá, průměrně asi o 5% ročně. Přičemž počet žadatelů o osvojení je asi dvojnásobný.

2.2.2. Pěstounská péče

Pěstounská péče (dále jen PP) je formou státem řízené a kontrolované náhradní rodinné výchovy, která zajišťuje dostatečné hmotné zabezpečení dítěte i přiměřenou odměnu těm, kteří se ho ujali. V PP zůstávají dále vazby dítěte s původní rodinou. Dítě je svěřováno do péče jedné fyzické osobě, nebo do společné péče manželů. Stát si ponechává více kontroly a možnosti zasahovat do průběhu pěstounské péče, za to ale poskytuje pěstounům větší podporu v podobě dávek pro dítě a odměny pro pěstouny. Pěstoun může rozhodovat o dítěti pouze v běžných záležitostech. Ke všem závažnějším musí dát souhlas zákonný zástupce dítěte. Dítě je mu svěřeno do jeho 18 let, nebo, pokud se soustavně připravuje na povolání, až do 26 let. Pak už je na nich, jak si dále upraví svoje vztahy. Existuje i tzv. pěstounská péče na přechodnou dobu. Ta se používá, když se rodiče o dítě nemohou postarat jen na přechodnou dobu a je ve výhledu, že se tato situace změní, nebo na dobu, než bude moci být přistoupeno k osvojení, tedy než se dítě stane právně volným. Při tomto typu musí OSPOD každé 3 měsíce přezkoumat, zda nepominuly důvody k trvání PP.

PP se dělí na několik druhů

- a) individuální
  - příbuzenská – pěstounem se stává někdo z příbuzných dítěte
  - cizí osobou – pěstounem se stává osoba, která nemá žádnou příbuzenskou vazbu na dítě
- b) skupinová

- zařízení pro výkon pěstounské péče – nějaký subjekt (většinou obec) zřídí toto zařízení tak, že poskytne jednotlivci nebo manželskému páru byt nebo dům a ti si pak vezmou do PP až 6 dětí. Zřizovatel přispívá až 90% na provoz zařízení a také poskytuje pěstounovi odměnu, která se v podstatě považuje za plat.
- SOS dětské vesničky – zakládá je celosvětově rozšířené sdružení stejného názvu. Na jednom místě je vybudována vesnička, kde do každého samostatného domu je přijata jedna matka pěstounka, která dostane do PP 4-10 dětí. Sdružení jí přispívá na provoz a platí jí. U nás jsou v současné době 3 vesničky – Doubí, Chvalčov a Medlánky.

Od roku 1989 se počet dětí ročně přijatých do PP pohybuje kolem 850. V letech 2003 a 2004 byl tento počet dokonce něco přes 1000 (1015 a 1089), v letech 2005 a 2006 se ale opět snížil na 864 resp. 889. Celkový počet pěstounských rodin byl za 10 let od roku 1996 průměrně 4675. Konkrétně v roce 2002 to bylo 4560 a v pěstounské a poručnické péči bylo okolo 6500. (www.adopce.com)

Je vidět, že počet PP dětí svěřených ročně do PP je o něco nižší, než počet dětí jdoucích do osvojení. V ČR funguje PP v podstatě jako kvaziadopce. Tedy adopce pro děti, které nejsou právně volné. Pěstouni počítají s tím, že rodina, ze které dítě pochází, nebude nikdy schopna se o dítě postarat a to že s nimi zůstane až do dospělosti. Jelikož se s biologickou rodinou pracuje velmi málo, stává se spíše méně často, že by původní rodina projevila zájem o to starat se znovu o své dítě a pokud ano, berou to pěstouni velmi nelibě. Mají pocit, že oni se o dítě postarali, když se na něj jeho rodiče „vykašlali“ a že ti to jistě nedokážou ani do budoucna. Že oni se o dítě dokáží postarat mnohem lépe a biologičtí rodiče by jim ho teď chtěli vzít. PP by ovšem měla fungovat s cílem poskytnout dítěti zázemí v rodině do té doby, než se podaří jeho vlastním rodičům postavit se na nohy tak, aby se o něj mohli postarat. PP je založena na tom, že původní rodiče neztrácejí práva a povinnosti k dítěti, i když se o něj nestarají. Pokud by se jim v tom soustavně pomáhalo, mnohem více dětí by se mohlo vrátit do vlastní rodiny. Odborná veřejnost se snaží, aby tento model začal fungovat i u nás. Bylo by k němu potřeba zavést tzv. profesionální rodiny, které mají odborný výcvik, jsou si vědomé své role dočasných pečovatелů o dítě, pro které je nejlepší, aby se vrátilo do vlastní rodiny, s původní rodinou také pracují a tuto práci mají jako zaměstnání, tedy se jí mohou věnovat naplno. Je to cesta k tomu, aby se podařilo snížit počet dětí v ústavní výchově a pomohlo více rodinám, aby mohly zůstat spolu.

2.3. Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

V systému péče o ohrožené děti se vyskytuje ještě jeden prvek. Jsou jím zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Jde vlastně o krizová zařízení, která mohou děti do péče přijímat nejen z rozhodnutí soudu, ale také na žádost obecního úřadu obce s rozšířenou působností, zákonného zástupce nebo dokonce samotného dítěte. Mohou ho přijmout okamžitě např. i před nařízením předběžného opatření soudem. Mohou přijímat děti bez ohledu na věk, takže v některých zařízeních se starají i o novorozence, které jejich matky odložily těsně po narození či velké sourozenecké skupiny, i když je některé z dětí mladší 3 let. Je také jednodušší pobyt v zařízení ukončit, jakmile se poměry v rodině upraví tak, že se dítě může vrátit. Většinou je v nich také menší počet dětí, než v klasických ústavech a jsou rozděleny do menších skupin, kde se o ně stará stabilnější tým pracovníků.

Často jsou jejich provozovateli neziskové organizace, které nejsou zatíženy zažitými způsoby práce, které bývají časté v ústavech, ale snaží se, aby se dítě co nejdříve mohlo vrátit do vlastní rodiny, nebo přijít do náhradní rodiny. V podstatě to ale není systémový prvek, který by měl v systému jasně vymezené místo, kompetence a úkoly, ale často supluje to, co v systému nefunguje, nebo funguje špatně.

Má mnoho forem. Od samostatných rodin, které se starají o 2-4 děti do té doby, než se nalezne jiné řešení, což je ale funkce, kterou by mohly vykonávat profesionální pěstounské rodiny, pokud by existovaly. Přes krizová lůžka, která ale nejsou jasně definována jako krizová s jasnou návazností dalších služeb. Až po větší zařízení, která se v podstatě podobají ústavům až na to, že je zde menší počet dětí na jednoho vychovatele a buňky fungují více samostatně, jako např. že si sami vaří, perou a jinak se starají o domácnost, což je ale možné i v dětských domovech. Některé děti zde zůstávají i po dobu několika let stejně jako v ústavech.

Myslím si, že skutečná role, kterou by tato zařízení měla mít, je role krizového zařízení, které se postará o dítě, které se akutně ocitlo v situaci, kdy potřebuje pomoc a je v ohrožení jeho život nebo zdraví. Ostatní funkce mohou dobře zabezpečit ostatní prvky systému, pokud budou fungovat podle vzoru již zažitého v jiných evropských zemích. Rodinná péče má vždy přednost a jsou zde podmínky pro účelné využívání PP. Ústavní péče by měla být i v praxi krajní variantou řešení situace, jak to požaduje zákon.

2.4 Ústavní výchova

Ústavní výchova by tedy měla být nejzazší možností, jak vyřešit situaci dítěte, které nemůže za daného stavu věci žít ve vlastní rodině. Podle §46 (2) zákona o sociálně-právní ochraně dětí má soud povinnost před nařízením ústavní výchovy prozkoumat, jestli výchovu dítěte nelze zabezpečit náhradní rodinnou péčí či rodinnou péčí v zařízeních pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Pokud taková možnost existuje, má přednost před ústavní výchovou.

Ústavní výchova v ČR je dělena do několika kategorií, přičemž každou má na starosti jiné ministerstvo. O děti do 3 let se starají kojenecké ústavy a dětské domovy pro děti do 3 let. Upravuje je zákon č. 20/1966 Sb. o péči o zdraví lidu § 38 a Vyhláška ministerstva zdravotnictví České republiky č. 242/1991 Sb. o soustavě zdravotnických zařízení zřizovaných okresními úřady a obcemi §20. Ty tedy spadají pod Ministerstvo zdravotnictví. Děti, které mají nějaké postižení jsou umísťovány do domovů pro osoby se zdravotním postižením (podle §48 zákona č. 108/2006Sb.). Tato zařízení spadají do kompetence Ministerstva práce a sociálních věcí. A nakonec děti od 3 let putují do výchovných zařízení podle zákona č.109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Ty má na starosti Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

Zařízeními pro výkon ústavní a také ochranné výchovy jsou:

- a) Diagnostický ústav. Zde jsou přijímány děti na základě nařízení ústavní nebo ochranné výchovy, nebo předběžného opatření, aby zde byla provedena celková diagnostika dítěte a poté rozhodnuto, do kterého zařízení bude umístěno, či zda se vrátí domů. Diagnostický pobyt trvá zpravidla 6 týdnů. Diskutuje se o tom, jestli je nutné specializované diagnostické zařízení. V některých zemích probíhá diagnostika přímo v pěstounské rodině, do které je umístěno.
- b) Dětský domov má zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy v chování. Zpravidla se zde umísťují děti od 3 do 18 let, pokud mají prodlouženou ústavní výchovu, pak do 19 let a v případě, že se soustavně připravují na budoucí povolání pak až do 26 let.

- c) Dětský domov se školou je určen pro děti s nařízenou ústavní výchovou se závažnými poruchami chování, či pokud kvůli duševní poruše vyžadují léčebnou péči, nebo děti s ochrannou výchovou. Jsou zde děti zpravidla od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Tu vykonávají v rámci DD se školou.
- d) Výchovný ústav se stará o děti starší 15 let s uloženou ústavní výchovou, které mají závažné poruchy chování a s uloženou ochrannou výchovou. Opět platí podmínka až do 26, pokud se připravuje na povolání.

Do všech těchto ústavů jsou umisťovány na základě rozhodnutí soudu. Často nejprve dojde k nařízení předběžného opatření, které musí být rozhodnuto do 24 hodin ode dne podání návrhu. Samotné nařízení ústavní výchovy totiž trvá i několik měsíců a pokud se někteří z účastníků odvolávají, pak i několik let. Tímto způsobem je možné dítě z pro něj ohrožujícího prostředí dostat poměrně rychle. Nebo naopak odebrat dítě, aniž se opravdově prozkoumá oprávněnost důvodů, které přináší OSPOD. Pak putuje do diagnostického ústavu, kde se provede kompletní vyšetření po stránce psychologické, jeho chování, inteligence a školních schopností a je rozhodnuto, do kterého ústavu půjde dál. Pokud se ale dítě dostane do ústavu ve velmi mladém věku, třeba už jako novorozenec, do diagnostického ústavu nemusí. Diagnostika se provede v kojeneckém ústavu a pak se pro něj hledá vhodná forma další péče.

Do ústavů se dostávají děti nejen z důvodu nevyhovujících podmínek v jejich rodině, ale také kvůli vlastním problémům, které rodina není schopna usměrnit. Do ústavu se může takové dítě dostat také na základě nařízení ochranné výchovy. Ta může být uložena mladistvím pachatelům trestných činů nebo nezletilým mladším 15 let, pokud spáchají čin, který by jinak byl trestným činem. Děje se tak v případě, když v rodině nejsou podmínky pro to, aby výchova pachatele mohla být řádně napravena. Z celkového počtu dětí v ústavech jich bývá těch s ochrannou výchovou kolem stovky. Konkrétně v roce 2006 jich bylo 138.

V současnosti žije v ústavech v ČR asi 20 000 dětí. Rozložení do jednotlivých zařízení je uvedeno v Tab.1.

<i>Zařízení</i>	<i>Počet zařízení</i>	<i>Počet dětí</i>	<i>aktuální ke dni</i>
Kojenecké ústavy a	34	1877	31.12.2006 ¹⁾

dětské domovy do 3 let			
Výchovná zařízení celkem	229	7 459	31.10.2006 ²⁾
Výchovný ústav	34	1 404	31.10.2006
Dětský domov se školou	28	724	31.10.2006
Dětský domov	153	4 815	31.10.2006
Diagnostický ústav	14	516	31.10.2006
Děti s postižením v ústavech	--	12 806	31.12.2002 ³⁾

Tab.1. Počet dětí v ústavní péči

- 1) zdroj: Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR
- 2) zdroj : Ústav pro informace a vzdělávání
- 3) zdroj : TransMONEE Database, Country Reports, UNICEF IRC.

Česká republika je kritizována za velký počet dětí, které tu žijí v ústavech. V poměrném počtu dětí do 3 let žijících v ústavech na 10 000 dětí stejného věku jsme dokonce první v Evropě. V roce 2002 jich bylo 60 (Browne, Hamilton-Giachritsis, 2004). Zatímco v ostatní Evropě (zejména v západní) počet dětí v ústavech postupně klesá, v ČR jejich počty stagnují a počty zařízení se dokonce zvyšují, jak ukazuje Tab.2.

Zařízení	2002		2003		2004		2005		2006	
	počet ústavů	počet dětí	počet ústavů	počet dětí	počet ústavů	počet dětí	počet ústavů	počet dětí	počet ústavů	počet dětí
celkem	196	7270	198	7205	219	7 590	225	7 621	229	7 459
Výchovný ústav	25	1043	25	1018	23	967	34	1 400	34	1 404
Dětský domov se školou	16	545	17	555	24	743	29	815	28	724
Dětský domov	131	4594	134	4612	148	4 867	149	4 869	153	4 815
Diagnostický ústav	12	475	12	494	14	501	13	537	14	516
Výchovný ústav a dětský domov se školou 1)	12	613	10	526	10	512	--	--	--	--

Tab.2. vývoj počtu výchovných zařízení a dětí v nich mezi lety 2004-2006

zdroj: Ústav pro informace a vzdělávání

- 1) Od roku 2005 zřejmě zahrnuto do kategorie Výchovný ústav a Dětský domov se školou.

3. Péče o děti v dětském domově

Podle zákona 109/2002 Sb je hlavním úkolem výchovných zařízení a mezi nimi tedy i dětského domova zajistit svěřenému dítěti řádnou výchovu a vzdělání a vytvořit podmínky, které podporují jeho sebedůvěru, rozvíjejí jeho osobnost po všech stránkách a umožní mu, aby se mohlo úspěšně účastnit života společnosti. To vše s ohledem na celkový plný a harmonický vývoj jeho osobnosti a potřeby přiměřené jeho věku.

Má také působit preventivně proti vzniku poruch chování dětí a v případě, že už se u dítěte vyskytnou, pomoci zmírnit projevy takového chování a pracovat k tomu, aby byly jeho příčiny odstraněny.

Dětský domov musí dítěti poskytnout takovou péči, jakou by mělo v rodině, kdyby se o něj dokázala řádně postarat. Protože je to ale ústav, jsou i tyto věci upraveny zákonem. Do tzv. přímého zaopatření patří tedy např. stravování, ubytování, ošacení, věci, které potřebuje ke svému vzdělávání, ať už to jsou učební pomůcky, cestovné do školy, či ubytování na internátě, kapesné, osobní dary, věcná pomoc při odchodu z DD, zajištění zdravotní péče a další. Nepovinně mohou být hrazeny volno-časové aktivity dětí a cestové k osobám odpovědným za výchovu. Zpátky už ale většinou platí ten, u koho dítě bylo.

Dnes už jsou podle zákona všechny DD tzv. rodinného typu. Dříve byly 2 typy. Kromě rodinného byl ještě internátní typ. V tom byly děti ve skupinách až po 12 dětech, většinou dělené podle věku. Často spolu nebyli v jedné skupině sourozenci, protože věkově náleželi každý k jiné skupině. V ložnicích bývalo většinou 4 a více dětí a sociální zařízení měli společné s více skupinami. Oproti tomu v DD rodinného typu jsou děti ve skupinách po 6-8, rozdílného věku a pohlaví a pokud je v ústavní péči skupina sourozenců, zařazují se do stejné skupiny. To, že se tak nestane je možné pouze ze vážných důvodů jako jsou výchovné či zdravotní. Prostředí je upraveno tak, aby co nejvíce připomínalo normální byt. Je v něm tedy obývací pokoj, kuchyňka, koupelna pouze pro jednu výchovnou skupinu, někdy oddělená pro dívky a chlapce. V pokojích bydlí po 2-3 a často si ho mohou vyzdobit podle vlastního přání. Mají 2 kmenové vychovatele a pomocného vychovatele, především pro noční provoz. V ideálním případě by se o ně neměl starat nikdo jiný, aby se vytvořilo mezi nimi co nejbližší pouto a atmosféra co nejpodobnější rodinné. V jednom dětském domově mohou být minimálně 2 a maximálně 6 výchovných skupin. Takto by měl tedy vypadat stav přesně podle předpisů. V realitě je to ale mnohdy jinak. Aby DD dosáhly tohoto ubytovacího

profilu, musejí provést rozsáhlé stavební úpravy. Pro některé DD nebyl velký problém toho dosáhnout, jinde je ale přestavba velice obtížná, zejména v historických, kulturně významných objektech, jako jsou bývalé zámky či kláštery, ve kterých některé DD sídlí. Kvůli památkové ochraně budov nejsou rozsáhlé stavební úpravy možné. Když se tedy přepočte celkový počet dětí na počet ložnic v DD, který pro rok 2006 byl 1542, vyjde průměrně více jak 3 děti na jednu ložnici. Podle údajů z Ústavu pro informace a vzdělávání bylo v tom samém roce 55 ložnic 5ti a vícelůžkových. V tomto ohledu je tedy ještě velký prostor pro změnu.

Jedním z důležitých úkolů, který DD má, je dítěti pomoci se vzděláním a přípravou na budoucí povolání. Důležité je, že to má být v souladu s jeho nadáním, schopnostmi a potřebami. V praxi je ale výběr povolání pro děti z DD velice omezený. Většinou si totiž mohou vybírat pouze z učňovských oborů. A pokud se objeví někdo se specifickým nadáním, často není v kapacitě DD věnovat se mu dostatečně individuálně, aby dostal takovou podporu, kterou by k plnému rozvoji svého nadání potřeboval a když nemá dostatečnou vůli, aby pracoval naplno sám, nadání zůstane nevyužito.

Co se týče pohybu dětí v DD, tak v zásadě mají volnost pohybu bez dohledu, kromě dětí mladších 7 let. Ty by měly být neustále pod dohledem vychovatele. Někdy se také v rámci výchovných opatření sahá ke kroku, kdy dítě, které opakovaně porušuje nějaká nařízení, musí být neustále v blízkosti vychovatele. Samostatný pohyb dětí mimo DD je možný v době jejich osobního volna přiměřeně k jejich věku. To většinou neprobíhá plánovitě v určitých předem daných hodinách, ale podle toho, jestli má dítě splněné své povinnosti a na další dohodě s vychovatelem. Zákaz osobního volna je jedna z možností, jak potrestat dítě za nějaký kázeňský přestupek.

Dítě má samozřejmě právo udržovat kontakt s osobami odpovědnými za jeho výchovu, pokud to pro něj není ohrožení a to formou korespondence, telefonických hovorů a osobních návštěv. Návštěvy probíhají jak v místě DD (v budově i mimo ni), tak v místě bydliště jeho rodičů či jiných příbuzných, kteří stojí o kontakt s ním. Na tom, že dítě pojedete na takovou návštěvu, se musí shodnout 3 subjekty. Rodiče či jiní příbuzní, kteří si dítě chtějí vzít, DD a OSPOD. Rodiče musejí chtít. OSPOD musí uznat, že tam, kam má jít na návštěvu, jsou pro něj vhodné podmínky a že rodiče jsou schopni se o něj po dobu návštěvy postarat a DD, že dítě nemá závažné kázeňské přestupky, které by mu nedovolovaly opustit DD a že pobyt u rodičů nezhoršuje jeho chování. DD ani OSPOD nemůže ale pobytu dítěte doma úplně zabránit právě proto, že na něj má ze zákona nárok. Je možné ho ale odložit nebo zkrátit.

Na charakter DD má velký vliv jeho ředitel. Má na starosti personální zajištění, utváří koncepci práce s dětmi, má vliv na styl výchovy, řeší závažné kázeňské problémy dětí a zastupuje je v běžných záležitostech, získává sponzory a s nimi i možnosti pro děti co se týče materiálního zabezpečení či výletů a dalších akcí.

Mezi další práva dítěte patří např. znát svá práva a povinnosti a radit se se svým obhájcem bez přítomnosti třetí osoby, podávat stížnost příslušnému orgánu na DD bez zjišťování jeho obsahu pracovníky DD, být hodnoceno, odměňováno, znát připravovaná opatření, které se pro něj chystají, ke všem těmto věcem se vyjadřovat a musí k nim být přihlíženo přiměřeně k věku dítěte.

Dítě má samozřejmě i povinnosti. Mezi nejdůležitější patří dodržovat řád zařízení, chovat se k osobám i věcem v něm slušně, udržovat pořádek a čistotu ve svých věcech, předložit na výzvu ředitele doklady o svých příjmech a podrobit se vyšetření, jestli není pod vlivem drog, dát řediteli do úschovy předměty, které ohrožují ostatní děti či personál.

3.1. Péče o děti v Dětském domově a školní jídelně Sázava

Abych mohla lépe popsat, jak se pracuje s dětmi, které vyrůstají v ústavní výchově v dětských domovech a co všechno má vliv na to, jak připravené budou odcházet do samostatného života, vybrala jsem si jeden konkrétní dětský domov, na jehož příkladě chci tuto problematiku uvést. Dětský domov a školní jídelnu Sázava (dále používám pouze DD) znám osobně, protože jsem zde absolvovala praxi a i jinými formami s ním jsem v kontaktu již několik let.

3.1.1. Popis základní struktury DD Sázava

Objekt DD se nachází na kraji města Sázavy. Je tvořen hlavní budovou, ve které se nacházejí 2 výchovné skupiny a jídelna, kuchyň, kanceláře a sklep, kde je mimo jiné i zkušebna, protože několik kluků dalo dohromady kapelu, a dvěma menšími domky, které jsou vzadu za hlavní budovou. V první z nich je garsonka pro maximálně 2 lidi a druhá slouží 3. skupině. Vedle je ještě keramická dílna. V DD je v současné době 24 dětí, které jsou rozděleny do 3 skupin. První 2 rodinné buňky mají k dispozici každá svoje patro, kde mají obývací pokoj, kuchyňku, 2 koupelny zvlášť pro kluky a pro holky, tetín (místnost pro tety) a 4 pokoje. 3. skupina bydlí, jak už bylo řečeno,

v patrovém domku, který je zařízen obdobně. Základ každé skupiny tvoří početnější rodina čítající nejméně 3 sourozence a ostatní děti k nim byly přiřazeny tak, aby si co nejvíc rozuměly, skupina byla věkově i rozložením kluků a holek vyvážená a aby se eliminovala spojenectví dětí, která by mohla vést ke zvýšenému nebezpečí konfliktů či šikany. Děti si v zásadě nemohou vybírat, s kým budou na pokoji, protože by těžko šlo splnit přání všech, ale pokud je to možné, na jejich přání se bere zřetel.

Každá skupina má 2 kmenové vychovatele, kteří mají na starosti výchovu a vedení jednotlivých dětí, týdenní i denní program, hospodaření skupiny, vedení dokumentace o všem, co se týká běžného života dětí i skupiny celkově, hodnocení dětí, odměňování a trestání v běžných záležitostech. Práce s dětmi by se měla řídit podle individuálních plánů jednotlivých dětí. Měly by se vypracovávat jednak roční plány toho, jak na tom dítě je, v čem by mělo udělat pokrok, na čem pracovat, v čem mu pomoci se zlepšit, jednak týdenní a denní plány, které se ale dělají spíše v krizových situacích, kdy má dítě větší množství problémů a musí se intenzivně pracovat na tom, aby se zase „srovnalo“. Roční individuální plán není vypracován u každého dítěte ovšem ne proto, že by si v DD mysleli, že to není potřeba, ale většinou na to nezbývá čas. Chod na jednotlivých skupinách se řídí podle týdenních plánů, které vypracovávají kmenoví vychovatelé. V praxi ale vznikají tak, že se do něj postupně opisuje, co se ten den dělo, a tak se dá dohromady celý týden. Funguje však alespoň jako revize toho, jestli vychovatel neskouzává do přílišné monotónnosti v péči o děti, protože pokud již 14 dní píše do týdenního plánu to samé, značí to, že je nutné se nad svou vlastní situací zamyslet a program nějak oživit. Pravdou také je, že i když se dopředu naplánuje množství aktivit, které se budou dělat, při realizaci na většinu z nich nezbude čas, protože ten je nutný věnovat učení se s dětmi a nemalou část také zabere administrativa.

Co se týče zaměstnanců obecně, tak na přímou práci s dětmi je zde 7 kmenových vychovatelů, z čehož je 1 muž, 5 nočních vychovatelek, ředitelka a 8 lidí na zajištění provozu, z čehož jeden je muž. Ne všichni ale pracují na plný úvazek.

3.1.2. Výchovně-vzdělávací plán

Všechno, co se s dětmi dělá, to, jak se na ně působí a jaké aktivity jsou k tomu používány, musí korespondovat s výchovně vzdělávacím plánem, který vytváří DD vždy na každý školní rok.

Tento dokument obsahuje zhodnocení toho, jak se výchovně-vzdělávací plán povedlo naplnit v minulém roce a na základě tohoto zjištění se pak upravují činnosti tak, aby co nejvíce odpovídaly záměru formovat harmonický vývoj osobností dětí, smysluplného zaplňování času a zkvalitňování dalších výchovných činností a aby k těmto cílům také účinně směřovaly. Vzhledem k tomu, že je tento dokument poměrně rozsáhlý, uvedu ho spíše rámcově pro představu toho, co všechno zhruba obsahuje a konkrétněji se budu soustředit pouze na to, co má nějakou přímou souvislost se schopnostmi a dovednostmi dětí vést samostatný život mimo zařízení. I když je nutné připustit, že to, jak bude člověk zvládat život na vlastních nohou, nezáleží pouze na konkrétních dovednostech, které se přímo váží k zajištění živobytí, ale i na celkové vyzrálости osobnosti. Ta se právě utváří každodenním působením na mladého člověka a její základ je položen už v prvních letech života.

Formování harmonického rozvoje osobnosti:

- a) biologický rozvoj osobnosti
- b) psychický rozvoj osobnosti (pro představu, co všechno tento plán postihuje, popíšu tento bod detailně)
  - i) směrem k dítěti
    - uvědomování si sebe sama a signálů v těle (napětí, uvolnění)
    - možnost jiného než obvyklého pohybu v prostoru
    - práce s hyperaktivitou (dětí s minimální mozkovou dysfunkcí)
    - relaxační techniky (uvolňování napětí, regulace emocí)
    - rozvíjení představivosti, paměti (i tělové)
    - práce s vlastní identitou
    - navozování a posilování potřeby a schopnosti pozitivních emocionálních prožitků
    - adekvátního sebevyjádření
    - vyvažování sensorických, motorických komponent
    - rozvíjení kreativity
    - orientace na osobnost a sociální vztahy, komunikace prožitků, nálady (radosti, smutku, vztahů)
  - ii) směrem ke skupině
    - komunikativní hra
    - vyvažování psychosociálního klimatu
    - přiměřené vyjadřování pocitů ve vzájemné komunikaci mezi dětmi, mezi dětmi a dospělými

- ovlivňování drobných poruch chování (drobné agrese, šikany) v adekvátní způsob komunikace, interakce, kooperace
  - vytváření prostoru pro pocit sounáležitosti se skupinou, přijímání a poskytování pozitivních interakcí od sebe ke skupině
  - schopnost skupiny vyvažovat emoční klima, eliminování negativních projevů mezi sebou jako projev kultivovanější komunikace
- c) rozumový rozvoj osobnosti
- návyky samostatné tvůrčí práce
- d) citový rozvoj osobnosti
- kladný životní postoj k lidem, společnosti, životnímu a pracovnímu prostředí
  - posilování sebedůvěry, samostatné návyky jednání s dospělými i vrstevníky
  - vytvářet a upevňovat pocit povinnosti a odpovědnosti
  - formovat a posilovat sociální citění dětí (přátelství, kamarádství, obětavost, solidaritu)
  - vysvětlovat a konkrétně demonstrovat, co znamená uvážlivé a objektivní rozhodování (způsob realizace vlastního rozhodnutí dítěte, snaha dokončit uložené úkoly a naplňovat dětské sny a pozitivní vůli překonávat potíže, problémy)
- e) sociální rozvoj osobnosti
- vysvětlovat a v podmínkách DD dodržovat morální a mravní zásady života v rodině, v pracovním nebo zájmovém kolektivu dětí i dospělých
  - objasňovat podstatu asociálních činů, chování a postojů delikventních skupin mládeže a dospělých, společenskou a individuální nebezpečnost takových jevů
  - poznávat a řešit konfliktní situace mezi osobami v sociální skupině lidí
- f) mravní rozvoj osobnosti
- učit chápat význam práce a formovat tvůrčí vztah k práci
  - vysvětlovat vazbu mezi pracovní činností, povinnostmi a potřebou dítěte a dospělého člověka
  - modelovat a realizovat návyky efektivního využívání času k práci, zábavě, zájmové činnosti
  - pěstovat cit pro životní a pracovní prostředí v podmínkách DD a jeho okolí, podporovat v tomto smyslu iniciativu a zájem dětí
  - učit objektivně posoudit svůj podíl práce, dbát při tom na důkladnost, přesnost, pořádkumilovnost a dochvilnost
  - rozeznávat rozdíl mezi osobními zájmy a potřebami výchovné skupiny
- g) výchova osobnosti k manželství a rodičovství
- kritéria pro volbu partnera

- rizika sexuálního života
  - objasňovat podstatu přátelství a lásky ve vztahu k erotice a sex.životu
- h) charakterový a volní rozvoj osobnosti
- rozvíjet zásadovost, vytrvalost, obětavost
  - podporovat zdravé sebevědomí, sebedůvěru, pocit hrdosti
  - učit k vytrvalosti, sebeovládání, rozhodnosti
  - nést vlastní odpovědnost za kázeňské přestupky, příp. trestní činnost

Zaměření na další výchovné činnosti:

- a) odpočinková činnost
- b) rekreační činnost
- c) příprava na vyučování
- d) společenskovední zájmové činnosti
- e) zájmové činnosti dopravní

Plán kromě těchto spíše rámcových směřování obsahuje i poměrně detailní rozpis různých činností, které se budou dít vždy čtvrtletně. Kromě běžných denních povinností, jako je příprava do školy, uklízení vlastního pokoje, služby v kuchyni, uklízení společných prostor jsou rozděleny podle typu na pracovní, estetickou, tělesnou, hudební, výtvarnou a dramatickou výchovu. Mezi tyto činnosti patří v plánu a které jsem zažila i prakticky třeba, z pracovní výchovy – odklizení sněhu, přesazování květin, z výtvarné – vyrábění náramků a náhrdelníků z korálků, vyrábění ozdobiček z keramiky, malování na sklo, z hudební – hraní na flétnu, výuka hry na kytaru, zpívání písniček (oblíbené jsou folkové, romské a křesťanské), hudebně pohybové hry, z tělesné – míčové hry na hřišti, ježdění na kole, plavání, kroužky atletiky, floorbalu, fotbalu, z dramatické – vytváření divadelního představení a jeho následná prezentace na různých akcích v okolí i přehlídce dětských domovů a další. Je v něm obsažen také plán akcí, který plánuje DD s dětmi absolvovat. Jsou to různé sportovní (olympiáda DD, lezení na skalách, zájezd na kolech) rekreační (dovolená u moře, lyžařský zájezd) či kulturní aktivity (návštěvy divadla, pořádání festivalu Folkový kvítek, Opékání prasete u příležitosti dne dětí).

Podle tohoto plánu to vypadá, že život v DD Sázava je velmi pestrý a zajímavý. V jistém ohledu ano. Zajímavých akcí, na které se děti z DD dostanou, je opravdu dostatek. Běžný život je ale mnohem obyčejnější, protože čas na speciální aktivity se najde jen občas a většinou se normální dny školního roku z většiny zaplní přípravou do

školy a chvílí hraní na hřišti. Nebyla jsem ovšem v tomto DD tak dlouho, abych dokázala posoudit, jestli se během roku na všechny aktivity nakonec dostane, ale rozhodně to není tak, že by každý den byl beze zbytku zaplněn nějakou cílenou výchovnou aktivitou. Na individuální práci s jednotlivými dětmi také zbývá poměrně málo času. I když se málokdy stane, aby bylo všech 8 dětí celé odpoledne v DD. V každé skupině je totiž několik učňů, kteří se vrací pozdě odpoledne, nebo bydlí na internátech a i ostatní děti mají několikrát v týdnu nějaký kroužek. Jindy se ale skupiny kvůli nedostatku vychovatelů spojují a tím se prostor vytvořený nepřítomností některých členů buňky zase zmenšuje. Navíc mají vychovatelé kromě péče o děti na starosti také dokumentaci, která denně zabere více jak hodinu.

Výchovně-vzdělávací plán je tedy dokument, kterého se nedá držet striktně, ale pouze vodítko a námět, co všechno se může s dětmi dělat a hodně záleží na vychovatelích, nakolik ho budou využívat. Nicméně skýtá dobře ohraničený prostor, ve kterém se vychovatelé mohou pohybovat a lépe se orientovat v tom, čeho se chce ve výchově dětí dosáhnout a co všechno se k tomu dá použít.

3.1.3. Příprava na samostatný život

Jak už jsem zmínila výše, to, že mladí lidé, kteří odcházejí do samostatného života, budou schopni obstát, nezávisí pouze na konkrétních dovednostech, které se podaří je v DD naučit, ale také na celkové vyzrálosti jejich osobnosti. Na tom jaké vzory chování si vštípí a naučí se je používat. Psychologové se totiž shodují, že děti se nejvíce učí tím, že napodobují své rodiče a další starší osoby, které se v jejich okolí vyskytují. Všechno, co je jim říkáno a co jsou učeny, je až druhotné pro to, jací opravdu budou a jak se budou chovat. Protože tyto děti jsou znevýhodněny už z rodiny nedostatkem kvalitně fungujících vzorů a prostředí v DD tento deficit nezvládá nahradit dostatečně, musí se na přípravu na život zaměřit vychovatelé cíleně a alespoň částečně dohonit to, co bylo zanedbáno.

To, že vychovatelé nemohou plně nahradit vzory, které dítěti chybí z rodiny je způsobeno tím, že mezi dítětem a vychovatelem se nemůže vytvořit takový vztah jako mezi rodičem a dítětem, kdy k němu dítě vzhlíží a miluje ho. Vychovatel je brán spíše jako dohlížející autorita, takže se s ním nemůže plně identifikovat a chtít být jako on. Vychovatel je navíc v domově v práci, takže se chová jinak, než doma, zatímco děti tam jsou doma, ale nevidí, jak to vypadá, když je vychovatel doma.

Proto na prvním místě z věcí, které pomáhají dětem připravit se na samostatný život uvedu hostitelskou péči (dále HP). To je totiž pro děti, o které jejich rodina nemá zájem a které nikdy nezažili normálně fungující rodinu, jedinečná příležitost, jak se naučit něco o fungování rodiny. Institut HP není v právním řádu ČR zakotven, ale vyplývá z pravomoci ředitele DD povolit dítěti pobyt i u cizí osoby, pokud je to v zájmu dítěte. V praxi to probíhá tak, že zájemci o HP musí projít stejným postupem prošetření jako žadatelé o náhradní rodinnou péči.

V DD Sázava mají v současné době oficiálně 2 hostitelské rodiny, které si k sobě berou na víkendy a na část prázdnin celkem 3 děti. Protože obě hostitelské rodiny znám, mohu říci, že pro obě strany to jsou cenné zkušenosti a i když se jejich soužití ne vždy obejde bez problémů, děti se v obou rodinách staly důležitou součástí jejich života a získaly alespoň částečně zázemí, které ostatní děti postrádají. S jednou z těchto rodin jsem provedla rozhovor. Jako důvod, proč se rozhodli pro HP byl zejména ten, že se s danými dvěma kluky již znali, měli je rádi a chtěli jim nabídnout něco z toho, co sami mají, zázemí podporu a lásku. Přináší jim to mnoho zajímavých zkušeností, museli se naučit radovat se z menších věcí a celkově změnilo pohled na hodnoty v životě. Myslí, že dětem to přineslo možnost naučit se hodně věcí ze života rodiny a chodu domácnosti. Jako důležité vidí i to, že získali kamarády z jiného prostředí než z DD, kteří pro ně hodně znamenají.

Vychovatelé se samozřejmě snaží zajistit dětem péči co nejpodobnější rodinné a být jim nápomocní při řešení jejich problémů, nebo i když si chtějí jen tak popovídat a myslím, že právě obyčejné povídání s dětmi a rozebírání různých zážitků a problémů se staršími patří mezi nejoblíbenější činnosti vychovatelů. Také děti oceňují, když si mohou s nějakým vychovatelem normálně popovídat.

Na dalším místě, i když teď už mi všechny ostatní aktivity přijdou rovnocenné, uvedu výuku k hospodaření a poznávání ceny peněz a věcí. Každá skupina má na měsíc určitou částku peněz, ze které hradí jídlo, cestovné a pomůcky do školy, oblečení a boty a některé další věci. Všechno se zapisuje do sešitu a na konci měsíce se vyhodnotí, za co se kolik utratilo, jestli se ušetřilo, na co použijí zbylé peníze. Částka je pro skupinu dohromady, takže pokud je potřeba některému dítěti koupit dražší věc (třeba zimní boty), tak v ostatních položkách se musí něco ušetřit. Je to sice fiktivní, děti nevidí konkrétní koloběh peněz, ale přeci jen se o tom mluví a mohou si alespoň trochu udělat představu, kolik co stojí a co je všechno potřeba platit.

Děti samy hospodaří se svým kapesným, které dostávají podle zákona odměřeno podle věku. Je to od 45Kč do 300Kč. Dříve byl systém, že děti dostávaly minimální kapesné a za dobré chování, věci, které se jim povedly, za dobré známky ve škole a podobné věci dostávali přidáno. Dnes je to tak, že za vážné kázeňské přestupky proti školnímu řádu, řádu DD, proti zákonu či útěky, je jim z této částky strháváno, ale minimálně musí dostat 2/3 původní částky. Někteří vychovatelé říkají, že dřívější systém byl lepší, protože byl více motivační. Kapesné má v úschově vychovatelka a pokud dítě chce, vydá mu peníze na to, co by si chtělo koupit. Z kapesného si mladší děti většinou kupují sladkosti, starší kredit do mobilu a další věci přiměřené věku, využívají je také na kupování dáreků a hradí z něj škody, pokud něco rozbijí nebo poněkolkáté ztratí pomůcku do školy. Mladiství jsou vedeni k tomu, aby si našli brigádu a velká část z nich také nějakou má.

Oblečení si většinou kupují sami, kromě toho, které dostanou od sponzorů a k narozeninám a Vánocům, z peněz, které jsou na to vyhrazeny v rozpočtu. Pokud chtějí něco dražšího, musejí si na to vydělat. Stejně tak jako na elektroniku a další nadstandardní věci. Je ale pravda, že od sponzorů toho dostávají hodně, takže i kdyby si nevydělali vůbec nic, tak stejně budou žít dobře zaopatřeni.

Další oblastí, která je velmi důležitá i pro další život, je starost o domácnost. O víkendu si většinou děti vaří samy s tetou. Během týdne jídlo zajišťují kuchařky. Přímo v jídelně se ale stravují pouze v době oběda. Ostatní jídlo jedí v kuchyňce na svém bytě. Suroviny potřebné k vaření o víkendu někdy chodí i nakupovat. Dále si uklízejí ve svém pokoji a mají služby ve společných prostorách, ve kterých se pravidelně střídají. Mladší děti si někdy perou prádlo v ruce, starší se učí zacházet s pračkou a žehličkou.

DD Sázava se také účastní několika programů přípravy na život, které pořádají neziskové organizace. Jedním z nich je zážitkový víkendový pobyt. Hraje se hra, kdy jsou dorostenci postaveni do situace, že opustili DD, mají určitý obnos peněz, musí si zajistit bydlení a práci, koupit jídlo. Pokud peníze utratí hned a nezajistí si nic do budoucna nemají pak co jíst a spí třeba jen na karimatce místo v posteli.

Dalším z nich je možnost účastnit se kadeřnického kurzu či výuka hry na kytaru jedním folkovým zpěvákem.

DD se účastní také programu, jehož cílem je najít příbuzné dětí, které s nimi nejsou v kontaktu, aby poznali svojí osobní historii, kterou oproti dětem z rodin postrádají. Během programu se podařilo navázat kontakt např. s otcem 4 dětí, o kterém se několik let nevědělo, kde je.

4. Znevýhodnění lidí odcházejících do samostatného života z DD oproti lidem odcházejícím z rodiny

Mladí lidé, kteří vyrostli v DD, nemají při vstupu do samostatného života stejnou startovní pozici, jako lidé, kteří prošli běžnou rodinnou výchovou. Jak ukazují mnohé statistiky a výzkumy, z nichž některé uvedu níže, tato skupina je jedna z nejvíce náchylných k rizikovému způsobu života a patologickému chování. To, že nezažili, nebo zažili pouze ve velmi malé míře, fungující rodinné prostředí je znevýhodňuje po všech stránkách.

4.1. Příčiny znevýhodnění lidí vyrostlých v DD

Všechny věci, které zde budu psát, se samozřejmě týkají všech lidí, kteří prošli nějakou formou ústavní výchovy, ale protože se moje práce zaměřuje specificky na děti v DD, budu se držet tohoto pojmu.

Podle Pazlarové (2008) se dají příčiny horšího přizpůsobování se lidí, kteří vyrostli v DD, životu ve společnosti rozdělit do pěti oblastí.

- Zvýšená vrozená zdravotní zátěž
- Znevýhodnění ve vzdělávacím procesu
- Chybějící podpůrná sociální síť
- Nízká připravenost na vstup do samostatného života
- Následky psychické deprivace

4.1.1. Zvýšená vrozená zdravotní zátěž

Často pocházejí z prostředí, kde se zdravotní problémy vyskytují častěji, než v běžné populaci. Jejich rodiče buď sami trpí nějakým zdravotním problémem, nebo prostředí, ve kterém se rodí obsahuje více rizik, které mohou vést k poškození dítěte. Většinou jsou z nižších sociálních vrstev, kam se rodiče dostali v důsledku svého nižšího intelektu či nějakého sociálního problému, jakým může být alkoholismus či jiné závislosti, kriminální chování, nezaměstnanost, prostituce, problém spojený s nemocí, ať už fyzickou či duševní a další.

Důsledkem tedy je, že pouze polovina dětí má neurologický nález v normě, 20% jich trpí lehkou mozkovou dysfunkcí (dále LMD) a 2/3 mají nějaký menší či větší

zdravotní problém (alergie, psychiatrický problém). Poměrně hodně z nich má diagnostikovaný syndrom hyperaktivity (ADHD) a bere uklidňující léky. (Pazlarová, 2008)

Všechny tyto problémy ještě gradují nevyhovujícím prostředím a nedostatečnou péčí, ve které vyrůstají v rodině i poté v DD. Do celkového obrazu jejich fyzického i psychického stavu se ještě přičítají následky psychické deprivace, o které bude řeč později. Místo, aby se jejich problémy stabilizovaly, ještě více ztěžují startovní pozici dětí z DD.

4.1.2. Znevýhodnění ve vzdělávacím procesu

Kvůli tomu, že péče o ně byla ve většině případů zanedbána už v předškolním věku, jsou značně opožděny ve vývoji po všech stránkách. Nejpatrněji je to znát na dětech, které vyrůstaly v ústavu již od útlého věku. Znatelně později než děti v rodinách začínají chodit, mají horší jemnou motoriku, později začínají mluvit, mají chudší slovní zásobu a často problémy s výslovností, později se učí věci, které by děti v jejich věku měly umět, např., barvy, tvary, jména a hlasy zvířat atd. Je tedy v naprosté většině případů nutný odklad školní docházky.

Když už do školy chodit začnou, mívají znatelně horší výsledky, než by odpovídalo jejich inteligenci a schopnostem. Částečně je tomu proto, že mají menší motivaci k učení. Nemají se pro koho snažit ve chvíli, kdy ještě nechápují význam vzdělání pro svůj život. I když se s nimi vychovatelé učí, nemá to takové výsledky, jako učení se dítěte s rodičem. Není nikdo, kdo by na ně opravdu tlačil a kladl na ně nároky, takže se brzy spokojí s průměrností a nemívají potřebu víc se snažit. Vysvědčení je v DD často hodnoceno tak, že když nepropadají, tak je to v pohodě. Zvláště ve starším věku. Poměrně hodně dětí je také brzo přeřazeno do ZŠ se speciálním programem pro děti, které tempo v „normální“ ZŠ nezvládají. Pokud tam ovšem nechodily od začátku. Hlavním důvodem často není jen nižší inteligence těchto dětí, ale i problémy v chování, jejich hyperaktivita a poruchy učení. Už fakt, že jsou zařazeny na tyto školy (které měly podle starého školského zákona název zvláštní, což už nový zákon nerozděluje, ale praxe zůstává stejná), je znevýhodňuje při volbě jejich další vzdělávací dráhy. Na této škole se toho samozřejmě naučí mnohem méně, protože se přizpůsobuje tempu dětí a ne ony jí a je tedy mnohem těžší dostat se na lepší školu. Často zůstávají ve hře pouze

dvouleté učební obory, jejichž vystudováním je člověk pouze pomocná síla v dané profesi.

Drtivá většina dětí, které vyrůstají v DD dosáhne maximálně výučního listu. Velké je ale i procento těch, které skončí pouze se základním. Většinou proto, že je z učení vyloučí kvůli chování, nebo že odejdou z DD před skončením studia a již nemají sílu samy se donutit k tomu, aby posledních pár měsíců dokončily. Pouze 2-4% jich získá středoškolské vzdělání s maturitou. Co se týče vysokoškoláků, ten se najde v celé populaci lidí vychovaných v DD jeden za několik let. (Pazlarová, 2008)

Celkově tedy mají nižší dosažené vzdělání než většinová populace a tím mají i horší uplatnění na trhu práce a větší riziko, že budou žít v chudobě.

4.1.3. Chybějící podpůrná sociální síť

Dětem chybějí přirozené pozitivní vzory. Ani jejich rodiče totiž většinou nebyli schopni poskytnout jim obraz toho, jak to má v životě správně fungovat. V DD je poměrně těžké se s někým opravdu identifikovat, když je to pouze vychovatel a navíc ho nevidí ve všech běžných životních situacích, ale pouze v práci. Je zde také nedostatek mužských vzorů. Rozhodně není pravidlem, že v každém DD je jako vychovatel nějaký muž. Někdy bývá jediný muž, se kterým se běžně setkávají, údržbář.

Mají štěstí, pokud mají alespoň nějaké jiné příbuzné, kteří jim mohou poskytnout oporu a částečně nahradit rodiče, i když k nim jezdí jen na víkendy či prázdniny. Nejenže jim mohou pomoci v poznávání reálného světa, ale také jim mohou poskytnout oporu při osamostatňování. To je totiž další oblast, kde pomoc velmi potřebují. Většina mladých lidí, kteří v dospělosti odchází z původní rodiny vstříc vlastnímu životu, tak činí až po 20 roce. A i potom mají možnost se vracet, jezdí pravidelně na návštěvy a když je nejhůř, mohou se spolehnout na to, že jim rodiče podají pomocnou ruku. Nic z toho ale děti z DD nemají. Ony přitom odcházejí už v 18 nebo 19 letech, ačkoli díky všem vlivům, kterými prošli se jejich opoždění, které bylo patrné již při vstupu do školy, ještě nestačilo vyrovnat, takže jsou vlastně vývojově na úrovni spíš 17 let. A v tomto období je každý rok znát.

Často se stává, že původní rodina, která za léta, kdy jejich člen trávil život v DD, neprojevila žádný zájem, se najednou ozve a naváže kontakt, takže mladý člověk nadšen z toho, že o něj má konečně někdo zájem a navíc je to jeho vlastní rodina, se po odchodu z DD vrátí k ní. Ale rodina o něj stojí pouze kvůli jeho sociálním dávkám či

jinému příjmu, který přinese do domácnosti. Využije ho a stáhne zpět do koloběhu, ze kterého se ho úřady pomocí ústavní výchovy snažili vymanit a vlastně zůstane všechno stejné, jako kdyby jako dítě zůstalo v rodině. Někdy s tím rozdílem, že má výuční list, ale je jim více odcizen. Je to tím, že se s biologickou rodinou nepracuje. Pro mladého člověka, který nemá žádnou oporu, je samozřejmě nejjednodušší vrátit se tam, kde alespoň někoho zná. Ale prostředí, do kterého se vrací, je přitom úplně stejné, jako když odcházel, ne-li ještě horší.

Ředitelka DD Sázava paní Alena Nováková přitom říká, že mít tam venku osobu, která jim při začátcích jejich samostatného života pomůže, poradí, postaví se za ně je, ze zkušenosti, to nejzásadnější pro to, aby obstáli. I děti, u kterých předpokládali, že by to mohly zvládnout, když se chytily nesolidního člověka, který už sám byl na okraji společnosti, tak je stáhl s sebou. A naopak u dětí, kde nečekali, že zvládnou žít řádně, když měly někoho, kdo je podržel, dokázaly svou situaci ustát.

4.1.4. Nízká připravenost na vstup do samostatného života

Život v DD se v určitém směru podobá skleníku. Co se týče materiálního zajištění, je všechno na poměrně vysoké úrovni. Pokud má dětský domov schopného ředitele, který umí sehnat sponzory, mají děti k dispozici počítač s hrami a internetem, skoro každé z nich má discman nebo MP3 přehrávač, mobil, značkové oblečení, každý rok jezdí na hory nebo k moři (někdy i obojí), nebo alespoň na nějaký sportovní výjezd. Ale i pokud DD nemá sponzory a děti žijí skromněji, nic to nemění na tom, že až opustí zdi ústavu, ekonomicky spadnou o několik tříd níže a standardu, na který byli celé dětství navyklí, už ve většině případů nikdy nedosáhnou.

Šok z přechodu musí být opravdu veliký. Není to ale pouze z důvodu materiálního zabezpečení, ve kterém žijí. Celkové fungování DD se v mnoha věcech liší od života v běžné rodině. Sice historicky typu, že mladík, který právě odešel z DD, chodí po supermarketu a ptá se, kde se prodávají ty chleby s máslem, nejsou realistickým obrazem situace, protože už několik let je trend nechat děti participovat na chodu své skupiny a částečně se učí starat o domácnost, ale rozhodně to není úplně jako v rodině. Je jen několik dětských domovů, kde si opravdu děti společně s vychovatelem všechno jídlo nakupují a vaří společně. V části DD to funguje tak napůl, že obědy se vydávají z „okénka“ v jídelně, snídaně, svačiny a večeře ale připravují a konzumují na skupinách. Příprava ale často spočívá v namazání si chleba pomazánkou, kterou připraví v kuchyni

kuchařky nebo ohřátí si jídla, které uvařily tamtéž. V lednici pak zůstává jídlo jen na snídani plus co zbylo od večeře. Existují i DD, kde sice mají na každé skupině kuchyňku, ale kvůli hygienickým předpisům v ní nic nenajdete, takže v praxi všechno jídlo zajišťuje kuchyně.

Praktická znalost co všechno patří k chodu domácnosti a co se musí zajistit, je u lidí, kteří právě vyšli z DD, velmi omezená. Mívají pouze elementární přehled o tom kolik co stojí a za co všechno se musí platit. Mívají malou zkušenost se správou vlastních financí a často, přestože třeba s kapesným vycházely relativně dobře, venku najednou s tak velkou částkou jako je celý plat neumějí zacházet. Utratí ho za věci, které se zrovna zdají velmi potřebné jako cigarety, oblečení, alkohol, nový mobil a nezbude na opravdu zásadní věci (nájem, energie, jídlo). Situaci pak řeší tím, že si půjčí, ale nemají dostatečnou morálku, aby pravidelně spláceli a tím se ještě více dostávají do problémů.

Ačkoli poměrně často odcházejí z DD s domluveným bydlením a zaměstnáním, nevydrží tam někdy ani měsíc. Náhle nabytá svoboda jim brání v tom, aby se podřídili dalšímu řádu a chodili pravidelně do práce. Většinou měli už ve škole hodně konfliktů s autoritami a v DD tomu nezřídka bylo podobně, tak se těžko dá předpokládat, že by tomu v práci najednou mělo být jinak. Alena Nováková k tomu říká, že mají pocit, že práce je všude dost a všichni čekají na ně, aby jim nabídli plat 30 000, a tak si nic nedělají z toho, když je z práce vyhodí. Někdy po pár konfliktech odejdou i sami, aniž by si dělali hlavu s tím, jak najdou další práci. Je časté, že během prvních 2 let vlastního života vystřídají několik zaměstnání, než někde opravdu zakotví. S bydlením je to podobné.

Protože nikdy nezažili, jak funguje normální vztah mezi mužem a ženou, mají problémy i s navazováním a hlavně udržováním partnerských vztahů. Buď jsou tak citově vyprahlí, že se vrhnou do náruče prvnímu, kdo o ně trochu projeví zájem, bez ohledu na to, co to je za člověka., nebo mají takovou nedůvěru ke světu a lidem, že takového vztahu nejsou schopni. Když už se jim podaří takový vztah navázat, je pro ně mnohem těžší udržet ho na uspokojivé úrovni.

Problémy se vztahy ale nezůstávají jen na úrovni partnerství s opačným pohlavím. Přátelské vztahy, které měly v DD, jsou v podstatě budovány z nutnosti. Bydlí spolu v jedné „domácnosti“, tak se prostě musí naučit nějak spolu vycházet. Vzniká zde ovšem paradox, že ačkoli jsou na sebe děti často ošklivé, nadávají si a konflikty jsou na denním pořádku, jsou velmi zvyklí na společnost, protože mnoho let vyrůstaly

v kolektivu alespoň šesti dětí a v podstatě bez něj nemohou být. Ve chvíli, kdy se ocitnou za zdmi DD, jsou náhle úplně sami, bez jediného člověka, o kterého by se mohli opřít a všechny vztahy musí budovat od začátku. Ačkoli by se mohlo zdát, že se budou snažit udržovat původní vztahy v DD, když s nimi byli tak dlouho sžití, nestává se tak. Jen opravdu málo lidí, kteří prošli DD mají mezi svými běžnými kamarády ty, se kterými vyrůstali, pokud to nejsou jejich sourozenci. Pokud se do DD vracejí, pak je to většinou spíše na návštěvy za tetami, pokud s nimi měli během svého pobytu dobré vztahy.

Tím že přecházejí do zcela nového prostředí, musejí si všechny přátele hledat úplně znova, na rozdíl od většiny lidí z rodin, kterým i při přechodu do práce zůstanou někteří původní kamarádi a i když se přestěhují, stále mají na původním místě lidi, ke kterým mohou zajít na návštěvu, třeba když náhodou projíždějí kolem.

Celkově mají nízké právní povědomí, malou zkušenost s jednáním na úřadech, takže se například poměrně snadno může stát, že nevědí, že když nepracují, tak musí být na úřadu práce a pokud nejsou, tak musí stejně platit zdravotní pojištění, což když nebudou dělat, budou muset platit ještě penále. Je také větší pravděpodobnost, že se dostanou do konfliktu se zákonem. Často k tomu neměli daleko už v DD, ale teď už není žádná instituce, která by je chránila a nikdo kdo by je hlídal.

4.1.5. Následky psychické deprivace

Deprivace je podle Langmeiera a Matějčka (1974, s.22) „psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost k ukojení některé jeho základní (vitální) psychické potřeby v dostatečné míře a po dosti dlouhou dobu“.

Pro pochopení tohoto fenoménu nejprve uvedu, co je myšleno základními psychickými potřebami. Langmeier a Matějček (1974) uvádí jako základní tendenci organismu aktivitu zaměřenou ke světu a věcem v něm. Tím, že s ním přichází do styku, manipuluje věcmi, získává všechno smysl a je v tom i podstata sebeuvědomění a navazování vztahu s dalšími osobami. Aby se toto mohlo rozvíjet, je třeba naplňovat určité psychické potřeby:

1) Potřeba určité úrovně celkové stimulace. Pokud je stimulace na optimální úrovni, vede dítě (i člověka obecně) k živé aktivitě, zájmu o svět a rozvíjí ho. V případě, že jí je málo nebo moc, vyvolává úzkost, snahu dosáhnout zase optimálního stavu, ale

pokud se to stále nedaří, dochází k útlumu, apatii. To je možné vidět třeba v kojeneckých ústavech, kde stimulace není dostatečná a děti se ze začátku křikem dožadují pozornosti, ale protože poměrně často na jejich volání nikdo neodpovídá, nebo ne dost rychle a v dostatečné míře, přestanou se snažit.

2) Potřeba vnější struktury. Nebo také smysluplného světa. Aby se dítě mohlo cítit ve světě bezpečně, musí mu rozumět, chápat souvislosti, dokázat si vyložit, že když udělám tohle, stane se tamto. Pokud na jeho podněty přichází adekvátní odpověď (na jeho pláč, přispěchá někdo, kdo ho ukonejší, nakrmí, přebalí), získává dítě pocit, že když jsou jeho potřeby uspokojovány, nemohou být špatné a tedy ani ono není špatné a celý svět je v podstatě dobrý. Dá se v něm zorientovat a dá se v něm dobře žít.

3) Potřeba specifického sociálního objektu. Dítě potřebuje někoho, ke komu by se mohlo navázat specifickým, těsným stabilním poutem. Tato osoba musí být zpočátku jedna, nejčastěji to bývá matka. Na začátku života si dítě neuvědomuje svou vlastní existenci, ale vnímá se jako jedno s matkou. Tato symbióza je potřeba proto, aby získalo dostatečnou jistotu a mohlo se později od matky oddělovat, objevovat svět na vlastní pěst a navazovat další specifické vztahy s dalšími osobami, v pozdějším životě neméně důležitými.

4) Potřeba osobně-sociálního významu přisuzovanému „já“. Někdy se také používá pojem potřeba pozitivní identity (Pazlarová, 2008), nebo potřeba autonomie (Langmeier, 1998). Dítě potřebuje získat nezávislost, sebenaplnění a zajištění osobní integrity. Jistota a opora, kterou mu dříve byla matka, se postupně přesouvá k jeho vlastnímu já. To je stále s ním, stává se organizátorem všech aktivit, všechno vztahuje k sobě. Ale i k tomuto procesu potřebuje někoho, kdo mu z pozice úzkého vztahu potvrdí jeho identitu, roli, kterou na sebe přebírá, usměrní, ale i povzbudí jeho sebevědomí, bude regulovat jeho cíle a ve všem tom ho pozitivně přijímat.

5) Potřeba otevřené budoucnosti. Tato potřeba se sice nenachází přímo v Langmeierovi a Matějčkovi (1974), ale přijde mi také důležitá. Uvádí ji např. Pazlarová (2008). Je potřeba mít jasnou představu o plynutí času, o jeho struktuře, osobní historii, do které je zahrnuta i historie vlastní rodiny. Vědomí, že mám co rozvíjet, na co navazovat a o tom, co chci dosáhnout mám jasnou představu. Budoucnost ve mě nevzbuzuje úzkost. Je to spíš výzva.

Pokud tedy některá z těchto potřeb není naplňována v dostatečné míře po dosti dlouhou dobu, dochází k psychické deprivaci. Ta má zvláště v raném věku ničivé důsledky na osobnost dítěte. Některé její následky není možno vrátit do původního

stavu, jako by k deprivaci nikdy nedošlo. Výzkum, který provedli Nelson a Koga v roce 2004, ukazuje, že poškození dítěte vlivem zanedbávání a celkové deprivace je znatelný i přímo na jeho mozku. Na snímcích z EEG je zřetelně nižší aktivita v některých částech mozku u dětí, které vyrůstaly v ústavech, než u dětí, které se vyvíjely v plně rozvíjejícím rodinném prostředí. Při zanedbávání mozek dítěte dokonce přímo atrofuje, což se projevuje bezprostředně na velikosti mozku viditelné na snímcích CT. (Browne, 2007)

Pokud je dítě deprivováno již od útlého věku, projevuje se deprivace nejzřetelněji na opoždění vývoje. Není to ovšem jako u mentální retardace, při které jsou opožděny všechny složky psychiky a z dlouhodobého hlediska dochází jen k mírnému zlepšení. K opoždění dochází nerovnoměrně a pokud se podmínky zlepší, dítě udělá velký pokrok. Málokdy se mu ale podaří úplně vývojově dohnat své vrstevníky, kteří deprivaci nikdy nezažili.

Následky deprivace, které přetrvávají až do dospělosti jsou:

- V důsledku opoždění psychomotorického vývoje horší školní prospěch a tím i nižší dosažené vzdělání.
- Povrchnost citových vztahů, obtížnost navázání opravdu hlubokého a trvalého citového vztahu.
- Neadekvátní sebehodnocení, často nízké sebevědomí.
- Celková nedůvěra ke světu, negativnější vidění světa.
- Větší náchylnost ke vzniku závislosti.
- Zvýšená náchylnost k neurotickým obtížím.
- Posunutá hierarchie hodnot především směrem k materiálním hodnotám.
- Snížená odolnost vůči stresu a menší schopnost čelit životním překážkám.

Je jasné, že deprivací netrpí pouze děti, které vyrůstali v ústavní péči. Dá se téměř s jistotou říci, že deprivaci tyto děti v nějaké míře zažily i ve vlastní rodině, jinak by se pravděpodobně do DD ani nedostaly. Přesto pobyt v DD k napravení těchto poškození nepřispívá, ba naopak mnohdy je ještě prohlubuje. Ačkoli se dělá mnoho pro to, aby se poměry v DD zlepšily a ty se skutečně pomalu zlepšují, stále ještě to není dost, aby to dokázalo nahradit rodinné prostředí. A to by ani nemělo být cílem ústavní výchovy.

4.2. Následky ústavní výchovy projevující se v samostatném životě mimo instituci

Následky ústavní výchovy se dají shrnout pod pojem hospitalismus. Pro tento pojem jsem našla dvě mírně se lišící vysvětlení. Jejich podstata ale zůstává stejná. Starší význam termínu používají např. Langmeier a Matějček (1968, 1974). Popisují ho jako soubor všech poškození, která jsou způsobena buď v užším pojetí pouze ústavní výchovou, nebo široce poškození zaviněné prostředím. Matoušek (2003b) definuje tento pojem novějším způsobem jako „adaptaci klienta na dlouhodobý pobyt v léčebném, podpůrném nebo výchovném ústavním prostředí doprovázenou oslabováním sociálních dovedností potřebných pro život mimo ústav“. Uvádím obě definice, protože mi přijde, že by jedna bez druhé nebyla úplná. Společně mohou lépe popsat, jaký vliv velmi často má ústavní péče na svoje klienty.

Předkládám vám nyní výsledky dvou výzkumů, které mohou lépe než teoretické výklady osvětlit, jaké následky ústavní péče jako celek má na ty, kteří jí projdou. Tyto výzkumy proběhly v posledních letech a ukazují statisticky některé důležité fenomény, které se pojí s ústavní historií zkoumaných osob.

Prvním z nich je longitudiální studie, kterou provedli Zdeněk Matějček, Věduna Bubleová a Jiří Kovařík (1997). Chtěli vědět, jestli a jak se projevuje v dospělém věku deprivace, kterou lidé prožili jako děti. Srovnávali soubory lidí, které používali již od 60.let během některých svých jiných výzkumů. Byly to skupiny lidí, kteří jako děti vyrůstali v DD (dále DD), v individuální pěstounské péči (PP), v SOS dětských vesničkách (SOS), byly z nechtěných těhotenství (ND) a kontrolní skupina (K). Z výzkumu jasně vyplývá, že nejhůře jsou na tom lidé z DD. Nad nimi se téměř ve všech výsledcích vzestupně řadili lidé z PP a SOS (ti byli přibližně na stejné úrovni), pak skupina ND a nejlépe dopadala K. Výjimku občas tvořili ND, kteří se v některých kategoriích vyskytovali na nečekaných umístěních. Z konkrétních výsledků uvedu např.:

- počet rozvodů – nejvíce muži DD (35%), nejvíce ženy ND 21%
- vzdělání – nejnižší muži i ženy z DD, lepší na podobné úrovni PP a SOS, nejvyšší ND a K
- spokojenost s bydlením – nejmenší muži i ženy z DD
  - největší muži PP a SOS
- tělesně i duševně se nejhůře cítili muži i ženy z DD

- celková životní spokojenost stoupá kontinuálně od DD (47%), přes PP a SOS k ND a K (85%). Výjimku tvoří je ženy ND, které jsou mezi ženami nejméně spokojené.

Pokud se výsledky shrnou, je zřetelné, že nejlepší životní úrovně i společenského statusu dosahují ti, co vyrůstali od začátku v normální rodině, ať už byly jako děti chtěné nebo ne. Výsledky lidí z PP a SOS dětských vesniček byly velmi podobné a viditelně lepší, než u lidí z DD. To ukazuje, že náhradní rodinná péče harmonizuje celkový vývoj osobnosti a zmírňuje následky psychické deprivace. Lidé z DD se vyznačovali největšími odchylkami od běžného průměru a to i přes přihlédnutí k faktu, že již do života vstupovali s nižší intelektovou kapacitou.

Druhým je statistika, kterou si nechalo vypracovat Ministerstvo vnitra ČR o kriminalitě páchané lidmi, kteří prošli ústavní výchovu, během jejich pobytu i po opuštění ústavu. Byla uveřejněna v roce 2007 a vztahuje se na klienty, kteří opustili dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy mezi lety 1995 a 2004. Konkrétní výsledky uvádí tab.3.

Zařízení	počet klientů, kteří opustili instituci	počet klientů, kteří spáchali trestný čin	v %
dětské domovy	7532	2328	31
dětské domovy se školou	989	722	73
výchovné ústavy	7009	5510	78,5

Tab.3. Kriminalita lidí, kteří opustili ústavní výchovu v letech 1995-2004

Zdroj: Ministerstvo vnitra České republiky

Poměrně velké je i procento těch, kteří spáchali nejméně jeden trestný čin. Mezi klienty výchovných ústavů se jich proti zákonu provinilo v pěti a více případech celých 2630, což je 37,5%.

Tyto výsledky ukazují, že následky, které má ústavní výchova na své svěřence, jsou velkou měrou negativní. Někdo by mohl namítnout, že je to ale lepší, než kdyby zůstali ve své původní rodině, kde k deprivaci docházelo stejně. Bylo to prostředí, které stejnou, nebo ještě větší měrou vedlo děti ke kriminalitě, zanedbávání školní docházky a dalším negativním projevům chování a kdyby se udělal výzkum s dětmi, které byly ponechány v takto zanedbávajícím a poškozujícím prostředí, pravděpodobně by dopadly ještě hůře než ty z výchovných ústavů. Možná by měli tito kritici v určitém ohledu pravdu, že nechat děti v jejich původním prostředí beze změny, by mělo jistě devastující účinky Tyto výzkumy ale ukazují, že ani ústavní výchova nic neřeší. Pokud

naději na lepší život těchto dětí přímo nesníží, tedy jim ani výrazně nepomůže. Musí se tedy hledat ještě jiné řešení, než nechat v původní rodině bez zásahu, nebo umístit do ústavu.

4.3. Sociální fungování

Následky ústavní výchovy se projevují v mnoha oblastech života lidí, kteří jí prošli. Souhrnně se dá říci, že má vliv na jejich celkové sociální fungování.

Pojem sociální fungování Bartlettová (1970) definuje jako interakce probíhající mezi nároky prostředí a lidmi. Matoušek (2003b) k tomuto pojmu říká, že sociální fungování je „kvalita společenských vazeb jednotlivce, obvykle posuzovaná podle několika kritérií – např. podle kvality vztahů k lidem, využití vlastního potenciálu. plnění požadavků společenského prostředí. Pojem sociální fungování reflektuje jednak schopnost klienta odpovídat na nároky prostředí, jednak samy nároky prostředí.“

Společnost v každé době klade na své členy vysoké nároky a aby je člověk mohl plnit, musí být obdařen mnoha schopnostmi a dovednostmi. Důležitá je zejména přizpůsobivost změnám prostředí, schopnost vycházet s lidmi bez přemíry konfliktů, překonávat překážky a vyrovnávat se s obtížnými životními situacemi, příliš nevyčínat především v negativním slova smyslu, neporušovat normy dané společností (psané i nepsané) přes míru, spolehlivost, stabilita a další.

Trest, který společnost uděluje těm, kteří nejsou schopni sociálně fungovat, sice v dnešní době není tak těžký, jako v dřívějších epochách. To se vyloučení z komunity rovnalo téměř smrti. I když nemuselo nutně dojít k smrti fyzické, v každém případě to byla smrt sociální, která byla pro tehdejší lidi stejně hrozná, ne-li horší. Ale být člověkem na okraji společnosti, vyloučeným z většiny společných aktivit, jako je například kultura, sport, nakupování nových věcí, které člověk nepotřebuje nutně k životu či jiné využívání nabytých statků, také není nic příjemného.

Základním požadavkem, který společnost na své členy má, je, aby se dokázali o sebe postarat sami a přispívali do společných systémů, které budou později využívat, ve chvíli, kdy se o sebe sami postarat nedokáží. K tomu je nutné, aby měl nějakou výdělečnou činnost, díky níž získá prostředky na to, aby si zaplatil bydlení, jídlo a další základní životní potřeby a popřípadě utrácel za spousta dalších věcí a tím se podílel na ekonomice státu a přispíval k její funkčnosti. Pokud práci nemá, nebo výdělek nedokáže pokrýt základní životní potřeby, stává se závislým na pomoci společnosti. Takové

jednání ale společnost odsuzuje a snaží se přimět takovéto své členy, aby se svou situací něco udělali a mohli se zase normálně zapojit do koloběhu výroby a spotřeby.

S nedostatkem finančních prostředků se pojí i problém se sháněním bydlení. Člověk si pak nemůže dovolit odpovídající bydlení a je nucen žít v bytech nižší kategorie, či nevyhovující velikosti, nebo přichází o bydlení úplně. A bezdomovci jsou jednou z nejmarginalizovanějších skupin společnosti.

Důvodů, proč někdo nemůže sehnat práci či dostatečně placenou práci, může být více. Například nízké vzdělání a nedostatečná kvalifikace, kvůli kterým může vykonávat pouze pomocné práce, závislost, kvůli které se stává nespolehlivým, špatné pracovní návyky a pracovní morálka dané osobnostním profilem nebo výchovou, sklon ke kriminálnímu chování, nebo kriminální minulost, problémy s navazováním vztahů, kvůli čemuž se mu může práce brzy zprotivit nebo mít vliv na kvalitu jeho práce, celková osobní nespokojenost, pesimismus, nízké sebevědomí či naopak arogance, které mohou způsobovat konflikty v práci či mít vliv na kvalitu jeho práce, neznalost právních záležitostí, takže mohou být snáze natlačeni do nevýhodných smluv a další. Tyto důvody samy o sobě ještě neznamenají, že daný člověk nebude sociálně fungovat, ale zvyšují pravděpodobnost, že nezvládne nároky, které na něj jsou kladeny. Překážky při shánění práce bohužel mohou klást i lidé, se kterými se setkávají. Různé předsudky, rasová nesnášenlivost, diskriminace z nejrůznějších důvodů v naší společnosti stále ještě hrají důležitou roli, ačkoli se vede boj za jejich odstranění.

Matoušek ve své definici na prvním místě uvádí, že sociální fungování je kvalita společenských vazeb. Protože člověk je tvor společenský, jak řekl už Aristoteles, jsou pro něj uspokojivé vztahy jednou z nejdůležitějších věcí v životě. Právě díky vazbám, které má na další subjekty společnosti, vztahy získává. Nejde jen o vztahy rodinné, ale i v širší síti o vztahy kamarádké, pracovní, obchodní atd. Čím méně má těch to vztahů, tím více je izolovaný a tím se zmenšuje i základna toho, o co se může opřít a v čem hledat pomoc v případě nouze.

Společnost ale hledí i na to, aby měl její člen své vztahy uspořádané. V dnešní době je sice schopna mnohé věci tolerovat, ale stále má regulační funkci na to, co je v normě a co ne. Zvláště ve vztazích, které nemohou být detailně upraveny zákonem. Lidé, o kterých je známo, že žijí např. nevázaným sexuálním životem a často střídají partnery, jsou v sousedství často v opovržení. Pokud někdo takto žije, společnost ho považuje za ne úplně sociálně fungujícího. Velmi důležité je to, pokud se jeho sociální

nefungování nějak dotýká děti v domácnosti. V tom případě společnost, prostřednictvím svých orgánů zasahuje někdy velice tvrdě.

Jak se pozná, že někdo sociálně nefunguje?. Těžko se dá odlišit přesná hranice mezi sociálním fungováním a sociálním nefungováním. Existují ale jasné indikátory, které když jsou přítomny, můžeme říct, že daný člověk sociálně nefunguje. Takovými jsou zejména, pokud dlouhodobě nepracuje a kvůli tomu mu přibývají problémy, pokud nemá bydlení a trvale musí žít v nějakém provizorním bydlení, nebo ho nemá vůbec, pokud se u něj vyskytuje nějaká závislost v takové míře, že mu znemožňuje plnit jeho povinnosti, pokud není schopen vyjít se svým příjmem a je kvůli tomu zadlužen a nesplácí, pokud spáchal nějaký trestný čin či pokud neposkytuje svým dětem dostatečnou péči.

U lidí, kteří prošli ústavní výchovou, je větší pravděpodobnost, že nezvládnou všechny požadavky společnosti a nebudou proto sociálně fungovat. Pokud sociálně fungují, tak pouze s vypětím všech sil a stačí drobný problém, který je vyšine z rovnováhy a oni se do stavu, kdy sociálně fungovali se již nevrátí nebo jen s velkými obtížemi. Ti, kteří takovouto situaci úspěšně zvládnou, pak mají možnost stát se stabilnějšími ve svém fungování. Alespoň nějaký problém, například nějaký dluh, se kterým pak mají problém ho splatit, se v jejich životě vyskytne v naprosté většině případů. Ti silnější je zvládnou a posílí je to i do dalších situací, protože se naučí na co si dát pozor a jak v takovém případě reagovat. Zdaleka ne všichni mají ale takové štěstí.

5. Potřeby lidí odcházejících z DD do samostatného života

Pro popis potřeb, které mají mladí lidé, kteří odcházejí z DD do samostatného života, použijí systém potřeb vycházejících z Pesso-Boyden terapie. Tyto potřeby jsou místo, syčení, hranice, opora a podpora. Aby mohl být náš život spokojený, tyto potřeby potřebujeme mít naplněné všichni alespoň v dostačující míře. Při provizorním stavu se dá žít, když jsou naplňovány alespoň částečně a i když některá z nich není naplněna vůbec. Takovýto stav, ale nemůže trvat dlouho, jinak bude docházet k poškozením. Pro lidi, kteří opouštějí ústavní výchovu, je nutnost najít rovnováhu v naplňování těchto potřeb ještě důležitější, než pro lidi osamostatňující se z rodiny. Při odchodu z DD jsou najednou postaveni do situace, kterou nikdy nezažili a na kterou jsou úplně sami. Navíc tyto potřeby nebyly ideálně naplňovány ani při pobytu v ústavu, takže už teď v nich mají deficit.

5.1. Potřeba místa

V 18-ti nebo 19-ti letech opouští místo, ve kterém žil mnoho let, někdy i celý svůj dosavadní život, bez možnosti návratu. Jakmile se dveře DD zavřou, otevřou se pouze na přátelskou návštěvu a maximálně nějakou tu radu. Svoje nové místo si ale musí najít sám. DD mu někdy pomůže s nelebením práce a bydlení, ale přijít do nové práce není jednoduché nikdy, zvláště když tam nikoho neznáte a často najednou bydlíte ve městě, kde také nikoho neznáte.

Pokud se vrací do své původní rodiny, což se v poměrně velké části případů, i přes nelibost jejich DD, stává, není situace o mnoho lehčí. Jak má člověk najít místo někde, kde se o vás mnoho let nikdo nestaral a byl jste jim téměř lhostejný? Potřeba místa totiž souvisí nejen s fyzickým místem mít kde přespat a kde si uvařit, ale také s přijetím. Mít své místo mezi lidmi, kteří mě mají rádi, najít místo mezi novými spolupracovníky, sousedy, kamarády. To, jak už jsem několikrát zmínila výše, musí budovat úplně od začátku. Navíc s nálepkou toho z „děčáku“, která automaticky nutí lidi kolem k ostražitosti. Pokud se neseťká s někým, kdo ho dokáže přijmout takového jaký je a pomoci mu, ačkoli z toho pravděpodobně zpátky nic nezíská, často se chytne party lidí, kteří mají stejné problémy jako on, ale tím se ze své situace nedostane. Naopak ho stáhnou ještě hloub. Protože ale každý člověk společnost potřebuje, v DD byl navíc zvyklý žít neustále v kolektivu a navrch je ještě citově vyprahlý, neboť opravdovou

lásku zažil minimálně, nesnaží se vybrat si dobré přátele, ale vezme za vděk prvním, kdo přijde.

5.2. Potřeba sycení

„Jídlo se vždycky nějak obstará“, jak řekl jeden z respondentů mého výzkumu, který představím v dalších kapitolách. Sycení tedy není jen o ukojení hladu, ale to co potřebují nejen lidé, kteří odešli z DD, je sycení psychické, citové. U toho bývá podobný problém, jako při hledání svého místa. Mnozí z nich, u dívek to platí dvojnásob, jsou často citově vyprahlí, a proto se vrhnou do prvního vztahu, který se jim naskytne, ačkoli na něj nejsou ještě připraveni a osoba, kterou si vybrali, je pro trvalý společný život naprosto nevhodná. Většinou je na tom podobně nebo ještě hůř než oni. Pokud se jim ale podaří najít někoho, kdo je psychicky i sociálně stabilní, může to být i obyčejný přítel, nejen životní partner, který je ale dokáže i usměrňovat, nejen se nechat vysávat, mají šanci tuto svojí potřebu naplnit, stabilizovat se a žít spokojený život.

5.3. Potřeba hranic

V DD žili v neustálém pevně stanoveném řádu. Aby jakýkoli větší kolektiv mohl fungovat, musí v něm být dodržována pravidla. Zvláště pokud to je někde, kde jsou lidé nedobrovolně a mají pořád tendenci překračovat hranice. V takovém případě musí být i sepsána. V tomto prostředí není téměř žádný prostor pro hledání alternativních cest, výjimek, individuálního povolování řádu, protože okamžitě by ho jiní začali zneužívat. Na to je zde příliš málo pracovníků, než aby mohli uhlídat všechny, bez nastolení striktního řádu.

Hranice, ve kterých žijí děti v DD jsou tedy velmi málo pružné a často příliš úzké, protože je zde větší nebezpečí jejich překračování a přílišná volnost, podle jejich tvůrců, skýtá prostor pro to, aby se děti zvrhly. Je pravda, že v prostředí, odkud pocházejí, byly hranice většinou až příliš volné, takže určitý řád potřebují a některým dětem toto nastavení velmi prospívá. Nic to ale nemění na tom, že jsou téměř neustále pod dohledem, i když jsou třeba již téměř dospělí a velmi se těší, až DD opustí a konečně budou mít svobodu a budou se moci rozhodovat sami.

Ve chvíli, kdy z DD odejdou, jsou najednou všechny hranice pryč. Není nikdo, kdo by je kontroloval, říkal jim, co mají dělat. Protože jim to ale tak dlouho někdo říkal,

je najednou nesmírně těžké rozhodovat se sám. A zjištění, že ani teď nebude naprostá svoboda, protože budou muset dodržovat řád v práci, v bydlení i na mnoha jiných místech, je těžké procitnutí ze sna.

Přesto člověk nějaké hranice potřebuje, aby se v životě úplně neztratil. V tomto věku už by měl umět dávat si je sám, ale vzhledem k tomu, že většinu života žili v systému, který neustále stanovoval hranice za ně, oni to neumí. Pokud tedy neumí svoje hranice nastavit správně sami a nemají dostatečnou vůli k tomu je dodržovat, potřebují někoho, kdo jim hranice pomůže nastavit, ale ne direktivně, ale na bázi spolupráce a citlivě je bude vést k tomu, že je potřeba je dodržovat a jak to má dělat, tak aby mu byly oporou a ne represí.

5.4. Opora a podpora

Oporu a podporu dávám dohromady, protože jsou v mnohém podobné, i když nejsou totožné. Opora je spíše pro těžké chvíle teď a tady a podpora je pro vysílání do situací ven, pro řešení problémů a zvládání překážek. Pro naplňování těchto potřeb v dětství (ostatně jako u všech ostatních) jsou zásadní rodiče. Opravdovou oporu a podporu vám může poskytovat pouze někdo, kdo vás dobře zná, opravdu mu na vás záleží a je k dispozici vždy, když ho potřebujete. To už z těchto principů v DD možné není. Samozřejmě, že vychovatelům na dětech záleží, jinak by tuto práci asi ani nedělali (nebo by určitě neměli). Těžko jim na nich ale může záležet tak jako na vlastních dětech. Jsou s nimi ve vztahu pouze po určitý omezený čas, který může kdykoli skončit, dětí je velký počet a poměrně často se střídají, do takového vztahu se musí hodně investovat, což si vychovatel nemůže dovolit, protože by se po vztazích s několika málo takovými dětmi úplně vyčerpal, většinou jsou to děti s mnoha problémy, deprivované, citově zanedbané či dokonce týrané, s poruchami chování či učení, které musí vychovatel neustále usměrňovat a napomínat, těžko se dá předpokládat, že by se mu jeho citová investice vrátila a ještě další důvody, které neumožňují opravdu hluboký jedinečný vztah mezi vychovatelem a jeho svěřenci. Pokud není takový vztah, nedá se poskytovat ani jedinečná opora a podpora, kterou potřebuje ten daný jedinec v konkrétní situaci. Těžko se poskytuje opora a podpora někomu, u koho čekáte, že vám dříve či později něco provede a že se v něm stejně nakonec zklamete. A takový pocit z mnohých vychovatelů mám. Od dětí z DD se vlastně nic moc nečeká. Tak maximálně, že se vyučí. Když nepropadají, tak to nakonec stačí. Jen čas od času se najde pár jedinců,

kteří jsou trochu schopnější a ke kterým se pak upíná celý DD a doufá, že z nich něco bude. Takovouto jedinečnou pozornost a důvěru ale potřebuje každý.

Když tedy opouštějí DD, potřebují někoho, kdo by jim tento deficit alespoň částečně nahradil. Nedá se žít opravdový život, ve kterém není nikdo, kdo vám věří, kdo za vámi stojí v každé situaci, o koho se můžete opřít a kdo se také může opřít o vás. Možná to jde zvládnout, pokud člověk najde dost síly, aby si sám sobě byl oporou, ale k tomu jí je potřeba opravdu hodně. Tolik síly v sobě většinou lidé, kteří prošli ústavní výchovou nenachází. Nemají totiž z čeho brát, když většinu života žili v deficitu svých potřeb. Člověka, který by jim byl opravdovou oporou a podporou, ale hledají těžko. Je to stejné jako ve všech výše zmiňovaných potřebách.

6. Cíl praktické části práce

To, že mladí lidé, kteří odejdou z dětského domova, to mají při osamostatňování se mnohem těžší, než lidé, kteří mají za zády zázemí rodiny, je v dnešní době již všeobecně známý fakt. To jakým způsobem jsou znevýhodněni jsem zpracovala v kap.4. Chtěla jsem ale zjistit, jak v praxi vypadá život těchto lidí, s jakými problémy se potýkají, jestli je dokáží překonat, co jim pomáhalo, aby v životě lépe obstáli a co by jim popřípadě v dalším životě ještě pomoci mohlo, aby svou situaci udrželi, nebo zlepšili. Zajímalo mě, jak vidí svoji situaci oni sami a ne jen, jak je hodnotí v DD, ze kterého vyšli. Většina z nich totiž zůstává ještě nějakou dobu s DD v kontaktu a tam tedy vědí alespoň základní informace o tom, jak to s nimi vypadá. Chtěla jsem také zjistit, jestli se podle toho, jak se tito lidé projevovali v DD dá odhadnout, jak si povedou v samostatném životě.

Cílem mého výzkumu tedy bylo zmapovat situaci lidí, kteří byli nějakou dobu v péči DD Sázava a opustili ho mezi lety 2003 až 2007 (pro potřeby výzkumu je budu nazývat klienty) a na základě zjištěných informací zjistit, s jakými problémy se tito lidé setkávají a co jim pomáhá, aby v nové situaci obstáli. Na základě mých zjištění pak doporučit DD Sázava, na co by se měl soustředit při péči o svěřence, které má v současné době na starosti a podle čeho vybírat programy, které jim mohou pomoci připravit se na samostatný život.

Pro potřebu výzkumu jsem si stanovila následující výzkumné otázky, na které jsem poté hledala odpověď.

6.1. Výzkumné otázky

1. Promítá se to, že se klienti v DD vyučí do jejich schopnosti získat práci?
2. Promítá se to, že se klienti v DD vyučí do jejich schopnosti udržet si práci?
3. Dá se podle toho, jak jsou klienti jako děti v DD hodnoceni poznat, jestli budou úspěšní v zařazení se do společnosti úspěšnější
4. Promítá se ústavní výchova negativně do vztahu klientů k vlastním rodičům?
5. Promítá se ústavní výchova negativně do vztahu klientů s jejich sourozenci?
6. Promítá se to, když navazují předčasné partnerské vztahy, do jejich pozdějšího sociálního fungování?

7. Použité metody získávání informací

Pro získávání informací o tom, jak se jednotliví členové vzorku projevovali v době pobytu v DD a jak vypadá jejich situace v současnosti jsem zvolila 3 okruhy zdrojů.

- a) rozbor interní dokumentace DD o klientech
- b) informace o klientech od ředitelky DD a dalších vychovatelů
- c) osobní rozhovory s klienty

Cílem a) a b) bylo získat co nejvíce informací o tom, jak se jednotliví klienti projevovali během svého pobytu v DD, jaké bylo jejich chování a osobnost. Zaměřovala jsem se hlavně na 6 oblastí, které mi měly pomoci lépe klienty poznat.

Byly to :

- rodinné vztahy – jaké má vztahy s rodiči a sourozenci, proč mu byla nařízena ústavní výchova, jestli měl s rodinou nějaký kontakt a jestli byla nějak přítomna i širší rodina
- osobnost klienta – jak celkově působil, rozumové schopnosti, sebehodnocení, emocionalita a sociální dovednosti
- vztahy klienta – jaké měl vztahy s autoritami (vychovateli, pedagogy), jak se dokázal zařadit do kolektivu, jaké měl vztahy s osobami stejného nebo jiného pohlaví, jestli a jak navazoval nějaké partnerské vztahy
- vzdělávací dráha – s jakými výsledky prošel povinné i navazující vzdělávání, jaké bylo jeho chování ve škole
- zdraví a dodržování norem – jestli pečoval o svůj zevnějšek i zdraví, jestli měl nějaké zdravotní problémy, jestli požíval nějaké návykové látky a jestli měl problémy s dodržováním norem
- zájmy

Další věc, kterou jsem zjišťovala od pracovníků DD bylo, jak klienta hodnotili a jestli v době, kdy odcházel z DD předpokládali, že se do společnosti zařadí a svou situaci zvládne a nebo jestli selže.

Zjišťovala jsem také, jak probíhal samotný odchod klienta z DD. Jestli byl na základě ukončení školní docházky, nebo kvůli vygradovaným problémům, zda mu pomáhali se sháněním bydlení a práce a co si s sebou odnášel.

Poslední oblastí informací, které jsem získala na základě výpovědí pracovníků DD, bylo, jakou mají povědomost o současné situaci klientů.

Cílem c) bylo s co největším počtem klientů navázat osobní kontakt a zjistit přímo od nich, jak se mají, co dělají a jak svou situaci hodnotí s ohledem na současnost, minulost i budoucnost. Při zkoumání jejich situace jsem se držela konceptu sociálního fungování. Otázky jsem stavěla tak, aby se na nich ukázalo, jestli osoby ve výzkumu sociálně fungují.

Rozhodně nebylo v mých silách a ani v možnostech mého výzkumu prozkoumat to, jak sociálně fungují, do hloubky. To, co jsem potřebovala zjistit, bylo, zda klienti sociálně fungují alespoň na elementární úrovni v nejdůležitějších oblastech života, ne už jak kvalitně to je. Pro zjištění toho, zda sociálně fungují jsem zvolila následující indikátory.

7.1. Indikátory sociálního fungování

Pro zjištění toho, zda sociálně fungují jsem zvolila následující indikátory:

- a) práce
- b) bydlení
- c) vztahy
- d) hospodaření
- e) zájmy
- f) závislosti
- g) jak vidí svoji budoucnost
- h) jakou by dali radu dětem, které teď vyrůstají v DD

Každý z těchto indikátorů specifickým způsobem ukazuje na to, jestli jsou schopni zvládnout nároky prostředí, které jsou na ně kladeny.

- a) práce – Jedna z nejdůležitějších oblastí života člověka. Ukazuje, zda je schopen zajistit si prostředky na živobytí, popřípadě uživit rodinu. Dokazuje, že není závislý na pomoci společnosti, ale naopak do společných systémů něco přispívá a tím pomáhá k jejímu fungování. K tomu, aby si ji člověk udržel, potřebuje velký soubor dovedností, jako je pracovitost, zodpovědnost, dochvilnost, spolehlivost. Potřebuje také umět vyjít s kolegy a nadřízenými. Pokud se mu podaří zařadit se do kolektivu, získá přátele, rozšíří svou sociální

sít', ve které může hledat pomoc v případě problému, získá místo v kolektivu, které člověk potřebuje k tomu, aby se na světě cítil užitečný a přijímaný. Pokud se mu to nepodaří, nejen že o všechny tyto věci přijde, ale navíc může přijít o práci jako takovou, s čímž se pak váží další problémy. Práce je místo, kde člověk tráví velkou část svého času, poskytuje mu možnost učit se a rozvíjet se.

- b) bydlení – Nemít střechu nad hlavou byla vždy jedna z věcí, kterou společnost velmi odsuzovala. Pokud člověk nemá kde bydlet, snižuje se jeho schopnost obstát v práci a dalších oblastech života. Zpočátku je to zvýšený stres, spojený s nedostatkem soukromí, vlastního prostoru, kde si může vytvářet příjemné prostředí, absencí místa k odpočinku, komplikace se stravováním. S bezdomovectvím souvisí ale i specifický životní styl, ke kterému většina bezdomovců nakonec dospěje a ten už se vůbec neslučuje s tím, že by takový člověk byl schopen zvládat nároky prostředí.
- c) vztahy – Člověk je tvor společenský a potřebuje lidi, o které by se mohl opřít v případě problému a také, kterým by mohl poskytnout oporu a pomoc, když to potřebují oni. Je to to nejdůležitější, co dělá člověka v životě spokojeným. Je přirozené, že člověk udržuje kontakty se svou původní rodinou, i když na ní není závislý a zároveň se snaží založit si vlastní rodinu. Pokud se mu to zatím nedaří, tak mít kolem sebe alespoň dostatek přátel, aby nebyl sám.
- d) hospodaření – Ukazuje, jestli je člověk schopen s penězi vyjít tak, aby si zajistil všechno potřebné k životu a mohl tedy splňovat nároky, které na něj společnost klade.
- e) zájmy – Pomáhají člověku žít smysluplný život, který se pak neskládá pouze z povinností a snahy zajistit si živobytí, ale také něčeho, na co se může těšit, co ho obohacuje, díky čemuž se může potkávat s dalšími lidmi, v čem může něčeho dosáhnout.
- f) závislosti – Každá závislost člověka omezuje, ztěžuje a nakonec znemožňuje sociální fungování. Kromě toho, že spotřebovává peníze, které jsou potřeba k zajištění základních potřeb, zabírá i mysl člověka a postupně nahrazuje vztahy, které má, takže nakonec zbude jen člověk a závislost.
- g) jak vidí svoji budoucnost – Člověk, který není schopen zvládat nároky společnosti má většinou ve vidění své budoucnosti na prvním místě zajištění toho, aby přežil a všechny ostatní věci jsou velice vzdálené nebo na rovině

snů. Člověk, který sociálně funguje má přiměřený výhled do budoucnosti, má věci, na které se těší, má reálné cíle, kterých by chtěl dosáhnout a také vidí cesty, kterými k nim může dojít.

- h) jakou by dali radu dětem, které teď vyrůstají v DD – Ukazuje to, na to, co vidí jako nejdůležitější pro to, aby obstály v podobné situaci, se kterou se museli vyrovnat oni. Na to, co v podstatě vidí jako zásadní pro to, aby mohli sociálně fungovat.

7.2. Struktura rozhovoru

V rozhovoru jsem se ptala nejen obecně na oblast práce, či bydlení, ale měla jsem připraveny podotázky, které měly zmapovat více do hloubky situaci tázaných. Tedy nejen, jestli daný fenomén v jejich životě existuje, ale také jaké má atributy a jak funguje.

Konkrétně jsem se tedy ptala v jednotlivých oblastech:

- a) práce – jestli ji mají, kolikrát už změnili zaměstnání, jak jim práce vyhovuje a jestli zde chtějí zůstat, jak vycházejí s kolegy a nadřízenými
- b) bydlení – jestli mají bydlení, jakého druhu a v jaké kvalitě, zda jim vyhovuje
- c) vztahy – s lidmi okolo nich, s životním partnerem, s biologickou rodinou – jestli existují, jak fungují a jakou jim poskytují oporu
- d) hospodaření – zda s penězi vyjdou, jak s nimi zacházejí, zda si někdy půjčují a jak se jim daří dluhy splácet
- e) zájmy – zda existují, zda jim něco přinášejí
- f) závislosti – zda mají problémy s nějakými závislostmi, či měli v minulosti
- g) jak vidí svoji budoucnost – na co se těší, čeho se bojí
- h) jakou by dali radu dětem, které teď vyrůstají v DD

Přidala jsem ještě jednu otázku, která sice nepatří přímo do indikátorů sociálního fungování, ale myslím si, že pro lidi, kteří vyrostli v DD a s touto skutečností se museli nějak vyrovnat, je velmi důležitá. Vypovídá o tom, jak se vyrovnali s faktem, že museli vyrůstat bez rodičů, jak moc se adaptovali na systém, který je podstatně formoval, jestli si dokázali ze situace, která je potkala vzít i něco dobrého, jestli se ke svému dětství dokáží podívat kriticky, s nadhledem nebo je to stále živá věc. Je to otázka:

- i) jak hodnotí zpětně svůj pobyt v DD – zda vidí jako dobré, že byli v DD, zda myslí, že ho DD připravil dobře na život, zda je něco, co ho nenaučili a potřeboval by to

Způsob kontaktu byl primárně na bázi osobního. V některých případech se mi podařilo s osobami spojit pouze písemně, takže mi odpověděli na otázky podané písemnou formou. Dotazovací metoda měla formu polostrukturovaného rozhovoru

7.3. Pohled vychovatelů na funkčnost přípravy na život v DD

Další částí výzkumu bylo zjišťování, jak se na situaci v DD Sázava dívají vychovatelé. Bylo to už bez jakékoli vazby na konkrétní klienty. Zajímalo mě, zda jsou spokojeni se stavem, jak se v DD starají o jim svěřené děti, co považují za dobré a co za špatné v současné situaci v DD, co si myslí, že by se současnou situací mohli udělat oni a jak se dívají na externí programy, které mají děti lépe připravit na samostatný život.

Ptala jsem se formou dotazníku s otevřenými otázkami, někdy doplněné o osobní rozhovor.

8. Vzorek

Kritéria výběru klientů do vzorku byla následující:

- odešli z DD Sázava mezi lety 2003 a 2007
- skončila jim ústavní výchova
- odešli do samostatného života, ne do jiné instituce

8.1. Analýza celkového vzorku

Lidí, kteří splňovala kritéria vzorku, bylo v DD Sázava 14. Strukturu a obecné charakteristiky tohoto vzorku ukazuje tab.č.4.

Celkový počet klientů	z toho mužů	Průměrný věk opuštění DD	Doba, kterou strávili v DD (průměr, roky)	Doba před kterou odešli z DD (průměr, roky)
14	9	19	10	3,5

Tab č.4. Struktura a obecné charakteristiky vzorku

Celkový počet klientů	Počet sourozeneckých skupin ve vzorku	Celkem klientů	Počet klientů, kteří měli v ústavní výchově sourozence	Z toho ve stejném DD
14	3	6	10	9

Tab.5. Sourozenci klientů v ústavní výchově

Konkrétní důvody, kvůli kterým jim byla nařízena ústavní výchova jsou v tab. č. 6. U každého dítěte byl důvod mnohem více specifický a v některých případech bylo důvodů odebrání z rodiny několik. Tyto jsou ale ty nejzásadnější.

HLAVNÍ DŮVOD NAŘÍZENÍ ÚV	POČET	procento ze vzorku (%)
alkoholismus rodičů	3	22
zanedbávání péče	5	36
ztráta bydlení	1	7
otec ve výkonu trestu, matka se nedokáže starat	2	14
podezření z týrání	2	14
otec zemřel, matka nedokáže zajistit kázeň	1	7

Tab. č.6. Hlavní důvody nařízení ústavní výchovy

Strukturu nejvyššího dosaženého vzdělání rozdělují do dvou tabulek zvlášť pro muže a ženy. Tab. 7. popisuje situaci žen. Tab. 8. pak situaci mužů. Tab. č. 9. pak pro celý vzorek.

Počet	Základní [v %]	Praktická škola [v %]	Vyučení bez maturity [v %]	Vyučení s maturitou [v %]
5	0 [0]	1[20]	4 [80]	0 [0]
v %z celkového souboru	0	7	28,5	0

Tab. č.7. Nejvyšší dosažené vzdělání žen

Počet	Základní [v %]	Praktická škola [v %]	Vyučení bez maturity [v %]	Vyučení s maturitou [v %]
9	5 [55,5]	0[0]	4 [44,5]	0 [0]
v % z celkového souboru	36	0	28,5	0

Tab č.8. Nejvyšší dosažené vzdělání mužů

Počet	Základní	Praktická škola	Vyučení bez maturity	vyučení s maturitou
15	5	1	8	0
v %	36	7	57	0

Tab.č.9. Nejvyšší dosažené vzdělání v celém vzorku

Co se týče zaměstnání v době, kdy odcházeli z DD mělo domluvené zaměstnání 6 klientů - 4 muži a 3 ženy. Pouze jedna žena z těchto šesti je stále v původním zaměstnání. Jedna žena ztratila zaměstnání úplně a nyní nepracuje. V době odchodu z DD byli 3 muži ještě studenti. Pouze jeden z nich ale dokázal vzdělání ukončit úspěšně.

Současná struktura zaměstnanosti vypadá následovně. Tab. 10. pro ženy, tab.11 pro muže a tab.12. pro obojí pohlaví.

Počet	Zaměstnání má [v %]	Zaměstnání za dobu sam.života již změnila (počet klientek) [v %]	Kolikrát (průměr)	Měla, ale ztratila úplně [v %]	Nikdy neměla [v %]
5	2 [40]	2 [40]	1x	1 [20]	2 [40]
v% z celkového vzorku	14	14	--	7	14

Tab. č.10. Struktura zaměstnanosti mezi ženami k 30.4. 2008

Počet	Zaměstnání má [v %]	Zaměstnání za dobu sam.života již změnil (počet klientů) [v %]	Kolikrát (průměr)	Měl, ale ztratil úplně [v %]	Nikdy neměl [v %]
9	7 [78]	7[78]	2,5x	0 [0]	2 [22]
v % z celkového vzorku	50	50	--	0	14

Tab.č.11. Struktura zaměstnanosti muži k 30.4.2008

Počet	Zaměstnání má	Zaměstnání za dobu sam.života již změnilo (počet klientů)	Kolikrát (průměr)	Mělo, ale ztratilo úplně	Nikdy nemělo
14	9	9	1,7x	1	4
v % z celkového vzorku	64,5	64,5	--	7	28,5

Tab.č.12. Struktura zaměstnanost mezi klienty k 30.4.2008

Bytová situace klientů po odchodu z DD vypadá následovně. Tab. 13. zobrazuje situaci žen, tab.14 mužů a tab. 15. celkovou.

Počet	Stabilní bydlení má[%]	Z toho v podnájmu[%]	Z toho spolubydlení[%]	Z to dům na půl cesty, nebo chráněné bydlení[%]	Stabilní bydlení nemá [%]
5	3 [60]	1[40]	0[0]	2[40]	2 [40]
v % z celkového vzorku	21,5	14	0	7	14

Tab.č.13. Bytová situace žen k 30.4.2008

Počet	Stabilní bydlení má[%]	Z toho v podnájmu[%]	Z toho spolubydlení[%]	Z to dům na půl cesty, nebo chráněné bydlení[%]	Stabilní bydlení nemá [%]
9	7 [78]	5[55,5]	5[55,5]	0[0]	2 [22]
v % z celkového vzorku	50	36	36	0	14

Tab.č.14. Bytová situace mužů k 30.4.2008

Počet	Stabilní bydlení má[%]	Z toho v podnájmu[%]	Z toho spolubydlení[%]	Z to dům na půl cesty, nebo chráněné bydlení[%]	Stabilní bydlení nemá [%]
14	10 [60]	7[40]	5[0]	2[20]	4 [40]
v % z celkového vzorku	71,5	50	36	14	28,5

Tab.č.15. Bytová situace celého vzorku k 30.4.2008

V souboru se vyskytuje i několik zajímavých způsobů bydlení, které stojí zato zmínit je jednotlivě, protože se do tabulky nevejdou. Jedna žena žije se svým přítelem v marigotce, jeden muž je ve vazbě a jiný je nezvěstný. Jsou však zprávy o tom, že je v Anglii, ale nikdo neví, co tam dělá. Poslední z těch, které jsem zařadila do kategorie nemají stabilní bydlení je žena, která bydlí střídavě u svých rodičů, přítele, občas získá podnájem, který ale neplatí a část doby se neví, kde vlastně je.

Minimálně 10 si jich někdy v životě na něco půjčilo, 7 jich má dluh i v současné době a z nich 4 ho nesplácí.

Kouří minimálně 10 osob ze vzorku, minimálně 7 jich někdy v životě zkusilo marihuanu a přinejmenším 2 i nějaké tvrdší drogy. 1 byl závislý na hracích automatech. Během pobytu v DD jich 6 bylo trestně stíháno, 4 byla vina prokázána. V současné době je 1 ve vazbě za výrobu a prodej drog a loupežné přepadení.

Minimálně 7 z nich má v současné době partnera a 3 mají dítě.

8.2. Analýza informací od klientů, se kterými jsem v osobním kontaktu

Většina z té části vzorku, se kterým se mi podařilo navázat kontakt patří k těm, kteří v posuzování sociálního fungování dopadají lépe. Podařilo se mi spojit se 7 osobami ze vzorku. 2 jsou ženy, 5 muži. 6 z nich má práci, i když jeden z nich pracuje načerno na sezónních pracích. V současné době jich 6 má zajištěné bydlení, ze kterého jim nehrozí v blízké době výpověď. Poslední je ve vazbě, ale pokud bude propuštěn, vrátí se ke své matce. Pouze jeden je ale se svou bytovou situací naprosto spokojen. Ostatní by rádi v dohledné době změnu.

Co se týče vzdělání, tak 4 mají SOU a 3 jen základní vzdělání, protože z učiliště je vyloučili nejčastěji kvůli chování.

Rozdělím tedy tento vzorek na dvě část. První je ta, která v důležitých indikátorech sociálního fungování, a totiž zajištěnost práce a bydlení, obstáli. Čítá 6 osob. Druhá je složena z jednoho člověkem, který je právě ve vazbě za výrobu a distribuci drog a loupežné přepadení. Je to jeden z těch, který má pouze ZŠ. Zásadní odlišnosti, které se vyskytují ve výpovědích, se totiž téměř přesně kryjí s těmito dvěma skupinami.

8.2.1. Výsledky podle indikátorů sociálního fungování

a) práce

Tab.16. zobrazuje, kolik klientů pracuje a jak jsou s prací spokojeni.

Práci	má	z toho			relativní nespokojenost (rádi by ve střednědobé budoucnosti změnu)	nemá
		má legálně	má načerno	spokojenost		
Počet	6	5	1	3	3	1

Tab.č.16. Struktura pracovního uplatnění k 30.4.2008

V době, kdy jsem s klienty mluvila, všichni pracovali na dělnických pozicích. Byly to skladník (2), pomocná kuchařka, obkladačské a natěračské práce, sezónní práce ve stavebnictví a pracovník v chráněné dílně. Jeden z nich mi sdělil, že ho v blízké době čeká povýšení na administrativního pracovníka. Ten, který nepracuje, je ve vazbě. Až ale nastoupí výkon trestu, rád by pracoval, aby splatil dluhy.

b) bydlení

Bytová situace klientů vypadá následovně (tab.17.)

Bydlení	má	z toho			je ve vazbě
		je spokojen	nespokojen, ale nevyžaduje akutní změnu	nespokojen, nutná změna	
počet	6	1	4	1	1

Tab.č.17. Bytová situace

Klienta, který je ve vazbě, jsem zařadila zvlášť, i když na svobodě bydlel se svojí matkou a má za to, že se tam bude moci vrátit, až vězení opustí. Rodina při něm stojí.

Klient, který je se svou bytovou situací spokojen, bydlí se svou přítelkyní v jejím bytě. Jsou potřeba ještě trochu vyřídit majetkové poměry k bytu, ale pokud se to podaří, mají vlastní byt natrvalo.

Ostatní muži bydlí v podnájmech, jedna žena v domě na půl cesty a druhá v chráněném bydlení. Chtěli by proto postoupit o krok dál, buď do samostatného podnájmu, nebo si pořídit něco vlastního.

c) vztahy

V tabulkách 18., 19., 20. a 21. zobrazují, jaké jsou vztahy klientů k důležitým osobám v jejich okolí.

	má partnera	má vlastní dítě	plánuje vlastní dítě
počet	3	1	2

Tab.č.18. Nově zakládaná rodina

přátelé	má jich dostatek	má jich málo
počet	4	3

Tab.č.19. Množství přátel

S DD jako takovým udržují alespoň občasný kontakt. Někteří z nich přijedou na výroční vánoční večeri, ostatní si občas zavolají s paní ředitelkou. Vztahy s kamarády, se kterými v DD bydleli, ale neudržují. Až na muže, který je ve vazbě. Ten je v kontaktu s jedním současným svěřencem. Občas se zeptají, jak se mají ostatní v DD, kde to celkem vědí, ale jinak jsou všechny vztahy takřka mrtvé.

vztah k biologickým rodičům	pozitivní	lhostejný	negativní
počet	1	4	2

Tab.č.20. Vztah k biologickým rodičům

Neutrální vztah k rodičům nejlépe charakterizuje výrok, který se v obměnách objevoval v několika rozhovorech: „Oni se o mě nestarali, když jsem byl malej, tak proč bych se o ně měl teď starat já?“ Jejich rodiče se většinou rozvedli, i když to často bylo až po tom, co byli oni dáni do ústavní péče. Tito lidé udržují se svými rodiči, nebo spíše jen s jedním rodičem a to matkou, vztahy pouze formální, nebo vůbec žádné. To je většinou v případě otce. Jediný, kdo udržuje intenzivní vztahy s rodinou (nebo alespoň

se svou matkou) je klient ve vazbě. Jeho výpověď je v ostrém rozporu s tím, co mi o něm říkala ředitelka DD Alena Nováková. Podle ní se po návratu do rodiny v 18ti letech k matce choval hrubě, mlátil ji, zneužíval to, že je poměrně málo inteligentní a nedokáže se mu postavit.. Jako motiv viděla to, že jí nemohl odpustit, že je hloupá a že ho nechala v DD. Proti tomuto výroku by se jistě daný klient ostře ohradil, protože píše o své matce a bratrovi jako o jediných lidech, kterým na něm záleží.

vztah k sourozencům	pozitivní	neutrální	negativní
počet	6	1	0

Tab.č.21. Vztah k sourozencům

Vztah se sourozenci je oproti vztahu k rodičům úplně odlišný. Většina lidí ve výzkumu byla se svými sourozenci ve stejném DD, takže mají vytvořený vztah. Jeden muž bydlí se svým bratrem ve stejném městě, vídají se často a pomáhají si. Podobné je to i s mužem, který je ve vazbě. Ostatní spíš občas vykonají zdvořilostní návštěvy nebo si zavolají a nějaká spolupráce moc nefunguje, ale mají se rádi.

d) hospodaření

Dluhy jsou u klientů poměrně častá záležitost. To, co je ale odlišuje od těch, kteří sociálně nefungují, je, že je splácení. Situace vypadá následovně (tab.22)

dluhy	má	splácí	nesplácí,ale až bude mít práci,tak chce splácet	nezjištěno
počet	6	5	1	1

Tab.č.22. Klienti, kteří mají dluhy a jakým způsobem je splácí

Většina z nich zvládá náklady na život zaplatit bez větších obtíží. Jeden muž, který pracuje pouze sezónně, je na tom přes zimu trochu hůř. To žije z podpory v nezaměstnanosti, dávek sociální péče a rodičovského příspěvku své partnerky. Jedna dívka si spoří na stavební spoření, ale jinak s penězi moc neumí hospodařit. S málem peněz vyjít umí, ale když má víc, hned všechno utratí. Muž ve vazbě, jak jsem již uvedla výše, zatím nemá z čeho dluhy splácet, ale vydělávat si chce. Nejen aby splatil advokáta a další soudní výlohy, ale také aby mohl něco přispívat matce a bratrovi.

e) zájmy

Koníčky, kterým se klienti věnují jsou v tab. 23.

Koníčky	čas s kamarády	procházky venku	sledování televize	čas s rodinou	sport	práce	počet odpovědí na jednoho klienta
Počet	4	4	3	2	1	2	2,3

Tab.č.23. Způsoby trávení volného času

Je zajímavé, že mají celkem málo pestrou skladbu koníčků. Pouze jeden uvedl jako volnočasovou aktivitu sport a to ji ještě neprovozuje pravidelně.

f) závislosti

Kouří všichni. Jeden je souzen za výrobu a distribuci drog, takže se dá předpokládat, že i sám užívá. Měl s tím problémy už když byl v DD. Druhý, který byl během pobytu v DD závislý na marihuaně a toluenu, se své závislosti zbavil. Jeden uvedl, že měl problém s alkoholem, ale také spíš v období učiliště. Pak přišel na to, že se tím nic nevyřeší, tak přestal pít přes míru. Nebezpečí, že by se mohl stát alkoholikem nepřipouští. Často ale zajde s kamarády večer na pivo a i ve chvíli, kdy jsem se s ním setkala z něj byl alkohol cítit. Jeden klient měl nějaký čas problém s hracími automaty, ale problém nikdy nenabyl takové velikosti, že by přišel o práci. Když si uvědomil, že to je problém, začal chodit k psychologce a s její pomocí se závislosti zbavil.

g) budoucnost

Všichni by chtěli mít dobré bydlení, spokojenou rodinu a dobrou práci. Neví ale, jestli se jim toho podaří dosáhnout, i když by si to přáli.

Další otázkou bylo, na co se těší a čeho se bojí. To uvádím v tab.24. a 25.

těší se na	vlastní bydlení	dovolenou	dítě	opuštění vězení	každý nový den, který je úspěšný	nic
počet	2	2	1	1	1	1

Tab.č.24. Na co se klienti těší

bojí se	ničeho	ztráty bydlení a práce	nových situací	vyhoření (bytu)
počet	4	2	1	1

Tab.č.25. Čeho se klienti bojí

Překvapilo mě, že bylo pro klienty poměrně těžké říct nějakou drobnost, na kterou se těší. Třeba něco, co přijde zítra nebo příští týden. Většinou uváděli velké věci ve vzdálenější budoucnosti. Obecně je tato otázka docela překvapila a trvalo delší dobu, než na ni vymysleli odpověď.

h) rada do DD

Co by poradili dětem, které jsou teď v DD, aby to v životě lépe zvládli zobrazuje tab.26.

	dodělat školu	brát vážně, co jim říkají	vážít si péče a zajištění	co nejdřív se osamostatnit	snažit se být s rodinou	varování před pomluvami druhých lidí
počet	5	5	2	1	1	1

Tab.č.26. Co by klienti poradili dětem, co jsou teď v DD

hodnocení pobytu v DD

To jakým způsobem hodnotí to, že byli v DD místo, co by je vychovávali vlastní rodiče je v tab.27.

hodnocení pobytu v DD	pozitivní	napůl pozitivní a negativní	negativní
počet	5	1	1

Tab.č.27. Hodnocení pobytu v DD

Je zajímavé, že většina klientů hodnotí svůj pobyt v DD pozitivně. jako hlavní důvod uvádějí, že kdyby byli doma, tak by se nevyučili a že by to doma bylo ještě horší. V DD se o ně starali a snažili se je dovést k tomu, aby z nich něco bylo. Snažili se jim pomoci, když byli v problémech, i když si toho tehdy moc nevážili.

Jediný, kdo hodnotí DD navskrze negativně, je muž ve vazbě, který má také jako jediný pozitivní vztah k rodině.

8.3. Výsledky dotazníku pro vychovatele

Vyjádření se mi podařilo získat od 6 z 12 vychovatelů. 5 bylo žen, 1 muž. Všichni se shodli, že péče v DD je na dobré úrovni a že děti jsou připraveny na samostatný život poměrně dobře. Pokud viděli nějaké špatné věci, často to bylo na straně dětí, že si neváží toho co mají a kladou na vychovatele velké nároky, sami se moc nesnaží. Jako věci, které by byly dobré změnit, aby byly děti lépe připravené na život, uvedli, více komunikovat a být pravdiví, menší skupiny dětí, jinak volit skladbu skupin, více mluvit o plánování peněz, více s nimi mluvit o životě. Věci, které by v chodu DD mohli zlepšit konkrétně oni, byly spíše drobné individuální důrazy jako věnovat více času osobním rozhovorům s dětmi, probírání hospodaření a zacházení s penězi, být důslednější ve výchově. S externími programy přípravy na život jsou spokojeni a většinou si myslí, že mají cenu. 1 vychovatel uvedl, že je jich dostatek, ostatní měli za to, že by jich mohlo být i víc. Jako nejdůležitější téma těchto programů by podle nich mělo být budování vztahu k práci a hodnotám, vedení k samostatnosti, dávání osobního příkladu (jako v rodině).

9. Odpovědi na výzkumné otázky a možná vysvětlení fenoménů, které se objevily ve výzkumu

9.1. Výzkumné otázky

9.1.1. Rozdělení klientů podle sociálního fungování

Vzorek 14ti klientů si rozdělím na tři kategorie podle sociálního fungování. (Tab.28.)

sociálně	funguje	funguje, ale s velkými obtížemi	nefunguje
počet	7	2	5

Tab.č.28 Sociální fungování klientů

Kritéria, která byla rozhodující pro určení, do které kategorie patří, jsou, zda pracuje, zda má bydlení, které řádně hradí a které odpovídá jeho potřebám, zda dluhy, které má, splácí, zda nemá konflikty se zákonem, zda se řádně stará o svou rodinu (pokud nějakou má), zda netrpí nějakou závislostí.

Aby byly naplněny podmínky sociálního fungování, nemusí být naplněny všechny tyto atributy. Musí být ale naplněny v takové míře, aby byl schopen obstarat živobytí pro sebe a svou rodinu. Pokud tedy někdo nepracuje, stále ještě může sociálně fungovat, např. když je to žena na rodičovské dovolené, nebo když práci ztratil pouze přechodně. Do kategorie sociálně funguje jsem zařadila i ty, kteří zatím pro svou existenci potřebují podporu nějaké instituce, jako je dům na půl cesty, nebo chráněné bydlení. V rámci něho jsou ale dostatečně samostatní a v ostatních attributech fungují normálně. Jsou ale i podmínky, kdy přítomnost byt' i jediné z nich znamená automaticky sociální nefunkčnost jedince. Jsou to odsouzení k trestu odnětí svobody a pokročilá závislost.

Ty, kteří sociálně nefungují jsem do této kategorie zařadila z důvodu, 1) obvinění z trestného činu, které sám klient přiznává; 2) nezjištěný pobyt; 3) nepracuje a nemá uspokojivé bydlení (žije asociálně); 4) nepracuje, dluhy nesplácí, velmi nízká kvalita ubytování, 5) je na mateřské, díky tomu má stálý příjem, ale nedokáže si udržet stálé bydlení.

Ty, kteří sociálně fungují pouze s velkými obtížemi, jsem do této kategorie zařadila z následujících důvodů. 1) pracuje pouze sezónně, velkou část roku je na sociálních dávkách, bydlí v nevyhovujícím bytě, ale na druhou stranu se řádně stará o svou rodinu, bydlení je sice malé, ale mají vše, co potřebují. 2) podle posledních

informací práci má, ale není jistě, jestli ho z ní už zase nevyhodili, bydlet má také kde, ale bydlí nejspíš na ubytovně, dluhy, které má, nesplácí.

Pro jednodušší práci se statistickými výsledky, přiřadím v této kategorii jedince ke kategoriím krajním, podle toho, na kterém okraji své kategorie se nacházejí. První muž, který pracuje pouze sezóně je blíže tomu, že sociálně funguje, proto ho přiřadím do první kategorie, druhý, který nesplácí dluhy se blíží sociálnímu nefungování, proto ho zařadím do třetí.

Konečné rozdělení je tedy následovné (Tab.29.)

sociálně	funguje	nefunguje
počet	8	6

Tab.č.29 Sociální fungování klientů ve dvou kategoriích

9.1.2. Odpovědi na výzkumné otázky

1) Promítá se to, že se klienti v DD vyučí do jejich schopnosti získat práci?

Výsledky jsou v tab.30.

	vyučen > má	nevyučen > má	vyučen > nemá	nevyučen > nemá
počet	6	3	3	2

Tab.č.30. Vliv vyučení se na schopnost získat práci.

Zdá se, že vyučení má vliv na to, zda jsou v dospělosti klienti schopní získat práci. Není ale tak markantní, jak by se mohlo čekat. Je zde i poměrně velká skupina těch, kteří se vyučili a přesto práci nemají. Ve 100% případů jsou to ženy. A také většina těch, co se nevyučili jsou přesto schopni si práci zajistit.

2) Promítá se to, že se klienti v DD vyučí do jejich schopnosti udržet si práci?

Sedm z devíti klientů, kteří pracují, alespoň jednou změnilo práci za dobu průměrně 3,5 roku od odchodu z DD. Jsou i 2 případy, kdy práci změnili více jak 4x. Práci mění bez ohledu na to, zda byli vyučeni nebo ne. Myslím, že časté měnění práce, je specifikum lidí, kteří vyrostli v DD. Déle jim trvá, než se v nějakém prostředí aklimatizují a než se stabilizují natolik, aby byli schopni vydržet delší dobu na stejném pracovním místě. Vyučení na to vliv nemá.

3) Dá se podle toho, jak jsou klienti v DD hodnoceni poznat, jestli budou v zařazení se do společnosti úspěšnější?

Polovina klientů byla v DD hodnocena pozitivně. V porovnání hodnocení v DD a sociálního fungování vypadá situace následovně. (Tab.č.31.)

hodnocení	pozitivní > funguje	negativní > funguje	pozitivní > nefunguje	negativní > nefunguje
počet	5	3	2	4

Tab.č.31. Odras hodnocení v DD na výsledném sociálním fungování

Výsledky ukazují, že se lidé v DD v hodnocení zhruba ve 2/3 shodují s realitou. Negativní hodnocení dětí totiž vychází především z toho, jak se chovají, zda mají problémy s učením a hlavně s chováním ve škole, jestli poslouchají. Hodnotí je podle charakteristik, které je i v samostatném životě mohou podržet, nebo naopak znemožnit úspěch. Nelze ale z takového výzkumu poznat, zda nemá hodnocení vliv na to, jakým způsobem zvládnou sociálně fungovat. Dva z klientů, kteří byli negativně hodnoceni a nyní fungují normálně, hodnotí svůj pobyt v DD jako pozitivní a říkají, že je tam hodně naučili, i když oni si nedali říct a pořád dělali problémy. Že vlastně nechtěli odejít předčasně. To by napovídalo, že víc než hodnocení má na děti v DD vliv to, jak se k nim vychovatelé chovají, to že je nutí k tomu, aby urovnali svoje problémy a nejsou jim lhostejní.

4) Promítá se ústavní výchova negativně do vztahu klientů k vlastním rodičům?

Do odpovědi na tuto otázku zahrnu pouze vzorek sedm klientů, se kterými jsem byla osobně v kontaktu. Ti mají vztah k biologickým rodičům následovný. (Tab. 32.)

vztah k rodičům	pozitivní	lhostejný	negativní
počet	1	4	2

Tab.č.32. Vztah klientů k rodičům

Jasně negativní vztah ke svým rodičům mají pouze dva ze souboru, ale kolonka „lhostejný“ má také svou vypovídací hodnotu. Ukazuje, že následkem ústavní výchovy byl vztah mezi dítětem a rodiči závažně narušen a že se po opuštění DD nedá vrátit zpátky. Opravdu málo lidí z „běžné“ populace řekne, že mu na rodičích nezáleží. Z postoje klientů je na jednu stranu cítit hořkost z toho, že je nechali v DD a nestarali se o ně, na druhou stranu smíření se stavem věcí. Vědí, že nemá cenu se tím trápit a že je lepší spoléhat se jen na sebe a o rodiče se radši moc nestarat, protože obojí mají většinou svých starostí dost. Spolupráce mezi nimi je tedy minimální. V době, kdy už se osamostatňují, je lepší, když na svých rodičích nejsou závislí a začínají život někde dál, od původní rodiny, ve které se stav za několik uplynulých let většinou příliš nezměnil. Přirozený stav ale není ani být na svých rodičích závislí, ani se o ně vůbec nezajímat.

Proto je zřejmé, že ústavní výchova a oddělení od rodičů v dětském věku důležitě negativně poznamenává vztah klientů k jejich rodičům.

5) Promítá se ústavní výchova negativně do vztahu s jejich sourozenci?

U této otázky budu zase vycházet z výpovědí oněch sedmi klientů jako v otázce 4. Vztah se sourozenci je zobrazen v tab.33.

vztah se sourozenci	pozitivní	lhostejný	negativní
počet	6	1	0

Tab.č.33. Vztah klientů se sourozenci

Oproti vztahu k rodičům, mají klienti vztah k sourozencům mnohem lepší. Myslím, že to je tím, že s nimi sourozenci většinou vyrůstali ve stejném DD a vazby se nepřetrhaly a naopak společně sdílený osud jim pomohl vytvořit si k sobě pozitivní vztah. Pokud ale klienti po osamostatnění nežijí ve stejném městě, vídají se poměrně málo, či skoro vůbec. Většinou mají hodně práce a nemají čas ani peníze na to, aby jezdili na návštěvy.

6) Promítá se to, když klienti navazují předčasné partnerské vztahy, do jejich pozdějšího sociálního fungování?

Protože jsem se setkala s fenoménem předčasného sexuálního života klientů v několika případech, rozhodla jsem se i tuto oblast zařadit do výzkumných otázek. Klienty, kterých se to týká jsem vybírala na základě dvou skutečností. Jednak to, že byli trestně stíháni za sexuální zneužití osoby mladší 15ti let, či byli sami zneužití – taková byla ve vzorku 3. Jednak narození dítěte před 18tým rokem. To se stalo v případě jedné ženy. To jak tito lidé v současné době sociálně fungují najdete v tab.34.

sociálně	funguje	nefunguje
počet	1	3

Tab.č.34. Rozložení sociálního fungování u osob, které začali žít sexuálně předčasně

Nemyslím si, že by to, že začali sexuálně žít ve velmi mladém věku způsobem, který nebyl vhodný, způsobilo, že ve většině případů nyní sociálně nefungují. Spíš tento fenomén ukazuje na jejich určité povahové vlastnosti, které pak mají za následek to, že situaci samostatného života nezvládnou. Je to především nezdrženlivost, zaměření na to, co je jim příjemné v tuhle chvíli a neschopnost uvážit rizika a z nich plynoucí komplikace, které takovýto čin může znamenat.

9.2. Možná vysvětlení fenoménů, které se objevily ve výzkumu

Asi nejvýraznějším fenoménem v celém vzorku je zhruba třetinová nezaměstnanost. To je víc jak 2,5x tolik, co v kraji s největší nezaměstnaností (tím je Ústecký se 13,7% za rok 2007) (ČSÚ). Navíc většina z těch, kteří pracují, dělají pouze dělnické málo kvalifikované práce a podle toho mají i ohodnocení. To má za následek, že mají většinou poměrně nízký socioekonomický status.

Není pouze jeden důvod, který to způsobuje. Myslím, že se skládá velké množství faktorů, které má za následek, že lidé, kteří prošli ústavní výchovou, jsou více ohroženi nezaměstnaností, než jiné skupiny populace. Rozhodně hraje roli celý soubor faktorů, které jsem popsala v kapitole 4. Také to, že se dá docela dobře žít jen ze sociální pomoci státu a jakmile to jednou tito lidé zjistí, je pro ně těžší přinutit se hledat si práci. Vliv má určitě i to, že kvůli dědičné výbavě, výchově v rodině i v ústavu se u nich vyskytují takové vlastnosti, které jim ztěžují získání a udržení práce. Jsou to např. slabá vůle, zvyklost na to, že všechno zařizují ostatní, tendence obházet překážky, malé sebevědomí a malá ambicióznost, absence jasných dobře dosažitelných cílů a další.

Co se týče hospodaření, je zajímavé, že minimálně 6 ze 7 klientů si někdy půjčilo nebo jiným způsobem získalo dluh. V dnešní době, kdy je zadlužen skoro každý, se to nezdá být nic neobvyklého, ale zajímavý mi přijde spíš způsob, jakým k dluhům přijdou. Ve dvou případech si půjčují poměrně často malé částky, které ale za krátkou dobu splatí. V jednom případě dluh vznikl jako nedoplatek zdravotního pojištění, v dalším případě jako výlohy na soudní řízení a poslední (dvě ženy) získaly dluh z neopatrnosti, uzavřením nevýhodné smlouvy např. na tarif na mobilní telefon. Vím ještě o dalším klientovi, který se nechal nachytat jednou známou, když si půjčili spolu a ona mu teď svojí polovinu nesplácí. Toto vše vypovídá o tom, že klienti nemají nad svými financemi naprostou kontrolu, že jsou lehce ovlivnitelní a mohou se tím pádem snadno dostat do problémů.

V oblasti trávení volného času mě překvapila malá rozmanitost aktivit. Sport uvedl jako občasnou záležitost pouze jeden klient. Z rozhovorů to vyznívalo, jako by buď neměli čas, nebo nápady, co by se dalo dělat. Nejoblíbenějšími tedy zůstává čas s kamarády a procházky přírodou v okolí bydliště. Také velmi málo cestují. Jako důvod uváděli, že mají spoustu práce a po ní jsou unavení a že na cestování (ani za kamarády do okolních měst) nemají peníze. Myslím si, že důvodem pro takto málo pestrý život může být režim v DD, kdy kroužky, které děti měly, byly z části z donucení a při

odchodu z řádu DD se vzdali i řádu v koničcích, protože je k tomu nikdo nenutil. Zbyly jen nenáročné činnosti, které nevyžadují příliš mnoho úsilí ani peněz.

To, že 4 ze 7 klientů byli nebo jsou v nebezpečí nějaké závažné závislosti je poměrně alarmující číslo. V celkovém souboru 14 lidí někdy v životě zkoušelo marihuanu či jiné drogy celkem 7 lidí a ještě jeden byl závislý na hracích automatech. V „běžné“ populaci se jistě nesetkáme s takovým poměrem. Je pozitivní, že 3 z těch 4, kteří měli problém se závislostmi (alkohol, marihuana a toluen a hrací automaty) se své závislosti již zbavili, nebo se u nich nikdy nerozvinula naplno. Jeden z nich dokonce vyhledal odbornou pomoc, aby mu pomohla závislost překonat. Jak bude ve své drogové kariéře pokračovat čtvrtý muž, se teprve uvidí. Protože je ve vazbě, musí abstinovat a sám uvedl: „Je to dobřej detox.“. Otázka je, jak se mu podaří se svou závislostí nakládat, až bude zase na svobodě. Je zřejmé, že tato skupina je více ohrožená vznikem závislosti, než lidé, kteří vyrůstali v „normální“ rodině. Je tomu tak z důvodů, že mají často dědičně i získaně menší vůli a odolnost proti takovýmto vlivům, je pro ně důležité přijetí, a tak se lehce chytí party, která má sklon k rizikovému trávení volného času, do kterého patří i drogy. Často se právě kamarádí s těmi, kteří mají podobné či ještě horší problémy, jako oni sami. Málodky si nacházejí kamarády mezi lidmi, kteří jsou silní, zvládají svůj život a mohli by je vytáhnout někam výš. Přátelství s takovýmto člověkem, jak říká paní Alena Nováková, by je stálo mnohem víc práce, tak se radši budou držet party, kde nebudou muset nic dělat a překonávat sami sebe.

Z toho, jak byli překvapení, když jsem se jich ptala na to, jak vidí svoji budoucnost a dalo jim většinou docela dost práce na něco přijít, usuzuji, že nevidí svoji budoucnost příliš růžově, a proto se jí příliš nezabývají. Žijí spíše přítomností. Největší starostí bývá jak si zajistit živobytí, popřípadě, v delším časovém horizontu, shánění nějakého lepšího bydlení. Kromě dobrého bydlení, rodiny, dobré práce nemají žádné další aspirace a sny. Možná je to tím, že ví, že na nic jiného asi nikdy nebudou moci dosáhnout, tak se drží při zemi.

Velice mě překvapilo, jak těžké pro ně bylo vymyslet něco, na co se těší. Jako by to v jejich životě téměř nebylo. Museli nad tím dlouze přemýšlet. Nejzajímavější a nejzdravější, i když trochu neobvyklá odpověď mi přišel výrok jednoho klienta, že se těší „na každý nový den, který je úspěšný“. Vypovídá to o tom, že další den pro něj není hrozbou, ale že je v životě spokojený a těší ho žít. S takovouto přirozeností v odpovědi jsem se nesetkala u nikoho jiného.

Ve většině případů se shodli v tom, že pro děti, které jsou teď ještě v DD je nejdůležitější, aby dodělali školu a řídili se tím, co jim v DD říkají, protože to s nimi myslí dobře. Je z toho vidět, že se se svou situací smířili a na pobyt v DD se nakonec docela dobře adaptovali. Vzpomínali na DD s vděčností. Je pravda, že jsem mluvila v podstatě s pozitivním výběrem ze vzorku a nevím, co by říkali ti, kteří mají se sociálním fungováním větší problémy. Ve chvíli, kdy se o ně jejich vlastní rodina nestará, je DD opravdu jediným místem, kde jim na nich alespoň trochu záleží. Teď, když už stojí na vlastních nohách, vidí, že by bylo bývalo lepší, kdyby se víc snažili a víc si brali rady, které jim tam říkali, k srdci, protože by to měli teď v životě o trochu snazší. Přesto pro mě bylo překvapivé, že byli jen málo kritičtí k DD jako takovému. Možná je to proto, že nikdy nic lepšího nezažili, tak nemají s čím srovnávat.

9.3. Celkové zhodnocení situace a příčin stavu vzorku

Celých 40% klientů ve vzorku sociálně nefunguje. Někteří z kategorie sociálně fungujících jsou na hranici mezi fungováním a nefungováním a většinu dalších čekají ještě závažné životní kroky a nelze předem odhadnout, jak se jim podaří tyto změny ustát. Vzhledem k tomu, jak rychle se situace některých členů vzorku mění a kolísá mezi stavem „vše v pořádku“ a „velký průšvih“ (i teď už nejsou některé informace 100% aktuální a to uplynuly pouze tři měsíce od té doby, kdy jsem svůj výzkum prováděla), lze těžko říci, kolik z nich bude za rok, dva, nebo pět v které kategorii. V současné době bych označila za opravdu stabilní, u kterých jsem si téměř jista, že svou situaci zvládnou a budou i nadále žít spokojeným životem, maximálně 3. U všech ostatních by stačila poměrně malá věc, která by je mohla vykolejit tak, že by je to stálo hodně sil, dostat se zase do funkčního stavu, pokud by to vůbec dokázali. Je zde ale naděje, že se naopak časem stabilizují a možná i někteří z kategorie sociálně nefunkční, se nakonec přehoupnou do stavu, kdy fungovat budou. Nelze to ale předem odhadnout.

Co je však příčinou takového stavu? Nabízí se 3 možnosti, z čeho by mohly pocházet problémy klientů. Prvním z nich je dědičnost. Jejich rodiče byli často různým způsobem zatíženi, často požívali v nadměrné míře alkohol, či měli nižší intelekt. Paní Nováková říká: „Pokud měli štěstí, podědili po prarodičích nějaké lepší vlastnosti, ale jinak se nemají o co v sobě opřít.“ Druhým je výchova a prostředí, ve kterém vyrůstali jako děti, než byli umístěni v DD. Je zřejmé, že toto prostředí bylo velmi problematické, jinak by se do DD nikdy nedostali. Třetím je samotný pobyt v DD. To rozhodně není

ideální řešení situace ohrožených dětí a protože v tomto náhradním řešení prožili mnohdy celé dětství, nedá se divit, že to na nich zanechá negativní důsledky. Mnohé výzkumy (třeba již výše zmiňovaná longitudiální studie Langmeiera a Matějčka, 1997), dokazují, že život v DD a jiných formách ústavní výchovy děti spíše devastuje, než že by jim prospíval. Konečný výsledek tedy může být o trochu lepší, než kdyby dítě zůstalo ve své rodině za nezměněných podmínek, ale může to být pouze oddálení špatného konce, který dítě stejně čeká, až se vrátí do původního prostředí po opuštění DD.

Jako příčinu nelze označit pouze jeden důvod z těchto tří. Kombinují se všechny a těžko rozlišit, jakou měrou se který podílí na konečném výsledku. Co z toho ale jednoznačně vyplývá je, že pobyt v DD, nemá zdaleka tak pozitivní výsledky, jak by si někteří přáli či očekávali.

Z výzkumu, který jsem dělala, nevystává jasně nějaká skutečnost, která by způsobovala to, že někteří klienti obstojí v náročném životě ve světě a jiní ne. Pokud bych se ale přesto měla pokusit určit, co jsou nejdůležitější věci, které klientům, kteří sociálně fungují, pomohly postavit se na vlastní nohy a které naopak chybí těm, kteří to nedokázali, byly by to tyto dva.

- 1) Přítomnost další stabilní osoby, která jim pomohla překonat počáteční obtíže a zároveň pokora klientů, takovou pomoc přijmout. Samotná pomoc další osoby totiž nemusí znamenat, že klient svou situaci zvládne. Ve vzorku byly např. dvě ženy, které začínaly ve stejném domě na půl cesty. Jedna je v něm stále a připravuje se na další krok v podobě samostatného bydlení a druhá po třech měsících utekla s mužem, který měl problém s drogami a porůznu se poflakovala. Podle posledních zpráv je sice možné, že začne pracovat a usadí se, ale teprve se uvidí, jak vše dopadne. První žena měla výhodu v tom, že jí nezáleželo na mužích a nežene se do vztahu, na rozdíl od druhé. Tím se dostávám k dalšímu bodu.
- 2) Disponují nějakou silnou osobnostní vlastností (jako např. cílevědomost, pracovitost, atd.), která je při změně prostředí dokáže podržet, takže místo aby si přidělávali čím dál více problémů, stabilizují se. Takoví byli třeba někteří muži, ve kterých situace, že se museli o sebe postarat sami, mobilizovala schopnosti a oni to dokázali. Ve spojitosti se zcela odlišným prostředím, do kterého se dostali, jež jim pomohlo eliminovat jejich špatné návyky, protože nebyla možnost je dál rozvíjet, měla za následek, že se „srovnali“.

U každého případu se tyto „opory“ kombinují různým způsobem, v různé míře, některé chybí nebo se naopak vyskytují i nějaké, které jsem neuvedla.

Při současném stavu věcí jsou tyto dva důvody stěžejní pro to, aby mladý člověk, který opouští DD obstál. Pokud nemají to štěstí a nepotkají se s někým, kdo jim na začátku pomůže, nebo se nebudou moci opřít o nějakou svojí silnou povahovou vlastnost, půjde jim život velmi těžko.

10. Výstupy pro práci s dětmi, které žijí v současné době v dětském domově

To, co by bylo potřeba udělat, aby se situace dětí, které vyrůstají v dětských domovech či jiných formách ústavní výchovy, zásadně posunula k lepšímu, je úplně změnit systém práce s ohroženými dětmi, tak jak jsem to naznačila v úvodních kapitolách. Především rozšířit možnosti pěstounské péče na úkor ústavní výchovy. To jsou ale změny, které musí přijít shora. Nicméně je důležitá i podpora zdola. Myslím, že by bylo dobré, aby se ředitelé i vychovatelé v dětských domovech, setkávali s příklady dobré praxe, které probíhají v zahraničí. I v sousedních zemích, např. v Polsku (Polkowski, 2008), existují malé dětské domovy, kde se intenzivně pracuje jak s dětmi, tak s biologickými rodinami a velká část dětí se vrací zpět domů, nebo přechází do náhradní rodinné péče. Z výsledků, které mi vyšly z dotazníků vychovatelům, vyplývá, že jsou s péčí v DD spokojeni a nevidí příliš mnoho prostoru pro zlepšení. Myslím ale, že to je tím, že se nikdy nesetkali s tím, že by to mohlo fungovat i jinak a to, co dělají, je opravdu to nejlepší, co si myslí, že mohou. Myslím, že na tuto věc by měla pamatovat i státní správa, která ví, že změna je potřeba, ale také ví, že mezi řediteli dětských domovů existuje silná lobby proti těmto změnám. Snížení počtu dětí v dětských domovech by samozřejmě znamenalo rušení zařízení a toho se pochopitelně jejich zaměstnanci bojí. Pořád ale bude potřeba spousta lidí, kteří se o děti budou starat, i když to bude v pěstounských rodinách a ne v instituci. Práci s tímto potenciálem volných pracovních míst pro vychovatele z DD by se mohlo docílit získáním dětských domovů a jiných ústavů pečujících o děti jakožto spojenců pro reformu. To by byla velká pomoc v prosazování změn.

Přesto, že tu nejdůležitější změnu nemohou uskutečnit samy DD, poukážu i na několik oblastí, kde by byl prostor pro změnu i v rámci jednotlivých DD. I když mnohdy by při jejich realizaci DD narazily na problémy v zákonech či nedostatku peněz, přesto je to alespoň prostor pro zamyšlení a možné popostrčení věcí dopředu.

10.1. Práce s dětmi v DD

Největší problém v přímé práci s dětmi v DD je nedostatek přímých pracovníků. Aby se mohla jednotlivým dětem věnovat dostatečná pozornost, bylo by jich potřeba alespoň tak 2x tolik. V silách ředitele DD ale není sehnat tolik prostředků na zaplacení takového množství dalších pracovníků. Bylo by ale možné je alespoň z části nahradit dobrovolníky. Důležití jsou především stálí dobrovolníci, kteří si s dětmi mohou vytvořit osobní vztah a možná se stát i hostitelskou rodinou. Pro děti je totiž velice cenné, když se dostanou mimo prostředí DD do „normální“ rodiny. Vytvořit takovýto intenzivní program (bylo by totiž dobré i dobrovolníky školit, aby byli na některé věci připraveni, mohli být dětem lépe k dispozici a déle u dobrovolničení zůstali) je velice náročné. Nejen pro tuto práci, ale i pro další oblasti, o kterých se zmíním níže, by bylo dobré mít k dispozici specializovaného sociálního pracovníka, který by se staral o shánění a koordinaci dobrovolníků. V dnešní době možností získávání prostředků z EU by se na něj peníze sehnat daly.

Dalším problémem, se kterým jsem se setkala v některých DD, je časté spojování skupin. Protože málokdy jsou v domě přítomny všechny děti a někdy je málo vychovatelů, spojí se 2 skupiny a fungují celé odpoledne společně. Tím ale zmizí čas, kdy by mohl mít vychovatel na starosti pouze 4 děti, protože ostatní jsou ještě ve škole či na kroužcích tím, že musí káznit dětí 8. Celý DD pak funguje spíš jako komunita, než jako oddělené rodinné buňky. Není pak čas na o moc více věcí, než se s dětmi připravit do školy a ztrácí se efekt, který by mohlo mít vytváření co nejautentičtějšího rodinného prostředí. V tomto případě by musel zasáhnout ředitel DD a důrazně dbát na to, aby k tomuto nedocházelo. Je to ovšem také problém lidských zdrojů v organizaci, kterých se nedostává.

10.2. Hostitelské rodiny

Konkrétně v DD Sázava systém hostitelských rodin poměrně dobře funguje. Oficiálně jsou ale pouze 2. Myslím, že hostitelské rodiny nejlépe fungují, když si rodiny děti, které k nim budou jezdit, vybírají podle už vybudovaného vztahu s nimi. Pro děti, které nemohou jezdit do vlastních rodin je to jediná možnost, jak se setkat s životem v rodině.

V tomto případě by pro rozšíření hostitelské péče a práce s hostitelskými rodinami (poskytnutí podpory, zaučení, možnosti zpětné vazby atd.) by opět dobře fungoval specializovaný sociální pracovník.

10.3. Externí programy přípravy na život

Podle toho, co mi vycházelo ve výzkumu i v dalších východiscích pro situací lidí, kteří opouští DD a to, že nejdůležitější jsou osobní vzory, setkat se s tím, jak to funguje v rodině a mít o koho se opřít při stavění se na vlastní nohy, by se mohlo zdát, že specializované programy s cílem připravit děti lépe na samostatný život vůbec nemají smysl. Myslím ale, že se tyto věci nevyklučují. takovéto programy mohou být naopak dobrou příležitostí, kdy se děti a většinou spíše mladiství dostanou do jiného prostředí a zažijí něco, co jim potom v životě může být prospěšné.

Důrazy, které vidím jako důležité při vytváření a pro DD při vybírání vhodného programu jsou.

- reálnost celé akce – Největší smysl mají podle mě ty, které se co nejvíce blíží realitě. Kde si mladiství mohou vyzkoušet co nejreálněji svoje schopnosti, dovednosti a situace podle toho, jak by ve skutečném životě mohly být.
- vysvětlení důležitých věcí – Pokud si to ale pouze zažijí, nemá to takový efekt, jako když si o tom, co prožili, mohou ještě popovídat a zamyslet se nad věcmi, které potřebují vědět a také se na své otázky dovědět odpověď. Nejvíce se totiž člověk učí tím, co sám vidí, co sám zažije a na co se sám zeptá.
- dlouhodobost – Jednorázové akce mohou být sice zajímavé a krátkodobě mohou mít nějaký efekt, ale ve výsledku se na ně rychle zapomene, protože se stanou pouze jednou z mnoha akcí, na kterou se mladistvý dostal. Pokud má ale program dlouhodobý charakter a kontinuitu, mladistvý musí používat to, co se v předchozích setkáních naučil, efekt se znásobuje.
- osobní vzory – Pro děti i mladistvé je jednou z nejcennějších věcí, když se setkávají s někým, koho mohou mít jako vzor, od koho se mohou učit. Je ale poměrně těžké být jim vzorem zrovna v období jejich puberty, kdy většina programů probíhá. Důležité jsou především mužské vzory, protože v převážně ženském složení vychovatelů, se s mužským vzorem setkávají málo.
- důraz na spolupráci – Děti v DD nejsou zvyklé moc spolupracovat. Spíše do sebe pořád narážejí, protože jich je hodně na jednom místě, málokdy mají

opravdu soukromí a samy o sobě jsou konfliktní typy. Učit se řešit konflikty jiným způsobem, než nadávkami se jim v životě velmi hodí. V cizím prostředí částečně s cizími lidmi k tomu mohou být také nakloněnější a lépe si uvědomovat následky svého chování, než v prostředí, kde pořád dělají stejné chyby a ty jsou jim pořád dokola vyčítány. Mohou se také naučit i jiné formy spolupráce a zakusit, že problémy jdou řešit mnoha způsoby.

10.4. Práce s biologickými rodinami

Může se zdát, že pracovat s vlastními rodinami dětí by měly spíše OSPODY, než samotné DD. Tuto práci může ale dělat i on. Nejlepší by samozřejmě byla spolupráce obou těchto institucí, ale pokud to tak není i DD může udělat veliký kus práce. To je opět místo pro již výše zmiňovaného sociálního pracovníka. Je potřeba s rodinami více komunikovat, když je k nim dítě propouštěno na víkend. Bylo by možné organizovat pobyty rodičů přímo v DD, aby si rodič vyzkoušel péči o dítě v chráněném prostředí, kde by měl prostor učit se dovednostem, které postrádá, bylo by možné s ním mluvit o jeho problémech a společně pracovat na překážkách, které brání tomu, aby se dítě mohlo vrátit domů.

Dětské domovy mají často k rodičům značně negativní vztah. Vidí je jako ty, kteří se o dítě nedokáží postarat, kvůli kterým je dítě v takových problémech jako je, kteří ho akorát táhnou dolů. Pokud by je ale byli schopni přijmout a pracovat s nimi jako s partnery, často by se v nich našly zdroje, které by je mobilizovaly k aktivitě a snaze získat dítě zpět.

Takové jsou tedy ve zkratce výstupy z mojí práce, které by mohly ovlivnit práci s dětmi, které vyrůstají v DD.

Použitá literatura

BARTLETT, H., The common base of social work practice. Washington: National Association of Social Workers, 1970..

BOWLBY, J., Maternal Care and Mental Health. Geneva : WHO, 1951.

BROWNE, K., HAMILTON-GIACHRITSIS, C., Program Daphne – rok 2002, Závěrečná zpráva - Zjišťování počtu a charakteristiky ohrožených dětí mladších tří let v ústavech v Evropě. Birmingham : Centrum Forezní psychologie a psychologie rodiny (Centre for Forensic and Family Psychology), 2004.

BROWNE, K., Způsoby náhradní péče o menší děti a jejich výsledky. In Děti mezi ústavní výchovou a rodinou : Sborník ke konferenci konané ve dnech 8. a 9.11.2007. Praha: Člověk hledá člověka, 2007.

DUNOVSKÝ, J. a kol., Sociální pediatrie – vybrané kapitoly. Praha : Grada, 1999. ISBN 80-7169-254-9.

LANGMEIER, J., LANGMEIER, M., KREJČÍŘOVÁ, D., Vývojová psychologie s úvodem do vývoje neurofyzologie. Praha : H&H, 1998. ISBN 80-86022-37-4.

LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z., Psychická deprivace v dětství. Praha : Avicenum, 1968 2. vydání.

LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z., Psychická deprivace v dětství. Praha : Avicenum, 1974, 3. vydání.

MATĚJČEK, Z., BUBLEOVÁ, V., KOVAŘÍK, J., Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace. Praha : Psychiatrické centrum Praha, 1997, ISBN 80-85121-89-1.

MATOUŠEK, O. a kol, Metody a řízení sociální práce. Praha : Portál, 2003a. ISBN 80-7178-548-2.

MATOUŠEK, O., Slovník sociální práce. Praha : Portál, 2003b, ISBN 80-7178-549-0.

PAZLAROVÁ, H., Náhradní rodinná péče : přednášky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze na Katedře sociální práce 16., 23., 30.4. a 7.5.2008.

POLKOWSKI, T., Postup integrace rodin v transformovaných institucích pečujících o děti a v pěstounské péči – Polská zkušenost. Příspěvek na konferenci Děti potřebují rodinu : Inovativní přístupy v práci s ohroženými rodinami 22. a 23.5.2008, Praha Jinonice. 2008.

Vybrané statistické údaje o výkonu sociálně-právní ochrany dětí [online]. Adopce.com projekt náhradní rodinné péče. [cit 20.6.2008] Dostupné z WWW: <<http://www.adopce.com/beta/adopce/grafy.php?stranka=22>>

Výchovně-vzdělávací plán na školní rok 2004-2005. Sázava : Dětský domov Sázava, 2004

ČESKO. Zákon č.94 ze dne 4.12.1963 o rodině. In Sběrka zákonů České republiky. 1963, částka 53, s.339-350. Dostupný také z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1963/sb53-63.pdf>>.

ČESKO. Zákon č.20 ze dne 17.3.1966 o péči o zdraví lidu. In Sběrka zákonů České republiky. 1966, částka 7, s.74-91. Dostupný také z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1966/sb07-66.pdf>>.

ČESKO. Usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16.12.1992 o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku ČR. In Sběrka zákonů České republiky. 1993, částka 1, s.17-23. Dostupný také z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1993/sb01-93.pdf>>.

ČESKO. Zákon č.359 ze dne 9.12.1999 o sociálně-právní ochraně dětí. In Sběrka zákonů České republiky. 1999, částka 111, s.7662-7681. Dostupný také z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1999/sb111-99.pdf>>.

ČESKO. Zákon č.109 ze dne 5.2.2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy o školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a změně dalších zákonů. In Sběrka zákonů České republiky. 2002, částka 48, s.2978-2991. Dostupný také z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/2002/sb048-02.pdf>>.

ČESKO. Zákon č.108 ze dne 14.3.2006 o sociálních službách. In Sběrka zákonů České republiky. 2006, částka 37, s.1257-1289. Dostupný také z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/2006/sb037-06.pdf>>.

ČESKO. Vyhláška ministerstva zdravotnictví České republiky o soustavě zdravotnických zařízení zřizovaných okresními úřady a obcemi, kterou se provádí zákon č.20/1966 Sb. o péči o zdraví lidu. Dostupné také z WWW: <http://www.pravnipredpisy.cz/predpisy/ZAKONY/1991/242991/Sb_242991_-----_.php>

Činnost kojeneckých ústavů a dětských domovů dětí do tří let a dalších zařízení pro děti. [online] Aktuální stav. Praha : Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. [cit.26.6.2008] Dostupné také z WWW:

<http://www.uzis.cz/download.php?ctg=20&search_name=kojeneck&region=100&kind=21&mnu_id=6200>

Statistická ročenka školství. Výkonové ukazatele – kapitola H : Zařízení pro výkon ústavní ochranné výchovy [online]. Ústav pro informace ve vzdělávání. [cit.26.6.2008] Dostupné také z WWW: <<http://www.uiv.cz/rubrika/98>>

Informace k problematice svěřenců jednotlivých typů zařízení pro výkon ústavní, respektive ochranné výchovy [online]. MVČR. [cit.10.12.2007] Dostupné z WWW: <<http://www.mvcr.cz/dokument/2007/prevence/mladez1016.html>>.

Statistická ročenka České republiky 2007. 10-23. Obecná míra nezaměstnanosti (ILO) podle krajů [online]. Český statistický úřad (ČSÚ), 2007. [cit.17.7.2008] Dostupné také na WWW: <<http://www.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/kapitola/10n1-07-2007-1000>>

Seznam příloh

Příloha č. 1: Kazuistika Nory

Příloha č. 2: Kazuistika Čeňka

Příloha č.3: Přepis dopisu, který mi poslal Jeroným

Příloha č.4: Přepis rozhovoru s Hanušem

Příloha č.5: Přepis rozhovoru s Teofilem

Přílohy

Poznámka: Všechna jména v přílohách jsou smyšlená

Příloha č. 1: Kazuistika Nory.

Dívka, které budu říkat Nora se narodila roku 1986. V zařízení ústavní péče je od roku 1989 (Speciální mateřská škola internátní) V DD od r.1993. Odešla v r.2005

Co se týče rodiny Nora měla hodně sourozenců. Se svým bratrem dvojčetem byla přijata společně do DD. Důvod přijetí bylo zanedbání péče ze strany rodičů. DD se snažil navázat stabilní kontakt s rodinou, ale to se nepodařilo, takže zůstala v ústavu až do svých 19 let. S bratrem zpočátku vycházela dobře. Později se ale u něj projevil výchovné a psychologické problémy. Byl s nimi i léčen a odešel do jiného ústavu, čímž jejich kontakt skončil. Za rodiči nejezdila ani na návštěvy. Když odcházela z DD, věděla, že k rodině nechce, takže hledala nějaké samostatné bydlení.

Nora je extrovertní, otevřená, když se s lidmi seznámí je docela ukecaná. V DD byla někdy až drzá a projevovala se ne moc pracovitě. IQ podprůměrné. Věděla, že neumí hospodařit s penězi a že potřebuje trochu podpory a dohledu. V mnoha věcech byla poměrně nesamostatná. Hodnotila se průměrně, neměla žádné zvláštní ambice. Věděla, že není moc chytrá a že bude potřebovat pomoc. Svoje emoce vždy projevovala. Dokázala se dobře orientovat v mezilidských vztazích.

S lidmi vycházela dobře. Nebyla konfliktní typ. S vychovateli měla vztahy celkem dobré až na to, že někdy byla drzá, nechtěla poslouchat a dělala „nepořádek“. Co se týče vztahů s vrstevníky, mezi holkami v DD měla přiměřeně kamarádek. Nestála o vztah s klukem a nikdy se o žádný nesnažila.

Základní vzdělání vychodila na ZvŠ, kde měla většinou čtyřky. Vyučila se na odborném učilišti v oboru kuchařské práce. Ve škole a na „intru“ se rozhodně nechovala vzorně, docela zlobila, ale nikdy to nepřekročilo mez únosnosti. Chtěla žít normální život, najít si zaměstnání a bydlení, žádné zvláštní očekávání.

Vždycky byla čistotná a velmi dbala o svůj zevnějšek. Kouřila, ale k jiným drogám netíhla. Nikdy neměla vážnější problémy s dodržováním norem a už vůbec ne s porušováním zákona. Kromě poslouchání hudby neměla žádné výrazné koníčky.

Přepis osobního rozhovoru s Norou

V DD jí pomohli najít bydlení v domě na půl cesty (DPC) a zaměstnání v oboru. V DPC byla pod občasným dohledem a měla oporu v otázkách financí i dalších věcech, kde potřebovala poradit, takže přechod zvládla dobře. Stále bydlí v DPC, ale dohled má už minimální. Chtěla by si najít vlastní bydlení. Nelíbilo se jí v původní práci, tak změnila zaměstnání, ve kterém je stále. Nebyla nikdy delší dobu nezaměstnaná.

Na otázku jak se máš odpověděla: „V pohodě, zatím je to dobrý.“

Pracuje v restauraci. V kuchyni dělá pomocné práce. Na současném místě je rok. Spokojená je tak napůl, jsou věci, které na tom jsou dobré, ale taky dost, které jsou horší. Je ráda, že má práci a nechtěla by ji ztratit. Práce jako taková ji moc nebaví, protože je pořád stejná. Má dlouhou pracovní dobu - 16h 3 dny za sebou a pak 2 dny volno. S kolegy vychází tak normálně, ale říká, že: „Šéf je skvělejší, nejhodnější. Dá se s ním domluvit, má pochopení pro lidi a občas mi i pomáhá. Umí vyjít vstříc. Není to jako v minulé práci, ze které jsem odešla, kvůli šéfovi. Ten měl postoj: Vy makejte a pořádně, ale peníze nedal a zaměstnance šidil.“

V budoucnu by si chtěla najít jinou práci, ale teď to nechává být. Je ráda, že nějakou práci má, ale nechtěla by tohle dělat celý život. Neví ale, co by mohla dělat jiného, protože není moc chytrá a má školu jen na pomocné práce v kuchyni. Rozhodně ale chce něco zkusit a snad časem přijde na to, co by mohla dělat ještě jiného.

Normálně s výdělkem docela vystačí, ale teď má finanční problémy. Zadlužila se kvůli špatnému tarifu na telefon, ale splácí to. Měla by to splatit do dubna. Platí nájem, spoří si na

stavebním spoření 1000,- a zbytek se většinou nějak rozpustí. Neumí moc hospodařit. Platí 2000 nájem, elektřinu a plyn platí organizace. Může tu být maximálně do 26 let.

V DPC, kde bydlí většina zařízení patří organizaci, takže vlastních věcí moc nemá. Až půjde do vlastního, bude si muset koupit všechno nové.

Ráda by se přestěhovala do něčeho vlastního, třeba v blízkém větším městě, kde je víc příležitostí, k práci i k trávení volného času. Tam kde bydlí toho moc není. A taky tam kde bydlí je v zimě moc zima. Moc tam fouká. V tom dalším městě je to lepší, protože je „v d'olíku.“ Bojí se ale, že by nezvládla platit nájem.

Na otázku, jestli má přátele zareagovala: „No. Jo i ne, ještě to je neoficiální. V začátcích.“ Jiných přátel má jen pár, v podstatě skoro žádné. Nemá na ně moc čas. „Je lepší mít pár dobřejch, než hodně horších.“ Když má ale nějaký problém, tak ho může řešit s paní z DPC. Ta na ni občas dohlédne. „Když něco zvorám, tak mi sice vynadá, ale nakonec mi pomůže.“

Ve volném čase ráda chodí ven na procházky. Klidně na celý den, protože nechce být jen tak doma. Občas na diskotéku. Trochu kouká na televizi. Tam kde bydlí nedělá vlastně skoro nic a je to pořád to samé. Sporty nedělá. Nemá kamarády, kteří by ji donutili něco dělat. Oni chodí hlavně do hospody, což ona nechce. V červnu by chtěla jet se Sázavským DD k moři. Moře má strašně ráda a chce tam za každou cenu, i kdyby si na to musela půjčit.

S rodiči se nevidá. Nechybí jí. Nechce se s nimi vidět. Nezajímají ji. Sourozenců má hodně (asi 7). S některými se vidá. Jezdí občas na návštěvu, zavolají si. Hlavně jedné sestře, která má mobil. Další nemají mobil, nebo jsou moc malí. Není to ale moc často, protože na to nemá čas. Pomoc od nich nechce, i kdyby měla nějaké problémy. Rozhodně by si nenechala pomoci finančně. Někteří jsou na tom možná i hůř, než ona. Tak možná poradit, ale to je všechno. Kdyby měli oni problémy, tak by jim pomohla ráda, pokud by to bylo v jejich silách.

Kouří, ale snaží se to omezit. Podle ní nekouří hodně. Když jsem se jí ptala, co podle ní znamená kouřit hodně, odpověděla: „Hodně? tak 2-3 krabky denně.“

Těší se na vlastní bydlení a lepší práci. Doufá, že se naučí udržet si peníze.

Bojí se, že skončí jako bezdomovec. Ví, že to není tak složitý, i když teď má docela dobré zajištění. Taky se bojí, že by vyhořela.

Ptala jsem se jí, co by chtěla v životě dokázat. To by ráda, aby se jí dařilo. Aby mohla pomáhat, třeba dávat peníze těm, co je potřebují (do nemocnic a tak).

V životě se jí povedlo to, že se vyučila. „To je takové nejvíc. Udržet si práci, je takové normálnější. Práce se dá najít vždycky, i když je to někdy těžký. Ale když člověk neudělá školu, tak to pak už moc dodělat nejde, protože na to nemá čas a musí pracovat, aby měl peníze.“

Po odchodu z DD bylo nejtěžší, že nevěděla do čeho jde, jaké to bude. Práce a bydlení. Bála se jít někam jinam, kde to nezná. Potřebuje se s tím nejdřív trochu seznámit. Bála se okolností v práci, co bude, když udělá chybu.

Když hodnotí zpětně svůj pobyt v DD vidí, že bylo dobře, že tam byla. Kdyby byla doma, tak by se nevyučila a bylo by to horší. Naučili ji dost, aby to zvládla. Ale taky to záleželo i na ní, že se na to nevykašlala, jako někteří jiní, kteří „dopadli blbě“, i když se jim dostalo stejné péče a stejných možností jako jí.

Pokud bylo něco, co neuměla, když odešla z DD, tak to bylo spíš tím, že není tak moc chytrá, takže je to pro ni těžší. Musejí se jí věci vysvětlovat jednoduše, jinak je nepochopí. Ale zařizování na úřadech bylo těžké. Nepochopila, co po ní chtějí, jak je to s různými papíry, ale pomohla jí v tom paní z DPC. V DD ji to určitě mohli naučit víc. Tam to zařizovali hodně za ni. Trochu s nimi zařizovala občanku, ale jinak nic. Když už, tak jen to podepsat, takže se to pořádně nenaučila.

Dětem, které jsou teď v DD by poradila, aby se učili, chodili do školy a udělali ji. Aby brali vážně, co jim říkají a poslouchali to.

Příloha č.2. Kazuistika Čenka

Muž, kterému budu říkat Čeněk se narodil v roce 1988. V zařízení ústavní péče je od roku 1993 (Speciální mateřská škola internátní) v DD od roku 1996, odešel v březnu 2006.

Má mladšího bratra, který byl v péči stejného ústavu. Ten odešel 2007, Otec je alkoholik má jen ZVŠ. Matka je slaboduchá. Byla zproštěna školní docházky. Nebyli schopni se o syny postarat. Ti byli často doma sami, zanedbaní v péči, ale ne citově. Matka neměla mentálně na to se o ně postarat, ale dala jim dostatek lásky a něhy

Za matkou jezdil pravidelně na víkendy, ale styděl se za ni a její chování. S otcem si nerozuměl, vidí se málo. S bratrem vycházejí dobře, rozumí si. V době odchodu měl namířeno k rodině. Šel na předběžné propuštění půl roku před tím, než mu bylo 18. Nechtěl být v domově a slíbil, že se bude snažit a že dodělá školu.

V DD ho popisují jako drsného, trochu narcistického exhibicionistu, arogantního, agresivního, křivého a bezcitného, který často podváděl. Intelektově byl průměr až lehký nadprůměr, měl výbornou paměť. Byl sebevědomý, věřil si, uměl si poradit, otřepat se, slabými pohrdal a dával to otevřeně najevo. Byl neempatický, necitlivý, nedával najevo své emoce. Dokázal ale ovládat lidi, vydobýt si vedoucí postavení. Neměl slitování.

Záleželo mu jen na sobě, k nikomu neměl opravdový hlubší vztah, nikoho neměl rád, nebyl ochoten pro ostatní něco udělat. Respektoval jen silné osobnosti, průraznější, důraznější, autoritativnější. Pokud byli vychovatelé slabší, dával jim otevřeně najevo své pohrdání. Nedal se pohnout ke změně chování, až když hrozily tvrdé sankce (soud, přesun do Diagnostického ústavu a nebezpečí, že by mohl být přemístěn do výchovného ústavu), tak se snažil nedělat víc problémů.

K ostatním dětem v DD neměl příliš dobrý vztah. Skrytě šikanoval nejvíce ty romské. Bavily ho sporty, především fotbal.

V 13ti byl pohlavně zneužit 16tiletou dívkou. Udělal to ale dobrovolně a dost možná byl i iniciátorem. Poté udržoval 2 roky pravidelný styk s 10(11)tiletou dívkou. K dívce ale v podstatě nic necítil. Dělal to jen proto, že mu to bylo příjemné. Za to byl trestně stíhán. Podmíněně byl odsouzen na 8 měsíců vězení (podmínka do září 2006).

ZŠ vyšel z 9. tř. Známkový ve škole měl horší. Studoval na SOU obor kuchař-číšník. Víc mu šla praktická výuka, než samotné učení. „Učňák“ ale nedodělal, protože když se vrátil domů, již neměl dostatečnou morálku, aby do školy pravidelně chodil. Chováním byl ve škole bez problémů až do 8 třídy, pak měl ale 2 z chování, kvůli problémům s marihuanou.

Chtěl se osamostatnit a být nezávislý, rád by měl hodně peněz a dělal si co bude chtít.

Již v DD měl problémy se zákonem. Byl odsouzen za pohlavní zneužívání osoby mladší 15 let na 8 měs. s podmínkou do září 2006 (vyšetřování v roce 2004) a v r. 2006 za podávání drogy osobám mladším 18ti let.

Podle ředitelky DD jeho problémy pramenily z jeho špatného osobnostního profilu a že se v pubertě chtěl odpoutat od povinností a nároků. Tak začal s marihuanou a nerespektoval dospělé. Nechtěl respektovat pravidla daná v DD, proto se v 17,5 letech zaručil, že se srovná, když ho nechají na předběžné propuštění zpátky k rodině. To dodržel do září. Neměl velké problémy, než zletil a než mu vypršela podmínka. Poté se ale rozjel (už nad sebou neměl žádnou kontrolu). Přestal chodit do školy, zneužíval rodiče, mlátil je, přitáhl si kumpány a udělal z jejich domu „vařírnu“ drog, jakoby se pomstil rodičům za to, že jsou mentálně retardováni a slabí. Nechtěl slyšet, že matka nemůže za to, že jsou v DD. Ona prostě neměla na to je vychovávat. A že by ji měl respektovat.

Přepis dopisu, který mi Čeněk poslal z vězení

Můžeš mi stručně popsat, za co jsi ve vězení a jak dlouho tam ještě budeš?

Za prodej drog (pervitinu) a loupežné přepadení. Nevím, jak dlouho tu budu, protože ještě nejsem odsouzenej, pouze obviněnej. Vypadá to že 4 roky tu pobudu určitě. Oba ty paragrafy jsou 2-10let, ale třeba mi to daj souhrnem.

Pracuješ ve vězení? Pokud ano, co děláš. Rozumíš si s lidmi, se kterými pracuješ a nebo tě spíš štve? Co děláš s penězi, které si vyděláš?

Nepracuji, protože ve vězení nejsem. Jsem ve vazbě, pracovat určitě budu, abych mohl splatit advokáty a taky budu posílat peníze mamce a bratrovi

Pokud pracuješ, co děláš ve volném čase a pokud nepracuješ, čemu se ve vězení věnuješ?

Ve volném čase hraji společenské hry, chodím na vycházky, koukám na TV, ale i přesto mám spoustu volného času. :o)

Bydlíš sám a nebo s někým? Jak s ním (nimi) vycházíš?

Na cele jsme v 5ti. Včera nám jednoho odstěhovali, takže už ve 4. Kluci, se kterými jsem tu, jsou v pohodě. Jednoho znám dokonce zvenku, takže vycházím s nimi zatím dobře.

Máš tam nějakého kámoše, na kterýho se můžeš spolehnout?

Jo, mám komplice, ale s ním se tu nevidám. Jelikož jsme komplicové, tak to nejde.

Máš nějaký přítele i venku a stýkáš se s nima?

Mám venku 2 přítele. Nestýkám se s nimi, pouze si píšem. Stýkám se jen s matkou a bratrem. Jsou to totiž jediná lidi z venku, které mám rád a mohou sem za mnou na návštěvy.

Co tvoje rodina, vídáš se s nima? Myslíš, že to bylo dobře, že ses k nim vrátil, když jsi odešel z DD?

S rodinou se stýkám jednou za 14 dní. Určitě to bylo dobře, že jsem se k nim vrátil po odchodu z DD. Kam jinam bych jako měl jít?! :o)

Co myslíš, že budeš dělat, až se dostaneš ven?

Každopádně si najdu práci a budu se snažit ušetřit co nejdřív na nějaké baráček na vesnici, alespoň tak bych to nák viděl, no. A co dál, to ještě nevím.

Vidíš na pobytu ve vězení něco pozitivního? Myslíš, že ti to může v něčem třeba i pomoci?

Je to dobrý detox. :o) Jo určitě se tu člověk naučí dělat jiné věci, třeba autoradia, auta a plno jiných věcí. :o) Né dělám si srandu.

Je něco, čeho bys chtěl v budoucnu dosáhnout?

Určitě ten rodině domek. Nemám rád bezdomovce a už vůbec jím nechci být. Také se chci víc věnovat rodině!

Je něco, na co se těšíš, nebo čeho se bojíš?

Těším se na výstup odtud. Zatím se ničeho nebojím. :o)

Když se podíváš zpátky, můžeš si o něčem říct, že se ti to povedlo, že jsi něco dokázal?

Když mi bylo asi 14let do DD přišli 3 malí kluci, kterým bylo asi 3 roky. Začal je učit fotbal a později jsem s nimi byl na olympiádě mezi DD, kde se hrál i fotbal. A s nimi jsem tam vyhrál, i když tam byli v týmech samí staří kluci jako já a já tam byl s malýma klukama a zmastili jsme je!

Je něco v čem ti DD pomohl, nebo co tě naučil pro samostatný život?

Určitě jo. Kdybych nevyrostal tam, tak bych byl úplně někdo jiný. Každopádně jsem se tam naučil i negativní věci – fetovat, krást atd!

Je něco, co tě v DD nenaučili a teď bys to potřeboval?

Chovat se k rodině hezky. Vždycky mě proti ní jen štváli, tak se to učím alespoň teď!!!

Bylo něco, co bylo po odchodu z DD těžký?

Určitě, ale naštěstí jsem měl rodiče, ke kterým jsem mohl jít, jinak bych byl v prdeli! Ale bylo těžký se učit, když na mě nikdo nedohlížel (doma). Takže jsem se řídil heslem – věci, které neděláš rád, nedělej.

Poradil bys něco děckám, co jsou pořád ještě v DD?

Každopádně, aby se víc staraly o sebe (aby se co nejdřív postavily na vlastní nohy) a osamostatnily se. A taky aby jestli maj rodiče, tak aby dělali maximum proto, aby s nimi mohli vyrůstat co nejdřív, protože je tam (asi myslí v DD) rozhodně nic hezkého nečeká. Jediný, co odtamtud uslyšej na svoje jméno bude dřív nebo později nějaká pomluva. Co si budem nalhávat, že jo!?!?

Příloha č.3 Přepis dopisu, který mi poslal Jeroným***Jak se máš?***

Jo docela to jde, až na pár drobností

Máš práci?

Ano, práci mám, pracuji jako skladník v jedné přepravní firmě, a od května budu pracovat na vyšší pozici, kde mojí náplní práce bude „papírování“.

Jsi spokojený, baví tě?

Jsem zatím velmi spokojený a kupodivu mne to stále baví.

Je to, co sis představoval (přál dělat)?

Asi jo, jelikož mne to baví.

Vystačí výdělek na zajištění základních potřeb (bydlení, jídlo, oblečení, ...)? Co by sis rád pořídil? Musel jsi někdy svojí situaci řešit tím, že by sis půjčil?

Můj výdělek mi na základní věci stačí. Ale když si chci něco koupit navíc, tak musím hodně přemýšlet a počítat, abych vyšel celý měsíc. Pokud se ptáš co bych chtěl, tak asi jako většina kluků auto, to na prvním místě, a potom nějaké věci, ze kterých bych měl radost. Jestli jsem si někdy musel půjčit? Samozřejmě ale taky hned vrátit.

Jaké máš vztahy s kolegy v práci?

S kolegy vycházíme celkem dobře, ale v každém kolektivu se najde někdo, kdo se někomu nezamlouvá a to je i u mě.

Jak vycházíš se šéfem?

Se šéfem jsme jedna ruka, takže škoda slov.

Chceš tam zůstat i dál?

Dokud mě to baví, tak proč ne.

Kde bydlíš? Jak ti to tam vyhovuje?

Bydlím v krajském městě v podnájmu. Moc mi to nevyhovuje. Mít vlastní dům a platit si své to je lepší, ale vše je v plánu.

Jaký máš vztah s původní rodinou? Stýkáš se s nimi?

Vztah ke svojí rodině? Ten mám akorát s bráchou, a byl jsem seznámen s mojí druhou sestrou, tak ještě s ní. A s ostatními vztah neudržuji- neměli zájem o to co je se mnou a jak se mi daří a teď nemám zájem já.

Máš přítelkyni? Plánuješ vlastní rodinu?

Přítelkyni mám a rodinu také plánujeme .

Jak bys zhodnotil svoje kamarády? Je mezi nimi někdo, na koho se můžeš opravdu spolehnout, poradit se, když něco potřebuješ, požádat o pomoc?

Se starými kamarády se už nestýkám, ale tady mám pár lidiček na které se „snad“ mohu spolehnout.

Jaký máš koníčky?

Dalo by se říct že můj koníček je každá práce-teda nikdy mi nevadila.

Kouříš?

??? Ano .

Jak vidíš svoji budoucnost?

Vlastní dům, rodina a spokojený život.

Čeho bys chtěl dosáhnout?

Nebýt na nikom závislý

Je něco na co se těšíš?

Těším se na každý nový den, který je úspěšný

Je něco čeho se bojíš?

Nic mě nenapadá.

Je něco o čem můžeš říct, že se ti povedlo, žeš něco dokázat?

Dokázal jsem se vyrovnat s tím že k životu nemusím mít mámu, kterou zajímá víc alkohol než její děti, a to bylo dost složité.

Jak zpětně hodnotíš svůj pobyt v děčáku?

Asi kladně, protože vím, kdo mi pomohl, na koho se obrátit a za kým jít, aby mi pomohl s řešením problému.

Co bylo po odchodu z DD nejtěžší?

Postavit se na vlastní nohy

Co bys poradil dětem, který právě vyrůstají v DD?

Asi to, že až dorostou a budou se stavět na vlastní nohy, ať si pamatují, kdo je vychoval a kdo jim dal pěkné dětství a ať nedělají DD ostudu ani v dospělosti. Lidé jsou takoví, že neřeknou vše, co si myslí, ale jen část a jinde vás pomluví.

Příloha č.4 : Přepis rozhovoru s Hanušem

Práci má. Dělá sezónně ve stavebnictví, nejčastěji kope výkopy. Teď má práci ve městě asi 80km od místa bydliště. Je tam přes týden na ubytovně a na víkend jede domů. Práce je pravděpodobně jen na pár týdnů, pak bude hledat zase něco nového. Celkem ho to baví. Vydělá většinou něco přes 10 000 za měsíc. Přes zimu většinou práci nemá. Je na ÚP. Před půl rokem ho vyloučili, ale teď se může vrátit. Přes zimu tedy žijí ze sociálních dávek a rodičovského příspěvku přítelkyně. S kolegy v práci vychází v pohodě, je tam s kámoši. Šéf je to Rom, podnikatel. Nešel by k němu na stálo, ale takhle na občasnou práci mu to vyhovuje.

Na jednu stranu říká, že by chtěl stálou práci a že v městě, kde bydlí je práce dost, ale na druhou stranu, na většině míst by ho vzali jen na půl roku a to že radši zůstane u toho, co dělá teď. Někde to už zkušel, ale nevzali ho, protože neudělal nějaké testy.

Výdělek jim vystačí na zajištění základních potřeb. Říká: „na jídlo se vždycky najde, horší je to s dalšíma věcmi, ale máme toho docela dost, třeba televizi. Nevlastní syn často něco rozbije, tak to musí koupit nové.“ Když má práci, tak vycházejí docela dobře, mají ještě přítelčin rodičovský příspěvek. Když nemá práci, žijí z podpory. Dělá ale většinou načerno, takže nemá sociální, zdravotní, ale snaží se být na pracáku, kde za něj pojištění platí a zatím na něm nemá žádný dluh (což se trochu diví). Vypadá to, že nouzí netrpí. Byl hezky a čistě oblečen. Stejně tak i děti. Rád by si koupil mobil, ale bojí se, že mu ho syn zase rozbije.

Bydlí v podnájmu. 1místnost, sociální zařízení a kuchyň pro 3 rodiny. Dům je zvenku oprýskaný a ošklivý, ale vevnitř zařízený celkem pěkně. Platí 4 500,- ale musel si tam hodně věcí opravit sám. Rád by něco většího a pořádného. Pro 4 člennou rodinu je to hodně malé.

Žije s přítelkyní. Společně vychovávají jejího 3letého syna a mají spolu dalšího syna, který se narodil na konci února 2008. Je spokojený. Opravdu se o děti stará. Je rád, když přijede na víkend domů a může být s rodinou.

O koníčcích sám říká „Nic moc.“. Když je doma, je hlavně s rodinou. Jinak leda zajít za bratrancem a popovídat si. Možná do hospody.

Když se vrátil sem, bydlel u mámy, ale vadilo mu, že se pořád hádala s přítelem a vyhazovala ho. Pak chvíli u tety, která ale později zemřela. O rodiče se nestará, nechce s nimi nic mít. Oni na něj taky kašlou. Chce si žít vlastní život

Říká, že v DD bylo dobré. Nechtěl odejít. Na jednu stranu říká, že pro něj dělali, co mohli, ale že byl blbej, že si nedal říct, tak si za to může sám, že musel odejít a nedodělal učňák, na druhou stranu, že kdyby ho nenutili, aby šel na těžší školu, než mohl zvládnout, tak by to zvládnul v pohodě a neměl by takové problémy. (Měl problémy z drogami a chvíli byl i na léčení, které ale nedokončil.)

Po odchodu z DD bylo nejtěžší, když byl u mámy. Vztahy byly špatné. Než se osamostatnil a postavil na vlastní nohy, tak to bylo hrozné. Teď už je to v pohodě.

Budoucnost vidí takovou normální. Najít lepší bydlení a starat se o rodinu. Netěší se na nic. Ani na výplatu. Bojí se, že nesežene práci, že nebude moci zabezpečit rodinu. Že nebudou mít kde bydlet

Do DD by vzkázal, aby se děcka pořádně učila, udělala školu a aby dala na to, co jim tam říkají.

Příloha č.5 : Přepis rozhovoru s Teofilem

Má se dobře, nestěžuje si. Pracuje ve firmě, která dělá fasády, malířské a lakýrnické práce. Zrovna pracují na panelácích, kde opravují balkony a fasádu. Práce ho baví, má ji částečně i jako koníček. Dělá něco jiného, než co se učil. Výdělek vystačí na zajištění základních potřeb v pohodě. Je dobrý, někdy i k 20 000. S kolegy v práci je to prý supr. Je tam docela mladý kolektiv. Rozumí si ale velmi dobře i se staršími kolegy. Šéf je bratranec, vychází mu vstříc. Zaplatil za něj dluh na zdravotním pojištění a on mu to teď splácí. Bude mu to strhávat z platu. Rozhodně tam chce zůstat i dál. Moc ho to baví, je to dobře placené, tak nemá důvod nic měnit.

Bydlí v bytě 3+1 u přítelkyně (byt je přepsaný na ní). Je tam s nimi ještě její matka, o kterou se starají, protože je na tom zdravotně velmi špatně a její bratr a jeho přítelkyně. Předpokládají, že bratr si najde v dohledné době něco vlastního a budou mít byt pro sebe. Šetří na to, aby mohl ten byt vyplatit, aby se nestalo, že panelák koupí nějaká firma a oni ho budou muset za draho vykupovat. Nájem neplatí. Přítelkyně má ještě zahradu, s tou je ale hodně práce, hlavně proto, že teta tam chce pěstovat brambory a oni by tam chtěli bazén a spíš prostor na odpočívání.

S přítelkyní je už 3 roky a plánují dítě. Ona už jednou byla těhotná, ale nechala si to vzít aniž mu to řekla, tak z toho byl hodně přešlý, ale už se z toho dostal a chtěl by dítě. Ve vztahu je spokojený. Ze začátku, když se přestěhoval k přítelkyni, byl trochu nesvůj, protože, když tam nebyla přítelkyně, musel by být doma s její matkou sám a to mu přišlo divné. Teď se ale o ní musí starat, protože je nemocná a už si na to zvykl. Přítelkyni se moc nelíbí, že často chodí do hospody s kamarády na pivo, ale vysvětlil jí, že když chce tak prostě půjde a že to musí respektovat. Že s ní tráví hodně času a že na to má tedy právo. Říkal, že už je to v pohodě, že to respektuje. Když je přítelkyně v práci, tak vaří a stará se o domácnost on.

Když odešel z DD, vrátil se k mámě, ale nebylo to dobré. Nechával tam většinu peněz, co vydělal. Tak se pak přestěhoval k přítelkyni. S ostatními členy rodiny se vídá občas, ale ne že by o kontakt nějak moc stál. Ví kdy mají narozeniny a svátky, tak to tam zajde a občas, když potřebují pomoci, ale jinak se o ně moc nestará a oni o něj také ne. Dobrý vztah má akorát s bratrem, který s ním vyrostl ve stejném DD.

Zájmů moc nemá. Leda s kamarády do hospody, na kulečnick, na fotbal, když se hraje, nebo se projít s přítelkyní (bydlí u lesa). Má vlastně i práci jako koníček.

Přátel má hlavně mezi staršími chlapy (kolegové z práce a další). S nimi i řeší svoje problémy. S přítelkyní moc svoje problémy neřeší. Někdy trochu a jen některé věci.

Kouří, docela pije pivo. Teď už to má pod kontrolou. Dřív s tím měl větší problémy (když byl ještě na „učňáku“). To se snažil řešit svoje problémy alkoholem, zapomenout na ně, ale pak mu došlo, že to tak nejde, že se ty problémy stejně nevyřeší, že nepomůžou ani jiné drogy, a tak toho nechal.

Budocnost vidí tak normálně – mít dobrou práci, aby mohl zabezpečit rodinu, být s přítelkyní, mít spolu dítě a spokojenou rodinu. Nebojí se ničeho. Nejvíc se těší na to dítě.

Po odchodu z DD bylo nejtěžší najít pořádnou práci. Neměl dodělaný „učňák“, musel dělat načerno. Když ji našel, tak to bylo už dobré.

Z DD byl na život podle něj připravený dobře. Poslouchal zkušenosti starších a srovnával si to v hlavě. Myslí si, že byl připravený líp, než někteří jeho stejně staří kamarádi, kteří ve 23 ještě bydlí u matky a sami nic nezařídí. V DD byl rád. Vidí to jako dobře, že tam byl. Vzpomíná na to rád, že tam měli dobrou partu, byli jako velká rodina. Teď se ale skoro s nikým z nich nestýká. S několika se párkrát viděl a s některými si občas zavolá, ale není čas na to se navštívit. Všichni musí chodit do práce, která je fyzicky náročná, takže jsou pak unavený a nemají na to ještě někam jezdit.

Do DD vzkazuje, že nejdůležitější je dodělat školu. Bez ní není nic. Říkal, že i se školou člověk může dělat špatnou práci, ale může si třeba vybrat, jestli tohle chce dělat a má větší šanci najít něco lepšího. Když ale školu nemá, tak nemá na výběr (nemůže se rozhodnout) a musí vzít i tu špatně placenou práci, protože mu nic jiného nezbyvá. Také říkal, že v DD je to vlastně dost v pohodě. Že je tam všechno zajištěné. Stačí akorát chodit do školy a jakž takž se slušně chovat, ale je to vlastně děsně v pohodě

Resumé

Bakalářská práce „Konstrukce programů přípravy na život pro děti a mladistvé vyrůstající v dětském domově“ pojednává o několika aspektech péče o ohrožené děti, kterým okolnosti v současné době zabraňují žít ve vlastní rodině. Stručně mapuje situaci v péči o takto ohrožené děti, jak tento systém funguje a kde jsou jeho slabé stránky. Ukazuje na znevýhodnění, které lidem, kteří vyrostli v dětském domově, ztěžuje samostatný život oproti lidem, kteří měli v dětství „normální“ rodinné zázemí, a specifické potřeby, které tito lidé při stavění se na vlastní nohy mají. Snaží se přiblížit život několika mladých lidí, kteří vyrostli v Dětském domově v Sázavě a už několik let žijí samostatně. Jednak statisticky zmapovat, kolik z nich je schopno sociálně fungovat v běžném neinstitucionálním prostředí a na jaké úrovni. Jednak předkládá konkrétní příběhy několika těchto lidí a snaží se na nich ukázat zajímavé aspekty problematiky samostatného života lidí, kteří vyrostli v dětském domově. V neposlední řadě chce tato práce poukázat na některá opatření a návrhy, které by lidem, kteří opouštějí Dětské domov v Sázavě, pomohly lépe zvládnout nároky společnosti při na dospělé lidi.

Résumé

My Thesis „Construction of programs preparing for life programs for children and adolescents growing up in children's home“ deals with some aspects of taking care of endangered children, whose circumstances don't allow living in their own families at this moment. It is charting briefly the situation around care of children endangered in this way. It talks about functioning of this system and about its weaknesses. It points some disadvantages that complicate independent life of people grown up in institutional care compared to those who grew up in „normal“ family and it shows some specific needs of this people when they become live independently. It aspire to approach the lifes of some young people who grew up in Children's home in Sázava and they have been living few years alone already. Firstly it wants to show statistically how many of them are able to live socially functional life in noninstitutional surrounding and on which standard. Secondly it shows concrete tales of some of these people and tries to point some interesting aspects of independent life of people who grew up in children's home. Last but not least this thesis wants to point on some actions which could help people who leaves Children's home Sázava to manage better the demands of society on adult people.

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra sociální práce

Johana Klasová

**Konstrukce programů přípravy na život pro
děti a mladistvé vyrůstající v dětském
domově**

**Construction of programs preparing for life
for children and adolescents growing up in
children's home**

Bakalářská práce

Praha 2008

Autor práce: **Johana Klasová**

Vedoucí práce: **Doc. PhDr. Oldřich Matoušek**

Oponent práce: **Mgr. Hana Pazlarová**

Datum obhajoby: 8.9.2008

Hodnocení:

Bibliografický záznam

KLASOVÁ, Johana. *Konstrukce programů přípravy na život pro děti a mladistvé vyrůstající v dětském domově*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, katedra sociální práce, 2008. 77.s., Vedoucí diplomové práce Doc. PhDr. Oldřich Matoušek

Anotace

Bakalářská práce „Konstrukce programů přípravy na život pro děti a mladistvé vyrůstající v dětském domově“ pojednává o několika aspektech péče o ohrožené děti, kterým okolnosti v současné době zabraňují žít ve vlastní rodině. Stručně mapuje situaci v péči o takto ohrožené děti, jak tento systém funguje a kde jsou jeho slabé stránky. Ukazuje na znevýhodnění, které lidem, kteří vyrostli v dětském domově, ztěžuje samostatný život oproti lidem, kteří měli v dětství „normální“ rodinné zázemí, a specifické potřeby, které tito lidé při stavění se na vlastní nohy mají. Snaží se přiblížit život několika mladých lidí, kteří vyrostli v Dětském domově v Sázavě a už několik let žijí samostatně. Jednak statisticky zmapovat, kolik z nich je schopno sociálně fungovat v běžném neinstitucionálním prostředí a na jaké úrovni. Jednak předkládá konkrétní příběhy několika těchto lidí a snaží se na nich ukázat zajímavé aspekty problematiky samostatného života lidí, kteří vyrostli v dětském domově. V neposlední řadě chce tato práce poukázat na některá opatření a návrhy, které by lidem, kteří opouštějí Dětské domov v Sázavě, pomohly lépe zvládnout nároky společnosti při na dospělé lidi.

Annotation

My Thesis „Construction of programs preparing for life programs for children and adolescents growing up in children's home“ deals with some aspects of taking care of endangered children, whose circumstances don't allow living in their own families at this moment. It is charting briefly the situation around care of children endangered in this way. It talks about functioning of this system and about its weaknesses. It points some disadvantages that complicate independent life of people grown up in institutional care compared to those who grew up in „normal“ family and it shows some specific needs of this people when they become live independently. It aspire to approach the lifes of some young people who grew up in Children's home in Sázava and they have been living few years alone already. Firstly it wants to show statistically how many of them are able to live socially functional life in noninstitutional surrounding and on which standard. Secondly it shows concrete tales of some of these people and tries to point some interesting aspects of independent life of people who grew up in children's home. Last but not least this thesis wants to point on some actions which could help people who leaves Children's home Sázava to manage better the demands of society on adult people.

Klíčová slova

ohrožené děti, rodina ústavní výchova, dětský domov, příprava na život, osamostatňování se, psychická deprivace, znevýhodnění, sociální fungování

Keywords

endangered children, family, institutional care, children's home, preparation for life, achieving independence, psychical deprivation, disadvantage, social functioning

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 17.července 2008

Johana Klasová

Obsah

OBSAH	- 4 -
ÚVOD.....	- 6 -
1. RODINA – SOUKROMÉ PRÁVO POD OCHRANOU STÁTU	- 7 -
1.1 KONKRÉTNÍ DŮVODY, KVŮLI KTERÝM SE DO SOUKROMÉHO PRÁVA NA RODINU VKLÁDÁ STÁT	- 7 -
2. SYSTÉM PRÁCE S DĚTMI, KTERÉ JSOU NUCENY ŽÍT MIMO VLASTNÍ RODINU	- 9 -
2.1. ROLE OSPOD V PRÁCI S RODINOU JÍŽ HROZÍ ODEBRÁNÍ DÍTĚTE	- 9 -
2.2. NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE	- 12 -
2.2.1. <i>Osvojení (adopce)</i>	- 12 -
2.2.2. <i>Pěstounská péče</i>	- 13 -
2.3. ZAŘÍZENÍ PRO DĚTI VYŽADUJÍCÍ OKAMŽITOU POMOC	- 15 -
2.4. ÚSTAVNÍ VÝCHOVA.....	- 16 -
3. PÉČE O DĚTI V DĚTSKÉM DOMOVĚ.....	- 19 -
3.1. PÉČE O DĚTI V DĚTSKÉM DOMOVĚ A ŠKOLNÍ JÍDELNĚ SÁZAVA	- 21 -
3.1.1. <i>Popis základní struktury DD Sázava</i>	- 21 -
3.1.2. <i>Výchovně-vzdělávací plán</i>	- 22 -
3.1.3. <i>Příprava na samostatný život</i>	- 26 -
4. ZNEVÝHODNĚNÍ LIDÍ ODCHÁZEJÍCÍCH DO SAMOSTATNÉHO ŽIVOTA Z DD OPROTI LIDEM ODCHÁZEJÍCÍM Z RODINY	- 29 -
4.1. PŘÍČINY ZNEVÝHODNĚNÍ LIDÍ VYROSTLÝCH V DD.....	- 29 -
4.1.1. <i>Zvýšená vrozená zdravotní zátěž</i>	- 29 -
4.1.2. <i>Znevýhodnění ve vzdělávacím procesu</i>	- 30 -
4.1.3. <i>Chybějící podpůrná sociální síť</i>	- 31 -
4.1.4. <i>Nízká připravenost na vstup do samostatného života</i>	- 32 -
4.1.5. <i>Následky psychické deprivace</i>	- 34 -
4.2. NÁSLEDKY ÚSTAVNÍ VÝCHOVY PROJEVUJÍCÍ SE V SAMOSTATNÉM ŽIVOTĚ MIMO INSTITUCI	- 37 -
4.3. SOCIÁLNÍ FUNGOVÁNÍ.....	- 39 -
5. POTŘEBY LIDÍ ODCHÁZEJÍCÍCH Z DD DO SAMOSTATNÉHO ŽIVOTA.....	- 42 -
5.1. POTŘEBA MÍSTA	- 42 -
5.2. POTŘEBA SYCENÍ.....	- 43 -
5.3. POTŘEBA HRANIC	- 43 -
5.4. OPORA A PODPORA	- 44 -
6. CÍL PRAKTICKÉ ČÁSTI PRÁCE	- 46 -
6.1. VÝZKUMNÉ OTÁZKY	- 46 -
7. POUŽITÉ METODY ZÍSKÁVÁNÍ INFORMACÍ	- 47 -
7.1. INDIKÁTORY SOCIÁLNÍHO FUNGOVÁNÍ.....	- 48 -
7.2. STRUKTURA ROZHOVORU.....	- 50 -
7.3. POHLED VYCHOVATELŮ NA FUNKČNOST PŘÍPRAVY NA ŽIVOT V DD	- 51 -
8. VZOREK	- 52 -
8.1. ANALÝZA CELKOVÉHO VZORKU.....	- 52 -
8.2. ANALÝZA INFORMACÍ OD KLIENTŮ, SE KTERÝMI JSEM V OSOBNÍM KONTAKTU	- 55 -
8.2.1. <i>Výsledky podle indikátorů sociálního fungování</i>	- 55 -
8.3. VÝSLEDKY DOTAZNÍKU PRO VYCHOVATELE	- 59 -

9. ODPOVĚDI NA VÝZKUMNÉ OTÁZKY A MOŽNÁ VYSVĚTLENÍ FENOMÉNŮ, KTERÉ SE OBJEVILY VE VÝZKUMU.....	- 60 -
9.1. VÝZKUMNÉ OTÁZKY	- 60 -
9.1.1. <i>Rozdělení klientů podle sociálního fungování</i>	- 60 -
9.1.2. <i>Odpovědi na výzkumné otázky</i>	- 61 -
9.2. MOŽNÁ VYSVĚTLENÍ FENOMÉNŮ, KTERÉ SE OBJEVILY VE VÝZKUMU	- 64 -
9.3. CELKOVÉ ZHODNOCENÍ SITUACE A PŘÍČIN STAVU VZORKU	- 66 -
10. VÝSTUPY PRO PRÁCI S DĚTMI, KTERÉ ŽIJÍ V SOUČASNÉ DOBĚ V DĚTSKÉM DOMOVĚ.....	- 69 -
10.1. PRÁCE S DĚTMI V DD.....	- 70 -
10.2. HOSTITELSKÉ RODINY	- 70 -
10.3. EXTERNÍ PROGRAMY PŘÍPRAVY NA ŽIVOT	- 71 -
10.4. PRÁCE S BIOLOGICKÝMI RODINAMI	- 72 -
POUŽITÁ LITERATURA.....	- 73 -
PŘÍLOHY	- 77 -

Úvod

Práce, kterou zde předkládám, se zabývá významným problémem sociální situace ČR. Jsou jím děti, které vyrůstají v ústavní výchově. Česká republika je na jednom z předních míst v Evropě v počtu dětí, které pobývají v ústavech, a proto to není problém zanedbatelný. Komplikovaný není pouze čas, kdy jsou tyto děti za zdmi ústavů, ale také chvíle, kdy je opouštějí a staví se na vlastní nohy. Tato skupina lidí je jednou z nejohroženějších rizikovým způsobem života a s ním spojenými patologickými jevy. Často žijí na hranici chudoby, ze sociálních dávek, či ze společnosti úplně vyčlenění.

Poslední dobou se intenzivně mluví o potřebných změnách tak, aby se snížil počet dětí, které jsou nuceny v ústavech trávit dětství. Bude to ale podle mě trvat ještě několik let, než se začnou v této oblasti opravdu hýbat ledy. Do té doby ještě vyrostou v prostředí dětských domovů a podobných institucí mnoho lidí, kteří se budou muset o sebe postarat jak nejlépe budou umět za stávajících podmínek péče. Moje práce se zaměřuje právě na tuto skupinu lidí. Lidí, kteří prošli výchovou v dětských domovech a nyní se musí postavit na vlastní nohy.

Konkrétně jsem si ke spolupráci vybrala jeden dětský domov, který znám již několik let, přátelím se s několika jeho klienty a absolvovala jsem tam na praxi. Je to Dětský domov v Sázavě. Díky němu jsem získala kontakty na několik jeho bývalých svěřenců, kteří už několik let žijí samostatně a pokusila jsem se je oslovit s několika otázkami o jejich životě. Výsledky svého výzkumu vám předkládám v této práci a snažím se na jejich základě upozornit na některé problémy, se kterými se tito lidé setkávají, jak jim čelí a jestli se jim daří je zvládat. Výsledky mi také mají pomoci ukázat na některá opatření, která by se měla podniknout k tomu, aby děti, které jsou stále ještě v péči dětských domovů, byly lépe připraveny na samostatný život.

Protože se ve své práci zaměřuji na práci s ohroženými dětmi v dětských domovech, všechny informace, pokud neuvedu jinak, platí pro dětské domovy. Mnohé věci v mnoha případech platí i pro jiné typy ústavních zařízení, ale pro zjednodušení je popisují většinou tak, aby primárně platily právě pro dětské domovy.

1. Rodina – soukromé právo pod ochranou státu

Právo na uzavření manželství a založení rodiny je jedním ze základních lidských práv, jak je obsaženo v čl.16 (1) Všeobecné deklarace lidských práv přijaté v New Yorku dne 10.12.1948 Organizací spojených národů. Zároveň jsou podle (3) téhož článku společnost a stát zavazováni k ochraně rodiny jakožto přirozené a základní jednotky společnosti. Toto ustanovení nacházíme i v Listině základních práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku ČR a to v čl.32. Je zde doslova uvedeno „(1) Rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona. Zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena.“

Z těchto ustanovení vyplývají dva zásadní aspekty rodinného práva. Prvním je, že založit rodinu je osobním právem každého člověka, a proto jako takové patří do soukromého odvětví práva. Na druhou stranu jsou zde i prvky veřejnoprávní, protože stát je povinen chránit nejen rodinu jako celek, ale i její jednotlivé členy, pokud jsou v ohrožení jinými členy rodiny a tím zasahuje do jejich osobního práva.

A právě děti mají zvýšenou potřebu ochrany, protože mají méně prostředků, kterými se mohou bránit, ať už z důvodu jejich věku a tím i rozumové a tělesné vyspělosti a k tomu přiměřeným schopnostem a vědomostem, tak z titulu, že zatím nemají plnou způsobilost k právním úkonům. Právě proto je stát oprávněn a povinen zasahovat do soukromí rodiny, pokud některé její subjekty neplní správně svojí funkci a ohrožují tím ostatní součásti. Někdy je nucen zasahovat i poměrně tvrdými opatřeními (jako je třeba odebrání dítěte z rodiny), které mohou mít za následek, že daná rodina už nikdy nebude fungovat jako společná jednotka. Je ovšem také na státu, aby pomohl rodině všemi dostupnými prostředky situaci zvládnout a to i v případě, že už došlo např. k odebrání dítěte, či jiným závažným opatřením.

1.1 Konkrétní důvody, kvůli kterým se do soukromého práva na rodinu vkládá stát

Právní předpis, který upravuje případy, kdy je státní moc povinna vstupovat do rodiny za účelem ochrany dětí, které v ní žijí, je zákon č.359/1999Sb. o sociálně-právní ochraně dětí. Základním hlediskem této ochrany je zájem a blaho dítěte (§5

z.č.359/1999Sb.). Dítětem je v zákoně míněna osoba mladší 18ti let. Pokud v práci používám pojem mladiství, myslím jimi pouze osoby, které jsou starší 15ti a mladší 18ti let.

Sociálně-právní ochrana se zaměřuje na děti, které se dostanou do situací popsanych v §6. Pokud shrnu obsah tohoto článku, vyjdou mi z něho 4 hlavní důvody, při nichž je nutná intervence:

- a) rodiče dítěte zemřeli, nebo nejsou známi (typické třeba pro případy novorozenců nalezených na ulici)
- b) rodiče, nebo jiné osoby, kterým bylo dítě svěřeno do péče, se o něj nedokáží, nemohou nebo nechtějí postarat
- c) dítě je týráno, zneužíváno nebo byl na něm nějakým jiným způsobem spáchán trestný čin
- d) chování a jednání dítěte překračuje společenské normy

Pojem, který se dá souhrnně použít pro dítě, které se dostane do některé z výše uvedených situací, je ohrožené dítě. Podle Jiřího Kovaříka (in Matoušek, 2003a) je to dítě, jehož život nebo zdraví jsou nějakým způsobem ohroženy. Přičemž pojmem zdraví se podle běžně používané definice WHO nemyslí pouze nepřítomnost nemoci, ale celkový stav tělesné, duševní a sociální pohody. V pozdějších dokumentech WHO se objevuje trochu pozměněná definice, která má ovšem stejný základ a ta říká, že zdraví je „schopnost vést sociálně a ekonomicky produktivní život“ (Dunovský, 1999). Myslím, že tato druhá definice zdraví je k pojmu ohrožené dítě také relevantní, protože to, co je do značné míry ohroženo, je právě to, že pokud se do jeho situace nezasáhne, nebude v budoucnu schopno vést sociálně a ekonomicky produktivní život.

Tím, kdo provádí sociálně-právní ochranu dítěte jsou orgány sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD).

2. Systém práce s dětmi, které jsou nuceny žít mimo vlastní rodinu

To, že dítě nemůže žít ve vlastní rodině, je způsobeno některým ze 4 důvodů, které jsou uvedeny v kap. 1.1. J.Bowlby vidí 3 základní druhy problémových rodin, u nichž je větší pravděpodobnost, že se nebudou umět, moci nebo chtít postarat o svoje děti.

- 1) Přirozená rodina nebyla nikdy ustavena (především nemanželské děti)
- 2) Přirozená rodina není porušena, avšak nefunguje účinně
- 3) Přirozená rodina je rozbita (Bowlby in Matějček, 1968 s.327)

Samotný fakt, že nastane některá ze situací popsaných výše, ale neznamená, že dítě bude z rodiny automaticky odebráno. Aby bylo odejmutí dítěte z rodiny oprávněné, musí být jasné, že zdravý vývoj dítěte v takové rodině je opravdu ohrožen a zároveň byly vyčerpány všechny prostředky podpory a pomoci, které mohla rodina využít a přesto se nepodařilo poměry v rodině upravit tak, aby zde dítě mohlo zůstat.

V celém procesu, na jehož začátku je zjištění, že v rodině není všechno v pořádku, a na konci může být odebrání dítěte z rodiny, zastává stěžejní roli OSPOD.

2.1. Role OSPOD v práci s rodinou, již hrozí odebrání dítěte

Sociálně-právní ochrana se provádí na různých úrovních státní správy a samosprávy. OSPOD tedy fungují v rámci krajů, obecních úřadů obcí s rozšířenou působností, obecních úřadů a je zřízen ještě specializovaný Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí. Část agendy přebírá i ministerstvo práce a sociálních věcí. Přímou prací s dětmi a rodinami jsou pověřeny obce ať už s rozšířenou působností nebo bez ní. Práci OSPOD vykonávají oddělení péče o děti (dále jen OPD) a oddělení sociální prevence (dále jen OSP) neboli kurátoři pro mládež, které jsou součástí odborů sociálních věcí a zdravotnictví na obecních úřadech.

Úlohou OSPOD je podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí především :

- prevence jevů, které mohou vést k ohrožení dětí
- vyhledávání ohrožených dětí
- následná práce s rodinou se záměrem pomoci rodině uspořádat své poměry tak, aby se mohla účinně starat o své dítě, či děti

- konzultacemi s rodiči o situaci v rodině a působením na ně, aby zjištěné nedostatky odstranili
- poskytnutím poradenství a zprostředkováním dalších služeb, které mohou rodině pomoci situaci vyřešit
  - využití těchto služeb jim může i nařídit, pokud je to pro dítě nezbytné
- nařizováním a vykonáváním výchovných opatření
- dává soudu návrh na předběžné opatření, pokud zjistí, že dítě je v bezprostředním ohrožení života, či že jeho příznivý vývoj je vážně ohrožen
- dává soudu návrhy na nařízení, prodloužení nebo zrušení ústavní výchovy, na omezení nebo zbavení rodičovské odpovědnosti, na rozhodnutí o tom, že dítě je právně volné pro adopci z důvodu nezájmu rodičů a na svěřeni, prodloužení svěřeni a zrušení svěřeni dítěte do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.
- pomoci rodině upravit své poměry tak, aby se dítě mohlo vrátit, pokud již bylo dítě z rodiny odebráno

Všechny tyto věci sociální pracovníce OSPOD provádějí, ovšem jen v nezbytně nutné míře, protože pro systematictější práci s rodinou nemají ani potřebnou specializovanou poradenskou či terapeutickou kvalifikaci ani personální kapacity (Matoušek, 2003a). Ministr práce a sociálních věcí Petr Nečas na disputaci Rodinná politika státu, kterou pořádala Katedra sociální práce na FF UK 26.2.2008 uvedl, že na jednu sociální pracovníci OPD připadá až 500 případů. Z toho je zřejmé, že nemohou pracovat s rodinou tak intenzivně, jak by bylo potřeba.

Častá praxe sociálních pracovníků podle Matouška (2003a) vypadá asi tak, že se vykoná jedna neohlášená návštěva, často v dopoledních hodinách (tedy v pracovní době sociální pracovníce ovšem stejně tak i rodičů dítěte), kdy není velká pravděpodobnost, že někoho zastihnou doma. Někdy se jim podaří vyzpovídat sousedy, jejichž výpověď pak berou jako relevantní a ani si neověří, jestli sousedé nemají s rodiči nějaké spory, které by mohly řešit tím, že je pomluví před sociální pracovníci. Rodiče pak nemají možnost se k výsledku šetření vyjádřit. Leda až před soudem.

Já osobně jsem při své praxi na Odboru sociálních věcí a zdravotnictví v jednom bývalém okresním městě ve Středočeském kraji s podobnou praxí nesetkala. Dokonce v případě potřeby sociální pracovníce vykonaly návštěvu vícekrát a snažily se přijít v takovou dobu, kdy věděly, že aspoň někdo z rodiny bude doma. Kromě jednoho

případu byly ale návštěvy neohlášené a měly spíše informativní charakter, než že by šlo o nějakou soustavnou práci s rodinou. Na rodinu, které hrozí odebrání dítěte, nebo k němu již došlo, se většinou pouze slovně apeluje, aby upravila svoje poměry, místo aby se společně intenzivně hledala možná řešení a způsoby, jak situaci změnit a na sociálních pracovnících je vidět, že v opravdovou změnu ani nedoufají. Je pravda, že to plyne z jejich dlouholeté zkušenosti, která je ovšem způsobena tím, že nikdy nezažily opravdovou intenzivní sanaci rodiny. Ze zkušeností ze západních zemí i některých organizací u našich sousedů však vyplývá, že sanace rodiny je opravdu účinná metoda, jak pomoci ohroženému dítěti. Často pomůže rodině, aby se o své dítě dokázala postarat, a to pak rodinu často nemusí ani opustit, nebo jen na velmi krátkou dobu. V ČR, pokud se dítě dostane do ústavní výchovy, je poměrně malá pravděpodobnost (zvláště ve starším věku dítěte), že se vrátí zpět, právě proto, že se s rodinou pracuje minimálně.

Když se dítě po rozhodnutí soudu dostane do dětského domova, je sociální pracovnice, která má jeho případ na starosti, velice důležitá osoba. Dá se říci, že má v ruce velkou část jeho osudu. Měla by to být ona, kdo pracuje s jeho rodinou a pomáhá jim, aby podmínky u nich doma dali tak do pořádku, aby se dítě mohlo vrátit. Ze zákona má nařizeno každého čtvrt roku navštívit dítě, kontrolovat, jestli je v pořádku a jestli nejsou porušována jeho základní lidská práva a taky přezkoumat, zda již nepominuly důvody toho, proč dítě muselo jít do ústavní výchovy. Dává také souhlas k tomu, jestli dítě může na propustku ke svým rodičům, např. o Vánocích nebo prázdninách.

Je velký rozdíl v tom, v jakém věku se dítě do ústavní výchovy dostane. Z dětí, které se nacházejí v ústavní výchově do tří let se do rodin, ať už vlastních nebo náhradních, nedostane a dál pokračuje v ústavní kariéře jen zhruba 15% dětí. Do vlastních rodin se vrací kolem 50% dětí v kojeneckých ústavech a dětských domovech do 3 let. (www.adopce.com, 2008). Čím jsou ale děti starší, tím jejich šance na život v rodině prudce klesají.

Vzhledem k tomu, že sociální pracovnice s původní rodinou dítěte pracují minimálně, je poměrně pravděpodobné, že se dítě starší tří let do své původní rodiny už nevrátí. Pokud bude mít štěstí, podaří se mu najít rodinu náhradní. V původních rodičích není posilován zájem o dítě a ti si velice rychle zvyknou, že dítě doma není a že se bez něj vlastně žije docela dobře a tím pádem kontakt s původní rodinou spíše upadá, než aby se prohluboval. V lepších případech zůstane při tom, že děti ke svým rodičům jezdí

na víkendy asi 2x do měsíce a také na prázdniny a svátky. Tím se ale jejich situace příliš neřeší.

2.2. Náhradní rodinná péče

Když je dítě odebráno z vlastní rodiny a ukáže se, že není možné, aby v ní v současné době mohlo být, existuje více možností kam ho umístit, než jen ústavní péče. Naopak, náhradní rodinná péče by vždy měla mít přednost před ústavní. Institut náhradní rodinné péče (dále jen NRP) v právním řádu ČR upravuje zákon č.94/1963 Sb., o rodině a některými aspekty (především rolí státních orgánů při zprostředkovávání NRP) se zabývá také již výše zmiňovaný zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Současná situace v ČR vypadá následovně.

2.2.1. Osvojení (adopce)

Osvojení je takový stav, kdy dítě získá nové rodiče namísto svých původních, kteří se o něj nemohou, nedokáží nebo nechtějí postarat. Biologičtí rodiče musejí dát k jeho osvojení souhlas. Souhlas není nutný pokud po dobu alespoň šesti měsíců rodiče soustavně neprojevovali opravdový zájem o dítě, nebo po dobu nejméně dvou měsíců po narození dítěte neprojevili žádný zájem. Osvojením vzniká mezi osvojitelem a osvojeným dítětem vztah jako mezi biologickými rodiči a jejich dítětem a současně zanikají jakékoli příbuzenské vazby s původní rodinou. Dítě získá příjmení osvojitelů a má dokonce nové rodiče zapsané v rodném listě místo svých biologických. Informace o původních rodičích ale zůstává zapsána na matrice, takže v případě potřeby je dohledatelná. Dítě samo může v 18ti letech požádat o nahlédnutí do matriky.

Osvojitelem se může stát pouze fyzická osoba, kterou nejprve prozkouší OSPOD na úrovni obce s rozšířenou působností a pokud vyhovuje podmínkám, aby se mohl stát osvojitelem, je zařazen do systému a čeká, až se najde dítě, kterému by byl vhodným rodičem. Častější je praxe, že dítě osvojují manželé společně, ale je možné, aby dítě osvojil i jednotlivec. Může to být např. když jeden z manželů osvojí dítě svého partnera, které do vztahu přivedl z předchozího vztahu, nebo v odůvodněných případech i sám jednotlivec. O osvojení rozhodne soud. Osvojit lze pouze dítě mladší 18ti let.

Osvojení jsou dva druhy:

- a) zrušitelné – vždy se provádí do jednoho roku věku dítěte. Hlavním důvodem je zdravotní hledisko, aby osvojitelé mohli udělat opravdu informované rozhodnutí. Do jednoho roku se totiž ukáže většina vrozených vad, které by dítě mohlo mít.
- b) nezrušitelné – tak mohou osvojit dítě pouze manželé, nebo manžel rodiče osvojovaného dítěte.

Podle serveru www.adopce.com (2008) bývá počet ročně osvojených dětí o něco vyšší než 1000. Konkrétně v roce 2004 bylo osvojeno 1 154 dětí nezrušitelně a 143 zrušitelně. Počet nezrušitelných osvojení ale od roku 2000 neustále mírně klesá, průměrně asi o 5% ročně. Přičemž počet žadatelů o osvojení je asi dvojnásobný.

2.2.2. Pěstounská péče

Pěstounská péče (dále jen PP) je formou státem řízené a kontrolované náhradní rodinné výchovy, která zajišťuje dostatečné hmotné zabezpečení dítěte i přiměřenou odměnu těm, kteří se ho ujali. V PP zůstávají dále vazby dítěte s původní rodinou. Dítě je svěřováno do péče jedné fyzické osobě, nebo do společné péče manželů. Stát si ponechává více kontroly a možnosti zasahovat do průběhu pěstounské péče, za to ale poskytuje pěstounům větší podporu v podobě dávek pro dítě a odměny pro pěstouny. Pěstoun může rozhodovat o dítěti pouze v běžných záležitostech. Ke všem závažnějším musí dát souhlas zákonný zástupce dítěte. Dítě je mu svěřeno do jeho 18 let, nebo, pokud se soustavně připravuje na povolání, až do 26 let. Pak už je na nich, jak si dále upraví svoje vztahy. Existuje i tzv. pěstounská péče na přechodnou dobu. Ta se používá, když se rodiče o dítě nemohou postarat jen na přechodnou dobu a je ve výhledu, že se tato situace změní, nebo na dobu, než bude moci být přistoupeno k osvojení, tedy než se dítě stane právně volným. Při tomto typu musí OSPOD každé 3 měsíce přezkoumat, zda nepominuly důvody k trvání PP.

PP se dělí na několik druhů

- a) individuální
  - příbuzenská – pěstounem se stává někdo z příbuzných dítěte
  - cizí osobou – pěstounem se stává osoba, která nemá žádnou příbuzenskou vazbu na dítě
- b) skupinová

- zařízení pro výkon pěstounské péče – nějaký subjekt (většinou obec) zřídí toto zařízení tak, že poskytne jednotlivci nebo manželskému páru byt nebo dům a ti si pak vezmou do PP až 6 dětí. Zřizovatel přispívá až 90% na provoz zařízení a také poskytuje pěstounovi odměnu, která se v podstatě považuje za plat.
- SOS dětské vesničky – zakládá je celosvětově rozšířené sdružení stejného názvu. Na jednom místě je vybudována vesnička, kde do každého samostatného domu je přijata jedna matka pěstounka, která dostane do PP 4-10 dětí. Sdružení jí přispívá na provoz a platí jí. U nás jsou v současné době 3 vesničky – Doubí, Chvalčov a Medlánky.

Od roku 1989 se počet dětí ročně přijatých do PP pohybuje kolem 850. V letech 2003 a 2004 byl tento počet dokonce něco přes 1000 (1015 a 1089), v letech 2005 a 2006 se ale opět snížil na 864 resp. 889. Celkový počet pěstounských rodin byl za 10 let od roku 1996 průměrně 4675. Konkrétně v roce 2002 to bylo 4560 a v pěstounské a poručnické péči bylo okolo 6500. (www.adopce.com)

Je vidět, že počet PP dětí svěřených ročně do PP je o něco nižší, než počet dětí jdoucích do osvojení. V ČR funguje PP v podstatě jako kvaziadopce. Tedy adopce pro děti, které nejsou právně volné. Pěstouni počítají s tím, že rodina, ze které dítě pochází, nebude nikdy schopna se o dítě postarat a to že s nimi zůstane až do dospělosti. Jelikož se s biologickou rodinou pracuje velmi málo, stává se spíše méně často, že by původní rodina projevila zájem o to starat se znovu o své dítě a pokud ano, berou to pěstouni velmi nelibě. Mají pocit, že oni se o dítě postarali, když se na něj jeho rodiče „vykašlali“ a že ti to jistě nedokážou ani do budoucna. Že oni se o dítě dokáží postarat mnohem lépe a biologičtí rodiče by jim ho teď chtěli vzít. PP by ovšem měla fungovat s cílem poskytnout dítěti zázemí v rodině do té doby, než se podaří jeho vlastním rodičům postavit se na nohy tak, aby se o něj mohli postarat. PP je založena na tom, že původní rodiče neztrácejí práva a povinnosti k dítěti, i když se o něj nestarají. Pokud by se jim v tom soustavně pomáhalo, mnohem více dětí by se mohlo vrátit do vlastní rodiny. Odborná veřejnost se snaží, aby tento model začal fungovat i u nás. Bylo by k němu potřeba zavést tzv. profesionální rodiny, které mají odborný výcvik, jsou si vědomé své role dočasných pečovateli o dítě, pro které je nejlepší, aby se vrátilo do vlastní rodiny, s původní rodinou také pracují a tuto práci mají jako zaměstnání, tedy se jí mohou věnovat naplno. Je to cesta k tomu, aby se podařilo snížit počet dětí v ústavní výchově a pomohlo více rodinám, aby mohly zůstat spolu.

2.3. Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

V systému péče o ohrožené děti se vyskytuje ještě jeden prvek. Jsou jím zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Jde vlastně o krizová zařízení, která mohou děti do péče přijímat nejen z rozhodnutí soudu, ale také na žádost obecního úřadu obce s rozšířenou působností, zákonného zástupce nebo dokonce samotného dítěte. Mohou ho přijmout okamžitě např. i před nařízením předběžného opatření soudem. Mohou přijímat děti bez ohledu na věk, takže v některých zařízeních se starají i o novorozence, které jejich matky odložily těsně po narození či velké sourozenecké skupiny, i když je některé z dětí mladší 3 let. Je také jednodušší pobyt v zařízení ukončit, jakmile se poměry v rodině upraví tak, že se dítě může vrátit. Většinou je v nich také menší počet dětí, než v klasických ústavech a jsou rozděleny do menších skupin, kde se o ně stará stabilnější tým pracovníků.

Často jsou jejich provozovateli neziskové organizace, které nejsou zatíženy zažitými způsoby práce, které bývají časté v ústavech, ale snaží se, aby se dítě co nejdříve mohlo vrátit do vlastní rodiny, nebo přijít do náhradní rodiny. V podstatě to ale není systémový prvek, který by měl v systému jasně vymezené místo, kompetence a úkoly, ale často supluje to, co v systému nefunguje, nebo funguje špatně.

Má mnoho forem. Od samostatných rodin, které se starají o 2-4 děti do té doby, než se nalezne jiné řešení, což je ale funkce, kterou by mohly vykonávat profesionální pěstounské rodiny, pokud by existovaly. Přes krizová lůžka, která ale nejsou jasně definována jako krizová s jasnou návazností dalších služeb. Až po větší zařízení, která se v podstatě podobají ústavům až na to, že je zde menší počet dětí na jednoho vychovatele a buňky fungují více samostatně, jako např. že si sami vaří, perou a jinak se starají o domácnost, což je ale možné i v dětských domovech. Některé děti zde zůstávají i po dobu několika let stejně jako v ústavech.

Myslím si, že skutečná role, kterou by tato zařízení měla mít, je role krizového zařízení, které se postará o dítě, které se akutně ocitlo v situaci, kdy potřebuje pomoc a je v ohrožení jeho život nebo zdraví. Ostatní funkce mohou dobře zabezpečit ostatní prvky systému, pokud budou fungovat podle vzoru již zažitého v jiných evropských zemích. Rodinná péče má vždy přednost a jsou zde podmínky pro účelné využívání PP. Ústavní péče by měla být i v praxi krajní variantou řešení situace, jak to požaduje zákon.

2.4 Ústavní výchova

Ústavní výchova by tedy měla být nejzazší možností, jak vyřešit situaci dítěte, které nemůže za daného stavu věci žít ve vlastní rodině. Podle §46 (2) zákona o sociálně-právní ochraně dětí má soud povinnost před nařízením ústavní výchovy prozkoumat, jestli výchovu dítěte nelze zabezpečit náhradní rodinnou péčí či rodinnou péčí v zařízeních pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Pokud taková možnost existuje, má přednost před ústavní výchovou.

Ústavní výchova v ČR je dělena do několika kategorií, přičemž každou má na starosti jiné ministerstvo. O děti do 3 let se starají kojenecké ústavy a dětské domovy pro děti do 3 let. Upravuje je zákon č. 20/1966 Sb. o péči o zdraví lidu § 38 a Vyhláška ministerstva zdravotnictví České republiky č. 242/1991 Sb. o soustavě zdravotnických zařízení zřizovaných okresními úřady a obcemi §20. Ty tedy spadají pod Ministerstvo zdravotnictví. Děti, které mají nějaké postižení jsou umísťovány do domovů pro osoby se zdravotním postižením (podle §48 zákona č. 108/2006Sb.). Tato zařízení spadají do kompetence Ministerstva práce a sociálních věcí. A nakonec děti od 3 let putují do výchovných zařízení podle zákona č.109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Ty má na starosti Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

Zařízeními pro výkon ústavní a také ochranné výchovy jsou:

- a) Diagnostický ústav. Zde jsou přijímány děti na základě nařízení ústavní nebo ochranné výchovy, nebo předběžného opatření, aby zde byla provedena celková diagnostika dítěte a poté rozhodnuto, do kterého zařízení bude umístěno, či zda se vrátí domů. Diagnostický pobyt trvá zpravidla 6 týdnů. Diskutuje se o tom, jestli je nutné specializované diagnostické zařízení. V některých zemích probíhá diagnostika přímo v pěstounské rodině, do které je umístěno.
- b) Dětský domov má zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy v chování. Zpravidla se zde umísťují děti od 3 do 18 let, pokud mají prodlouženou ústavní výchovu, pak do 19 let a v případě, že se soustavně připravují na budoucí povolání pak až do 26 let.

- c) Dětský domov se školou je určen pro děti s nařízenou ústavní výchovou se závažnými poruchami chování, či pokud kvůli duševní poruše vyžadují léčebnou péči, nebo děti s ochrannou výchovou. Jsou zde děti zpravidla od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Tu vykonávají v rámci DD se školou.
- d) Výchovný ústav se stará o děti starší 15 let s uloženou ústavní výchovou, které mají závažné poruchy chování a s uloženou ochrannou výchovou. Opět platí podmínka až do 26, pokud se připravuje na povolání.

Do všech těchto ústavů jsou umisťovány na základě rozhodnutí soudu. Často nejprve dojde k nařízení předběžného opatření, které musí být rozhodnuto do 24 hodin ode dne podání návrhu. Samotné nařízení ústavní výchovy totiž trvá i několik měsíců a pokud se někteří z účastníků odvolávají, pak i několik let. Tímto způsobem je možné dítě z pro něj ohrožujícího prostředí dostat poměrně rychle. Nebo naopak odebrat dítě, aniž se opravdově prozkoumá oprávněnost důvodů, které přináší OSPOD. Pak putuje do diagnostického ústavu, kde se provede kompletní vyšetření po stránce psychologické, jeho chování, inteligence a školních schopností a je rozhodnuto, do kterého ústavu půjde dál. Pokud se ale dítě dostane do ústavu ve velmi mladém věku, třeba už jako novorozenec, do diagnostického ústavu nemusí. Diagnostika se provede v kojeneckém ústavu a pak se pro něj hledá vhodná forma další péče.

Do ústavů se dostávají děti nejen z důvodu nevyhovujících podmínek v jejich rodině, ale také kvůli vlastním problémům, které rodina není schopna usměrnit. Do ústavu se může takové dítě dostat také na základě nařízení ochranné výchovy. Ta může být uložena mladistvím pachatelům trestných činů nebo nezletilým mladším 15 let, pokud spáchají čin, který by jinak byl trestným činem. Děje se tak v případě, když v rodině nejsou podmínky pro to, aby výchova pachatele mohla být řádně napravena. Z celkového počtu dětí v ústavech jich bývá těch s ochrannou výchovou kolem stovky. Konkrétně v roce 2006 jich bylo 138.

V současnosti žije v ústavech v ČR asi 20 000 dětí. Rozložení do jednotlivých zařízení je uvedeno v Tab.1.

<i>Zařízení</i>	<i>Počet zařízení</i>	<i>Počet dětí</i>	<i>aktuální ke dni</i>
Kojenecké ústavy a	34	1877	31.12.2006 ¹⁾

dětské domovy do 3 let			
Výchovná zařízení celkem	229	7 459	31.10.2006 ²⁾
Výchovný ústav	34	1 404	31.10.2006
Dětský domov se školou	28	724	31.10.2006
Dětský domov	153	4 815	31.10.2006
Diagnostický ústav	14	516	31.10.2006
Děti s postižením v ústavech	--	12 806	31.12.2002 ³⁾

Tab.1. Počet dětí v ústavní péči

- 1) zdroj: Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR
- 2) zdroj : Ústav pro informace a vzdělávání
- 3) zdroj : TransMONEE Database, Country Reports, UNICEF IRC.

Česká republika je kritizována za velký počet dětí, které tu žijí v ústavech. V poměrném počtu dětí do 3 let žijících v ústavech na 10 000 dětí stejného věku jsme dokonce první v Evropě. V roce 2002 jich bylo 60 (Browne, Hamilton-Giachritsis, 2004). Zatímco v ostatní Evropě (zejména v západní) počet dětí v ústavech postupně klesá, v ČR jejich počty stagnují a počty zařízení se dokonce zvyšují, jak ukazuje Tab.2.

Zařízení	2002		2003		2004		2005		2006	
	počet ústavů	počet dětí	počet ústavů	počet dětí	počet ústavů	počet dětí	počet ústavů	počet dětí	počet ústavů	počet dětí
celkem	196	7270	198	7205	219	7 590	225	7 621	229	7 459
Výchovný ústav	25	1043	25	1018	23	967	34	1 400	34	1 404
Dětský domov se školou	16	545	17	555	24	743	29	815	28	724
Dětský domov	131	4594	134	4612	148	4 867	149	4 869	153	4 815
Diagnostický ústav	12	475	12	494	14	501	13	537	14	516
Výchovný ústav a dětský domov se školou 1)	12	613	10	526	10	512	--	--	--	--

Tab.2. vývoj počtu výchovných zařízení a dětí v nich mezi lety 2004-2006

zdroj: Ústav pro informace a vzdělávání

- 1) Od roku 2005 zřejmě zahrnuto do kategorie Výchovný ústav a Dětský domov se školou.

3. Péče o děti v dětském domově

Podle zákona 109/2002 Sb je hlavním úkolem výchovných zařízení a mezi nimi tedy i dětského domova zajistit svěřenému dítěti řádnou výchovu a vzdělání a vytvořit podmínky, které podporují jeho sebedůvěru, rozvíjejí jeho osobnost po všech stránkách a umožní mu, aby se mohlo úspěšně účastnit života společnosti. To vše s ohledem na celkový plný a harmonický vývoj jeho osobnosti a potřeby přiměřené jeho věku.

Má také působit preventivně proti vzniku poruch chování dětí a v případě, že už se u dítěte vyskytují, pomoci zmírnit projevy takového chování a pracovat k tomu, aby byly jeho příčiny odstraněny.

Dětský domov musí dítěti poskytnout takovou péči, jakou by mělo v rodině, kdyby se o něj dokázala řádně postarat. Protože je to ale ústav, jsou i tyto věci upraveny zákonem. Do tzv. přímého zaopatření patří tedy např. stravování, ubytování, ošacení, věci, které potřebuje ke svému vzdělávání, ať už to jsou učební pomůcky, cestovné do školy, či ubytování na internátě, kapesné, osobní dary, věcná pomoc při odchodu z DD, zajištění zdravotní péče a další. Nepovinně mohou být hrazeny volno-časové aktivity dětí a cestové k osobám odpovědným za výchovu. Zpátky už ale většinou platí ten, u koho dítě bylo.

Dnes už jsou podle zákona všechny DD tzv. rodinného typu. Dříve byly 2 typy. Kromě rodinného byl ještě internátní typ. V tom byly děti ve skupinách až po 12 dětech, většinou dělené podle věku. Často spolu nebyli v jedné skupině sourozenci, protože věkově náleželi každý k jiné skupině. V ložnicích bývalo většinou 4 a více dětí a sociální zařízení měli společné s více skupinami. Oproti tomu v DD rodinného typu jsou děti ve skupinách po 6-8, rozdílného věku a pohlaví a pokud je v ústavní péči skupina sourozenců, zařazují se do stejné skupiny. To, že se tak nestane je možné pouze ze vážných důvodů jako jsou výchovné či zdravotní. Prostředí je upraveno tak, aby co nejvíce připomínalo normální byt. Je v něm tedy obývací pokoj, kuchyňka, koupelna pouze pro jednu výchovnou skupinu, někdy oddělená pro dívky a chlapce. V pokojích bydlí po 2-3 a často si ho mohou vyzdobit podle vlastního přání. Mají 2 kmenové vychovatele a pomocného vychovatele, především pro noční provoz. V ideálním případě by se o ně neměl starat nikdo jiný, aby se vytvořilo mezi nimi co nejbližší pouto a atmosféra co nejpodobnější rodinné. V jednom dětském domově mohou být minimálně 2 a maximálně 6 výchovných skupin. Takto by měl tedy vypadat stav přesně podle předpisů. V realitě je to ale mnohdy jinak. Aby DD dosáhly tohoto ubytovacího

profilu, musejí provést rozsáhlé stavební úpravy. Pro některé DD nebyl velký problém toho dosáhnout, jinde je ale přestavba velice obtížná, zejména v historických, kulturně významných objektech, jako jsou bývalé zámky či kláštery, ve kterých některé DD sídlí. Kvůli památkové ochraně budov nejsou rozsáhlé stavební úpravy možné. Když se tedy přepočte celkový počet dětí na počet ložnic v DD, který pro rok 2006 byl 1542, vyjde průměrně více jak 3 děti na jednu ložnici. Podle údajů z Ústavu pro informace a vzdělávání bylo v tom samém roce 55 ložnic 5ti a vícelůžkových. V tomto ohledu je tedy ještě velký prostor pro změnu.

Jedním z důležitých úkolů, který DD má, je dítěti pomoci se vzděláním a přípravou na budoucí povolání. Důležité je, že to má být v souladu s jeho nadáním, schopnostmi a potřebami. V praxi je ale výběr povolání pro děti z DD velice omezený. Většinou si totiž mohou vybírat pouze z učňovských oborů. A pokud se objeví někdo se specifickým nadáním, často není v kapacitě DD věnovat se mu dostatečně individuálně, aby dostal takovou podporu, kterou by k plnému rozvoji svého nadání potřeboval a když nemá dostatečnou vůli, aby pracoval naplno sám, nadání zůstane nevyužito.

Co se týče pohybu dětí v DD, tak v zásadě mají volnost pohybu bez dohledu, kromě dětí mladších 7 let. Ty by měly být neustále pod dohledem vychovatele. Někdy se také v rámci výchovných opatření sahá ke kroku, kdy dítě, které opakovaně porušuje nějaká nařízení, musí být neustále v blízkosti vychovatele. Samostatný pohyb dětí mimo DD je možný v době jejich osobního volna přiměřeně k jejich věku. To většinou neprobíhá plánovitě v určitých předem daných hodinách, ale podle toho, jestli má dítě splněné své povinnosti a na další dohodě s vychovatelem. Zákaz osobního volna je jedna z možností, jak potrestat dítě za nějaký kázeňský přestupek.

Dítě má samozřejmě právo udržovat kontakt s osobami odpovědnými za jeho výchovu, pokud to pro něj není ohrožení a to formou korespondence, telefonických hovorů a osobních návštěv. Návštěvy probíhají jak v místě DD (v budově i mimo ni), tak v místě bydliště jeho rodičů či jiných příbuzných, kteří stojí o kontakt s ním. Na tom, že dítě pojedou na takovou návštěvu, se musí shodnout 3 subjekty. Rodiče či jiní příbuzní, kteří si dítě chtějí vzít, DD a OSPOD. Rodiče musejí chtít. OSPOD musí uznat, že tam, kam má jít na návštěvu, jsou pro něj vhodné podmínky a že rodiče jsou schopni se o něj po dobu návštěvy postarat a DD, že dítě nemá závažné kázeňské přestupky, které by mu nedovolovaly opustit DD a že pobyt u rodičů nezhoršuje jeho chování. DD ani OSPOD nemůže ale pobytu dítěte doma úplně zabránit právě proto, že na něj má ze zákona nárok. Je možné ho ale odložit nebo zkrátit.

Na charakter DD má velký vliv jeho ředitel. Má na starosti personální zajištění, utváří koncepci práce s dětmi, má vliv na styl výchovy, řeší závažné kázeňské problémy dětí a zastupuje je v běžných záležitostech, získává sponzory a s nimi i možnosti pro děti co se týče materiálního zabezpečení či výletů a dalších akcí.

Mezi další práva dítěte patří např. znát svá práva a povinnosti a radit se se svým obhájcem bez přítomnosti třetí osoby, podávat stížnost příslušnému orgánu na DD bez zjišťování jeho obsahu pracovníky DD, být hodnoceno, odměňováno, znát připravovaná opatření, které se pro něj chystají, ke všem těmto věcem se vyjadřovat a musí k nim být přihlíženo přiměřeně k věku dítěte.

Dítě má samozřejmě i povinnosti. Mezi nejdůležitější patří dodržovat řád zařízení, chovat se k osobám i věcem v něm slušně, udržovat pořádek a čistotu ve svých věcech, předložit na výzvu ředitele doklady o svých příjmech a podrobit se vyšetření, jestli není pod vlivem drog, dát řediteli do úschovy předměty, které ohrožují ostatní děti či personál.

3.1. Péče o děti v Dětském domově a školní jídelně Sázava

Abych mohla lépe popsat, jak se pracuje s dětmi, které vyrůstají v ústavní výchově v dětských domovech a co všechno má vliv na to, jak připravené budou odcházet do samostatného života, vybrala jsem si jeden konkrétní dětský domov, na jehož příkladě chci tuto problematiku uvést. Dětský domov a školní jídelnu Sázava (dále používám pouze DD) znám osobně, protože jsem zde absolvovala praxi a i jinými formami s ním jsem v kontaktu již několik let.

3.1.1. Popis základní struktury DD Sázava

Objekt DD se nachází na kraji města Sázavy. Je tvořen hlavní budovou, ve které se nacházejí 2 výchovné skupiny a jídelna, kuchyň, kanceláře a sklep, kde je mimo jiné i zkušebna, protože několik kluků dalo dohromady kapelu, a dvěma menšími domky, které jsou vzadu za hlavní budovou. V první z nich je garsonka pro maximálně 2 lidi a druhá slouží 3. skupině. Vedle je ještě keramická dílna. V DD je v současné době 24 dětí, které jsou rozděleny do 3 skupin. První 2 rodinné buňky mají k dispozici každá svoje patro, kde mají obývací pokoj, kuchyňku, 2 koupelny zvlášť pro kluky a pro holky, tetín (místnost pro tety) a 4 pokoje. 3. skupina bydlí, jak už bylo řečeno,

v patrovém domku, který je zařízen obdobně. Základ každé skupiny tvoří početnější rodina čítající nejméně 3 sourozence a ostatní děti k nim byly přiřazeny tak, aby si co nejvíc rozuměly, skupina byla věkově i rozložením kluků a holek vyvážená a aby se eliminovala spojenectví dětí, která by mohla vést ke zvýšenému nebezpečí konfliktů či šikany. Děti si v zásadě nemohou vybírat, s kým budou na pokoji, protože by těžko šlo splnit přání všech, ale pokud je to možné, na jejich přání se bere zřetel.

Každá skupina má 2 kmenové vychovatele, kteří mají na starosti výchovu a vedení jednotlivých dětí, týdenní i denní program, hospodaření skupiny, vedení dokumentace o všem, co se týká běžného života dětí i skupiny celkově, hodnocení dětí, odměňování a trestání v běžných záležitostech. Práce s dětmi by se měla řídit podle individuálních plánů jednotlivých dětí. Měly by se vypracovávat jednak roční plány toho, jak na tom dítě je, v čem by mělo udělat pokrok, na čem pracovat, v čem mu pomoci se zlepšit, jednak týdenní a denní plány, které se ale dělají spíše v krizových situacích, kdy má dítě větší množství problémů a musí se intenzivně pracovat na tom, aby se zase „srovnalo“. Roční individuální plán není vypracován u každého dítěte ovšem ne proto, že by si v DD mysleli, že to není potřeba, ale většinou na to nezbývá čas. Chod na jednotlivých skupinách se řídí podle týdenních plánů, které vypracovávají kmenoví vychovatelé. V praxi ale vznikají tak, že se do něj postupně opisuje, co se ten den dělo, a tak se dá dohromady celý týden. Funguje však alespoň jako revize toho, jestli vychovatel neskouzává do přílišné monotónnosti v péči o děti, protože pokud již 14 dní píše do týdenního plánu to samé, značí to, že je nutné se nad svou vlastní situací zamyslet a program nějak oživit. Pravdou také je, že i když se dopředu naplánuje množství aktivit, které se budou dělat, při realizaci na většinu z nich nezbude čas, protože ten je nutný věnovat učení se s dětmi a nemalou část také zabere administrativa.

Co se týče zaměstnanců obecně, tak na přímou práci s dětmi je zde 7 kmenových vychovatelů, z čehož je 1 muž, 5 nočních vychovatelek, ředitelka a 8 lidí na zajištění provozu, z čehož jeden je muž. Ne všichni ale pracují na plný úvazek.

3.1.2. Výchovně-vzdělávací plán

Všechno, co se s dětmi dělá, to, jak se na ně působí a jaké aktivity jsou k tomu používány, musí korespondovat s výchovně vzdělávacím plánem, který vytváří DD vždy na každý školní rok.

Tento dokument obsahuje zhodnocení toho, jak se výchovně-vzdělávací plán povedlo naplnit v minulém roce a na základě tohoto zjištění se pak upravují činnosti tak, aby co nejvíce odpovídaly záměru formovat harmonický vývoj osobností dětí, smysluplného zaplňování času a zkvalitňování dalších výchovných činností a aby k těmto cílům také účinně směřovaly. Vzhledem k tomu, že je tento dokument poměrně rozsáhlý, uvedu ho spíše rámcově pro představu toho, co všechno zhruba obsahuje a konkrétněji se budu soustředit pouze na to, co má nějakou přímou souvislost se schopnostmi a dovednostmi dětí vést samostatný život mimo zařízení. I když je nutné připustit, že to, jak bude člověk zvládat život na vlastních nohou, nezáleží pouze na konkrétních dovednostech, které se přímo váží k zajištění živobytí, ale i na celkové vyzrálости osobnosti. Ta se právě utváří každodenním působením na mladého člověka a její základ je položen už v prvních letech života.

Formování harmonického rozvoje osobnosti:

- a) biologický rozvoj osobnosti
- b) psychický rozvoj osobnosti (pro představu, co všechno tento plán postihuje, popíšu tento bod detailně)
  - i) směrem k dítěti
    - uvědomování si sebe sama a signálů v těle (napětí, uvolnění)
    - možnost jiného než obvyklého pohybu v prostoru
    - práce s hyperaktivitou (dětí s minimální mozkovou dysfunkcí)
    - relaxační techniky (uvolňování napětí, regulace emocí)
    - rozvíjení představivosti, paměti (i tělové)
    - práce s vlastní identitou
    - navozování a posilování potřeby a schopnosti pozitivních emocionálních prožitků
    - adekvátního sebevyjádření
    - vyvažování sensorických, motorických komponent
    - rozvíjení kreativity
    - orientace na osobnost a sociální vztahy, komunikace prožitků, nálady (radosti, smutku, vztahů)
  - ii) směrem ke skupině
    - komunikativní hra
    - vyvažování psychosociálního klimatu
    - přiměřené vyjadřování pocitů ve vzájemné komunikaci mezi dětmi, mezi dětmi a dospělými

- ovlivňování drobných poruch chování (drobné agrese, šikany) v adekvátní způsob komunikace, interakce, kooperace
  - vytváření prostoru pro pocit sounáležitosti se skupinou, přijímání a poskytování pozitivních interakcí od sebe ke skupině
  - schopnost skupiny vyvažovat emoční klima, eliminování negativních projevů mezi sebou jako projev kultivovanější komunikace
- c) rozumový rozvoj osobnosti
- návyky samostatné tvůrčí práce
- d) citový rozvoj osobnosti
- kladný životní postoj k lidem, společnosti, životnímu a pracovnímu prostředí
  - posilování sebedůvěry, samostatné návyky jednání s dospělými i vrstevníky
  - vytvářet a upevňovat pocit povinnosti a odpovědnosti
  - formovat a posilovat sociální citění dětí (přátelství, kamarádství, obětavost, solidaritu)
  - vysvětlovat a konkrétně demonstrovat, co znamená uvážlivé a objektivní rozhodování (způsob realizace vlastního rozhodnutí dítěte, snaha dokončit uložené úkoly a naplňovat dětské sny a pozitivní vůli překonávat potíže, problémy)
- e) sociální rozvoj osobnosti
- vysvětlovat a v podmínkách DD dodržovat morální a mravní zásady života v rodině, v pracovním nebo zájmovém kolektivu dětí i dospělých
  - objasňovat podstatu asociálních činů, chování a postojů delikventních skupin mládeže a dospělých, společenskou a individuální nebezpečnost takových jevů
  - poznávat a řešit konfliktní situace mezi osobami v sociální skupině lidí
- f) mravní rozvoj osobnosti
- učit chápat význam práce a formovat tvůrčí vztah k práci
  - vysvětlovat vazbu mezi pracovní činností, povinnostmi a potřebou dítěte a dospělého člověka
  - modelovat a realizovat návyky efektivního využívání času k práci, zábavě, zájmové činnosti
  - pěstovat cit pro životní a pracovní prostředí v podmínkách DD a jeho okolí, podporovat v tomto smyslu iniciativu a zájem dětí
  - učit objektivně posoudit svůj podíl práce, dbát při tom na důkladnost, přesnost, pořádkumilovnost a dochvilnost
  - rozeznávat rozdíl mezi osobními zájmy a potřebami výchovné skupiny
- g) výchova osobnosti k manželství a rodičovství
- kritéria pro volbu partnera

- rizika sexuálního života
  - objasňovat podstatu přátelství a lásky ve vztahu k erotice a sex. životu
- h) charakterový a volní rozvoj osobnosti
- rozvíjet zásadovost, vytrvalost, obětavost
  - podporovat zdravé sebevědomí, sebedůvěru, pocit hrdosti
  - učit k vytrvalosti, sebeovládání, rozhodnosti
  - nést vlastní odpovědnost za kázeňské přestupky, příp. trestní činnost

Zaměření na další výchovné činnosti:

- a) odpočinková činnost
- b) rekreační činnost
- c) příprava na vyučování
- d) společenskovední zájmové činnosti
- e) zájmové činnosti dopravní

Plán kromě těchto spíše rámcových směřování obsahuje i poměrně detailní rozpis různých činností, které se budou dít vždy čtvrtletně. Kromě běžných denních povinností, jako je příprava do školy, uklízení vlastního pokoje, služby v kuchyni, uklízení společných prostor jsou rozděleny podle typu na pracovní, estetickou, tělesnou, hudební, výtvarnou a dramatickou výchovu. Mezi tyto činnosti patří v plánu a které jsem zažila i prakticky třeba, z pracovní výchovy – odklizení sněhu, přesazování květin, z výtvarné – vyrábění náramků a náhrdelníků z korálků, vyrábění ozdobiček z keramiky, malování na sklo, z hudební – hraní na flétnu, výuka hry na kytaru, zpívání písniček (oblíbené jsou folkové, romské a křesťanské), hudebně pohybové hry, z tělesné – míčové hry na hřišti, ježdění na kole, plavání, kroužky atletiky, floorbalu, fotbalu, z dramatické – vytváření divadelního představení a jeho následná prezentace na různých akcích v okolí i přehlídce dětských domovů a další. Je v něm obsažen také plán akcí, který plánuje DD s dětmi absolvovat. Jsou to různé sportovní (olympiáda DD, lezení na skalách, zájezd na kolech) rekreační (dovolená u moře, lyžařský zájezd) či kulturní aktivity (návštěvy divadla, pořádání festivalu Folkový kvítek, Opékání prasete u příležitosti dne dětí).

Podle tohoto plánu to vypadá, že život v DD Sázava je velmi pestrý a zajímavý. V jistém ohledu ano. Zajímavých akcí, na které se děti z DD dostanou, je opravdu dostatek. Běžný život je ale mnohem obyčejnější, protože čas na speciální aktivity se najde jen občas a většinou se normální dny školního roku z většiny zaplní přípravou do

školy a chvílí hraní na hřišti. Nebyla jsem ovšem v tomto DD tak dlouho, abych dokázala posoudit, jestli se během roku na všechny aktivity nakonec dostane, ale rozhodně to není tak, že by každý den byl beze zbytku zaplněn nějakou cílenou výchovnou aktivitou. Na individuální práci s jednotlivými dětmi také zbývá poměrně málo času. I když se málokdy stane, aby bylo všech 8 dětí celé odpoledne v DD. V každé skupině je totiž několik učňů, kteří se vracejí pozdě odpoledne, nebo bydlí na internátech a i ostatní děti mají několikrát v týdnu nějaký kroužek. Jindy se ale skupiny kvůli nedostatku vychovatelů spojují a tím se prostor vytvořený nepřítomností některých členů buňky zase zmenšuje. Navíc mají vychovatelé kromě péče o děti na starosti také dokumentaci, která denně zabere více jak hodinu.

Výchovně-vzdělávací plán je tedy dokument, kterého se nedá držet striktně, ale pouze vodítko a námět, co všechno se může s dětmi dělat a hodně záleží na vychovatelích, nakolik ho budou využívat. Nicméně skýtá dobře ohraničený prostor, ve kterém se vychovatelé mohou pohybovat a lépe se orientovat v tom, čeho se chce ve výchově dětí dosáhnout a co všechno se k tomu dá použít.

3.1.3. Příprava na samostatný život

Jak už jsem zmínila výše, to, že mladí lidé, kteří odcházejí do samostatného života, budou schopni obstát, nezávisí pouze na konkrétních dovednostech, které se podaří je v DD naučit, ale také na celkové vyzrálosti jejich osobnosti. Na tom jaké vzory chování si vštípí a naučí se je používat. Psychologové se totiž shodují, že děti se nejvíce učí tím, že napodobují své rodiče a další starší osoby, které se v jejich okolí vyskytují. Všechno, co je jim říkáno a co jsou učeny, je až druhotné pro to, jací opravdu budou a jak se budou chovat. Protože tyto děti jsou znevýhodněny už z rodiny nedostatkem kvalitně fungujících vzorů a prostředí v DD tento deficit nezvládá nahradit dostatečně, musí se na přípravu na život zaměřit vychovatelé cíleně a alespoň částečně dohonit to, co bylo zanedbáno.

To, že vychovatelé nemohou plně nahradit vzory, které dítěti chybí z rodiny je způsobeno tím, že mezi dítětem a vychovatelem se nemůže vytvořit takový vztah jako mezi rodičem a dítětem, kdy k němu dítě vzhlíží a miluje ho. Vychovatel je brán spíše jako dohlížející autorita, takže se s ním nemůže plně identifikovat a chtít být jako on. Vychovatel je navíc v domově v práci, takže se chová jinak, než doma, zatímco děti tam jsou doma, ale nevidí, jak to vypadá, když je vychovatel doma.

Proto na prvním místě z věcí, které pomáhají dětem připravit se na samostatný život uvedu hostitelskou péči (dále HP). To je totiž pro děti, o které jejich rodina nemá zájem a které nikdy nezažili normálně fungující rodinu, jedinečná příležitost, jak se naučit něco o fungování rodiny. Institut HP není v právním řádu ČR zakotven, ale vyplývá z pravomoci ředitele DD povolit dítěti pobyt i u cizí osoby, pokud je to v zájmu dítěte. V praxi to probíhá tak, že zájemci o HP musí projít stejným postupem prošetření jako žadatelé o náhradní rodinnou péči.

V DD Sázava mají v současné době oficiálně 2 hostitelské rodiny, které si k sobě berou na víkendy a na část prázdnin celkem 3 děti. Protože obě hostitelské rodiny znám, mohu říci, že pro obě strany to jsou cenné zkušenosti a i když se jejich soužití ne vždy obejde bez problémů, děti se v obou rodinách staly důležitou součástí jejich života a získaly alespoň částečně zázemí, které ostatní děti postrádají. S jednou z těchto rodin jsem provedla rozhovor. Jako důvod, proč se rozhodli pro HP byl zejména ten, že se s danými dvěma kluky již znali, měli je rádi a chtěli jim nabídnout něco z toho, co sami mají, zázemí podporu a lásku. Přináší jim to mnoho zajímavých zkušeností, museli se naučit radovat se z menších věcí a celkově změnilo pohled na hodnoty v životě. Myslí, že dětem to přineslo možnost naučit se hodně věcí ze života rodiny a chodu domácnosti. Jako důležité vidí i to, že získali kamarády z jiného prostředí než z DD, kteří pro ně hodně znamenají.

Vychovatelé se samozřejmě snaží zajistit dětem péči co nejpodobnější rodinné a být jim nápomocní při řešení jejich problémů, nebo i když si chtějí jen tak popovídat a myslím, že právě obyčejné povídání s dětmi a rozebírání různých zážitků a problémů se staršími patří mezi nejoblíbenější činnosti vychovatelů. Také děti oceňují, když si mohou s nějakým vychovatelem normálně popovídat.

Na dalším místě, i když teď už mi všechny ostatní aktivity přijdou rovnocenné, uvedu výuku k hospodaření a poznávání ceny peněz a věcí. Každá skupina má na měsíc určitou částku peněz, ze které hradí jídlo, cestovné a pomůcky do školy, oblečení a boty a některé další věci. Všechno se zapisuje do sešitu a na konci měsíce se vyhodnotí, za co se kolik utratilo, jestli se ušetřilo, na co použijí zbylé peníze. Částka je pro skupinu dohromady, takže pokud je potřeba některému dítěti koupit dražší věc (třeba zimní boty), tak v ostatních položkách se musí něco ušetřit. Je to sice fiktivní, děti nevidí konkrétní koloběh peněz, ale přeci jen se o tom mluví a mohou si alespoň trochu udělat představu, kolik co stojí a co je všechno potřeba platit.

Děti samy hospodaří se svým kapesným, které dostávají podle zákona odměřeno podle věku. Je to od 45Kč do 300Kč. Dříve byl systém, že děti dostávaly minimální kapesné a za dobré chování, věci, které se jim povedly, za dobré známky ve škole a podobné věci dostávali přidáno. Dnes je to tak, že za vážné kázeňské přestupky proti školnímu řádu, řádu DD, proti zákonu či útěky, je jim z této částky strháváno, ale minimálně musí dostat 2/3 původní částky. Někteří vychovatelé říkají, že dřívější systém byl lepší, protože byl více motivační. Kapesné má v úschově vychovatelka a pokud dítě chce, vydá mu peníze na to, co by si chtělo koupit. Z kapesného si mladší děti většinou kupují sladkosti, starší kredit do mobilu a další věci přiměřené věku, využívají je také na kupování dáreků a hradí z něj škody, pokud něco rozbijí nebo poněkolkáté ztratí pomůcku do školy. Mladiství jsou vedeni k tomu, aby si našli brigádu a velká část z nich také nějakou má.

Oblečení si většinou kupují sami, kromě toho, které dostanou od sponzorů a k narozeninám a Vánocům, z peněz, které jsou na to vyhrazeny v rozpočtu. Pokud chtějí něco dražšího, musejí si na to vydělat. Stejně tak jako na elektroniku a další nadstandardní věci. Je ale pravda, že od sponzorů toho dostávají hodně, takže i kdyby si nevydělali vůbec nic, tak stejně budou žít dobře zaopatřeni.

Další oblastí, která je velmi důležitá i pro další život, je starost o domácnost. O víkendu si většinou děti vaří samy s tetou. Během týdne jídlo zajišťují kuchařky. Přímo v jídelně se ale stravují pouze v době oběda. Ostatní jídlo jedí v kuchyňce na svém bytě. Suroviny potřebné k vaření o víkendu někdy chodí i nakupovat. Dále si uklízejí ve svém pokoji a mají služby ve společných prostorách, ve kterých se pravidelně střídají. Mladší děti si někdy perou prádlo v ruce, starší se učí zacházet s pračkou a žehličkou.

DD Sázava se také účastní několika programů přípravy na život, které pořádají neziskové organizace. Jedním z nich je zážitkový víkendový pobyt. Hraje se hra, kdy jsou dorostenci postaveni do situace, že opustili DD, mají určitý obnos peněz, musí si zajistit bydlení a práci, koupit jídlo. Pokud peníze utratí hned a nezajistí si nic do budoucna nemají pak co jíst a spí třeba jen na karimatce místo v posteli.

Dalším z nich je možnost účastnit se kadeřnického kurzu či výuka hry na kytaru jedním folkovým zpěvákem.

DD se účastní také programu, jehož cílem je najít příbuzné dětí, které s nimi nejsou v kontaktu, aby poznali svojí osobní historii, kterou oproti dětem z rodin postrádají. Během programu se podařilo navázat kontakt např. s otcem 4 dětí, o kterém se několik let nevědělo, kde je.

4. Znevýhodnění lidí odcházejících do samostatného života z DD oproti lidem odcházejícím z rodiny

Mladí lidé, kteří vyrostli v DD, nemají při vstupu do samostatného života stejnou startovní pozici, jako lidé, kteří prošli běžnou rodinnou výchovou. Jak ukazují mnohé statistiky a výzkumy, z nichž některé uvedu níže, tato skupina je jedna z nejvíce náchylných k rizikovému způsobu života a patologickému chování. To, že nezažili, nebo zažili pouze ve velmi malé míře, fungující rodinné prostředí je znevýhodňuje po všech stránkách.

4.1. Příčiny znevýhodnění lidí vyrostlých v DD

Všechny věci, které zde budu psát, se samozřejmě týkají všech lidí, kteří prošli nějakou formou ústavní výchovy, ale protože se moje práce zaměřuje specificky na děti v DD, budu se držet tohoto pojmu.

Podle Pazlarové (2008) se dají příčiny horšího přizpůsobování se lidí, kteří vyrostli v DD, životu ve společnosti rozdělit do pěti oblastí.

- Zvýšená vrozená zdravotní zátěž
- Znevýhodnění ve vzdělávacím procesu
- Chybějící podpůrná sociální síť
- Nízká připravenost na vstup do samostatného života
- Následky psychické deprivace

4.1.1. Zvýšená vrozená zdravotní zátěž

Často pocházejí z prostředí, kde se zdravotní problémy vyskytují častěji, než v běžné populaci. Jejich rodiče buď sami trpí nějakým zdravotním problémem, nebo prostředí, ve kterém se rodí obsahuje více rizik, které mohou vést k poškození dítěte. Většinou jsou z nižších sociálních vrstev, kam se rodiče dostali v důsledku svého nižšího intelektu či nějakého sociálního problému, jakým může být alkoholismus či jiné závislosti, kriminální chování, nezaměstnanost, prostituce, problém spojený s nemocí, ať už fyzickou či duševní a další.

Důsledkem tedy je, že pouze polovina dětí má neurologický nález v normě, 20% jich trpí lehkou mozkovou dysfunkcí (dále LMD) a 2/3 mají nějaký menší či větší

zdravotní problém (alergie, psychiatrický problém). Poměrně hodně z nich má diagnostikovaný syndrom hyperaktivity (ADHD) a bere uklidňující léky. (Pazlarová, 2008)

Všechny tyto problémy ještě gradují nevyhovujícím prostředím a nedostatečnou péčí, ve které vyrůstají v rodině i poté v DD. Do celkového obrazu jejich fyzického i psychického stavu se ještě přičítají následky psychické deprivace, o které bude řeč později. Místo, aby se jejich problémy stabilizovaly, ještě více ztěžují startovní pozici dětí z DD.

4.1.2. Znevýhodnění ve vzdělávacím procesu

Kvůli tomu, že péče o ně byla ve většině případů zanedbána už v předškolním věku, jsou značně opožděny ve vývoji po všech stránkách. Nejpatrněji je to znát na dětech, které vyrůstaly v ústavu již od útlého věku. Znatelně později než děti v rodinách začínají chodit, mají horší jemnou motoriku, později začínají mluvit, mají chudší slovní zásobu a často problémy s výslovností, později se učí věci, které by děti v jejich věku měly umět, např., barvy, tvary, jména a hlasy zvířat atd. Je tedy v naprosté většině případů nutný odklad školní docházky.

Když už do školy chodit začnou, mívají znatelně horší výsledky, než by odpovídalo jejich inteligenci a schopnostem. Částečně je tomu proto, že mají menší motivaci k učení. Nemají se pro koho snažit ve chvíli, kdy ještě nechápu význam vzdělání pro svůj život. I když se s nimi vychovatelé učí, nemá to takové výsledky, jako učení se dítěte s rodičem. Není nikdo, kdo by na ně opravdu tlačil a kladl na ně nároky, takže se brzy spokojí s průměrností a nemívají potřebu víc se snažit. Vysvědčení je v DD často hodnoceno tak, že když nepropadají, tak je to v pohodě. Zvláště ve starším věku. Poměrně hodně dětí je také brzo přeřazeno do ZŠ se speciálním programem pro děti, které tempo v „normální“ ZŠ nezvládají. Pokud tam ovšem nechodily od začátku. Hlavním důvodem často není jen nižší inteligence těchto dětí, ale i problémy v chování, jejich hyperaktivita a poruchy učení. Už fakt, že jsou zařazeny na tyto školy (které měly podle starého školského zákona název zvláštní, což už nový zákon nerozděluje, ale praxe zůstává stejná), je znevýhodňuje při volbě jejich další vzdělávací dráhy. Na této škole se toho samozřejmě naučí mnohem méně, protože se přizpůsobuje tempu dětí a ne ony jí a je tedy mnohem těžší dostat se na lepší školu. Často zůstávají ve hře pouze

dvouleté učební obory, jejichž vystudováním je člověk pouze pomocná síla v dané profesi.

Drtivá většina dětí, které vyrůstají v DD dosáhne maximálně výučního listu. Velké je ale i procento těch, které skončí pouze se základním. Většinou proto, že je z učení vyloučí kvůli chování, nebo že odejdou z DD před skončením studia a již nemají sílu samy se donutit k tomu, aby posledních pár měsíců dokončily. Pouze 2-4% jich získá středoškolské vzdělání s maturitou. Co se týče vysokoškoláků, ten se najde v celé populaci lidí vychovaných v DD jeden za několik let. (Pazlarová, 2008)

Celkově tedy mají nižší dosažené vzdělání než většinová populace a tím mají i horší uplatnění na trhu práce a větší riziko, že budou žít v chudobě.

4.1.3. Chybějící podpůrná sociální síť

Dětem chybějí přirozené pozitivní vzory. Ani jejich rodiče totiž většinou nebyli schopni poskytnout jim obraz toho, jak to má v životě správně fungovat. V DD je poměrně těžké se s někým opravdu identifikovat, když je to pouze vychovatel a navíc ho nevidí ve všech běžných životních situacích, ale pouze v práci. Je zde také nedostatek mužských vzorů. Rozhodně není pravidlem, že v každém DD je jako vychovatel nějaký muž. Někdy bývá jediný muž, se kterým se běžně setkávají, údržbář.

Mají štěstí, pokud mají alespoň nějaké jiné příbuzné, kteří jim mohou poskytnout oporu a částečně nahradit rodiče, i když k nim jezdí jen na víkendy či prázdniny. Nejenže jim mohou pomoci v poznávání reálného světa, ale také jim mohou poskytnout oporu při osamostatňování. To je totiž další oblast, kde pomoc velmi potřebují. Většina mladých lidí, kteří v dospělosti odchází z původní rodiny vstříc vlastnímu životu, tak činí až po 20 roce. A i potom mají možnost se vracet, jezdí pravidelně na návštěvy a když je nejhůř, mohou se spolehnout na to, že jim rodiče podají pomocnou ruku. Nic z toho ale děti z DD nemají. Ony přitom odcházejí už v 18 nebo 19 letech, ačkoli díky všem vlivům, kterými prošli se jejich opoždění, které bylo patrné již při vstupu do školy, ještě nestačilo vyrovnat, takže jsou vlastně vývojově na úrovni spíš 17 let. A v tomto období je každý rok znát.

Často se stává, že původní rodina, která za léta, kdy jejich člen trávil život v DD, neprojevila žádný zájem, se najednou ozve a naváže kontakt, takže mladý člověk nadšen z toho, že o něj má konečně někdo zájem a navíc je to jeho vlastní rodina, se po odchodu z DD vrátí k ní. Ale rodina o něj stojí pouze kvůli jeho sociálním dávkám či

jinému příjmu, který přinese do domácnosti. Využije ho a stáhne zpět do koloběhu, ze kterého se ho úřady pomocí ústavní výchovy snažili vymanit a vlastně zůstane všechno stejné, jako kdyby jako dítě zůstalo v rodině. Někdy s tím rozdílem, že má výuční list, ale je jim více odcizen. Je to tím, že se s biologickou rodinou nepracuje. Pro mladého člověka, který nemá žádnou oporu, je samozřejmě nejjednodušší vrátit se tam, kde alespoň někoho zná. Ale prostředí, do kterého se vrací, je přitom úplně stejné, jako když odcházel, ne-li ještě horší.

Ředitelka DD Sázava paní Alena Nováková přitom říká, že mít tam venku osobu, která jim při začátcích jejich samostatného života pomůže, poradí, postaví se za ně je, ze zkušenosti, to nejzásadnější pro to, aby obstáli. I děti, u kterých předpokládali, že by to mohly zvládnout, když se chytily nesolidního člověka, který už sám byl na okraji společnosti, tak je stáhl s sebou. A naopak u dětí, kde nečekali, že zvládnou žít řádně, když měly někoho, kdo je podržel, dokázaly svou situaci ustát.

4.1.4. Nízká připravenost na vstup do samostatného života

Život v DD se v určitém směru podobá skleníku. Co se týče materiálního zajištění, je všechno na poměrně vysoké úrovni. Pokud má dětský domov schopného ředitele, který umí sehnat sponzory, mají děti k dispozici počítač s hrami a internetem, skoro každé z nich má discman nebo MP3 přehrávač, mobil, značkové oblečení, každý rok jezdí na hory nebo k moři (někdy i obojí), nebo alespoň na nějaký sportovní výjezd. Ale i pokud DD nemá sponzory a děti žijí skromněji, nic to nemění na tom, že až opustí zdi ústavu, ekonomicky spadnou o několik tříd níže a standardu, na který byli celé dětství navyklí, už ve většině případů nikdy nedosáhnou.

Šok z přechodu musí být opravdu veliký. Není to ale pouze z důvodu materiálního zabezpečení, ve kterém žijí. Celkové fungování DD se v mnoha věcech liší od života v běžné rodině. Sice historicky typu, že mladík, který právě odešel z DD, chodí po supermarketu a ptá se, kde se prodávají ty chleby s máslem, nejsou realistickým obrazem situace, protože už několik let je trend nechat děti participovat na chodu své skupiny a částečně se učí starat o domácnost, ale rozhodně to není úplně jako v rodině. Je jen několik dětských domovů, kde si opravdu děti společně s vychovatelem všechno jídlo nakupují a vaří společně. V části DD to funguje tak napůl, že obědy se vydávají z „okénka“ v jídelně, snídaně, svačiny a večeře ale připravují a konzumují na skupinách. Příprava ale často spočívá v namazání si chleba pomazánkou, kterou připraví v kuchyni

kuchařky nebo ohřátí si jídla, které uvařily tamtéž. V lednici pak zůstává jídlo jen na snídani plus co zbylo od večeře. Existují i DD, kde sice mají na každé skupině kuchyňku, ale kvůli hygienickým předpisům v ní nic nenajdete, takže v praxi všechno jídlo zajišťuje kuchyně.

Praktická znalost co všechno patří k chodu domácnosti a co se musí zajistit, je u lidí, kteří právě vyšli z DD, velmi omezená. Mívají pouze elementární přehled o tom kolik co stojí a za co všechno se musí platit. Mívají malou zkušenost se správou vlastních financí a často, přestože třeba s kapesným vycházely relativně dobře, venku najednou s tak velkou částkou jako je celý plat neumějí zacházet. Utratí ho za věci, které se zrovna zdají velmi potřebné jako cigarety, oblečení, alkohol, nový mobil a nezbude na opravdu zásadní věci (nájem, energie, jídlo). Situaci pak řeší tím, že si půjčí, ale nemají dostatečnou morálku, aby pravidelně spláceli a tím se ještě více dostávají do problémů.

Ačkoli poměrně často odcházejí z DD s domluveným bydlením a zaměstnáním, nevydrží tam někdy ani měsíc. Náhle nabytá svoboda jim brání v tom, aby se podřídili dalšímu řádu a chodili pravidelně do práce. Většinou měli už ve škole hodně konfliktů s autoritami a v DD tomu nezřídka bylo podobně, tak se těžko dá předpokládat, že by tomu v práci najednou mělo být jinak. Alena Nováková k tomu říká, že mají pocit, že práce je všude dost a všichni čekají na ně, aby jim nabídli plat 30 000, a tak si nic nedělají z toho, když je z práce vyhodí. Někdy po pár konfliktech odejdou i sami, aniž by si dělali hlavu s tím, jak najdou další práci. Je časté, že během prvních 2 let vlastního života vystřídají několik zaměstnání, než někde opravdu zakotví. S bydlením je to podobné.

Protože nikdy nezažili, jak funguje normální vztah mezi mužem a ženou, mají problémy i s navazováním a hlavně udržováním partnerských vztahů. Buď jsou tak citově vyprahlí, že se vrhnou do náruče prvnímu, kdo o ně trochu projeví zájem, bez ohledu na to, co to je za člověka., nebo mají takovou nedůvěru ke světu a lidem, že takového vztahu nejsou schopni. Když už se jim podaří takový vztah navázat, je pro ně mnohem těžší udržet ho na uspokojivé úrovni.

Problémy se vztahy ale nezůstávají jen na úrovni partnerství s opačným pohlavím. Přátelské vztahy, které měly v DD, jsou v podstatě budovány z nutnosti. Bydlí spolu v jedné „domácnosti“, tak se prostě musí naučit nějak spolu vycházet. Vzniká zde ovšem paradox, že ačkoli jsou na sebe děti často ošklivé, nadávají si a konflikty jsou na denním pořádku, jsou velmi zvyklí na společnost, protože mnoho let vyrůstaly

v kolektivu alespoň šesti dětí a v podstatě bez něj nemohou být. Ve chvíli, kdy se ocitnou za zdmi DD, jsou náhle úplně sami, bez jediného člověka, o kterého by se mohli opřít a všechny vztahy musí budovat od začátku. Ačkoli by se mohlo zdát, že se budou snažit udržovat původní vztahy v DD, když s nimi byli tak dlouho sžití, nestává se tak. Jen opravdu málo lidí, kteří prošli DD mají mezi svými běžnými kamarády ty, se kterými vyrůstali, pokud to nejsou jejich sourozenci. Pokud se do DD vracejí, pak je to většinou spíše na návštěvy za tetami, pokud s nimi měli během svého pobytu dobré vztahy.

Tím že přecházejí do zcela nového prostředí, musejí si všechny přátele hledat úplně znova, na rozdíl od většiny lidí z rodin, kterým i při přechodu do práce zůstanou někteří původní kamarádi a i když se přestěhují, stále mají na původním místě lidi, ke kterým mohou zajít na návštěvu, třeba když náhodou projíždějí kolem.

Celkově mají nízké právní povědomí, malou zkušenost s jednáním na úřadech, takže se například poměrně snadno může stát, že nevědí, že když nepracují, tak musí být na úřadu práce a pokud nejsou, tak musí stejně platit zdravotní pojištění, což když nebudou dělat, budou muset platit ještě penále. Je také větší pravděpodobnost, že se dostanou do konfliktu se zákonem. Často k tomu neměli daleko už v DD, ale teď už není žádná instituce, která by je chránila a nikdo kdo by je hlídal.

4.1.5. Následky psychické deprivace

Deprivace je podle Langmeiera a Matějčka (1974, s.22) „psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost k ukojení některé jeho základní (vitální) psychické potřeby v dostatečné míře a po dosti dlouhou dobu“.

Pro pochopení tohoto fenoménu nejprve uvedu, co je myšleno základními psychickými potřebami. Langmeier a Matějček (1974) uvádí jako základní tendenci organismu aktivitu zaměřenou ke světu a věcem v něm. Tím, že s ním přichází do styku, manipuluje věcmi, získává všechno smysl a je v tom i podstata sebeuvědomění a navazování vztahu s dalšími osobami. Aby se toto mohlo rozvíjet, je třeba naplňovat určité psychické potřeby:

1) Potřeba určité úrovně celkové stimulace. Pokud je stimulace na optimální úrovni, vede dítě (i člověka obecně) k živé aktivitě, zájmu o svět a rozvíjí ho. V případě, že jí je málo nebo moc, vyvolává úzkost, snahu dosáhnout zase optimálního stavu, ale

pokud se to stále nedaří, dochází k útlumu, apatii. To je možné vidět třeba v kojeneckých ústavech, kde stimulace není dostatečná a děti se ze začátku křikem dožadují pozornosti, ale protože poměrně často na jejich volání nikdo neodpovídá, nebo ne dost rychle a v dostatečné míře, přestanou se snažit.

2) Potřeba vnější struktury. Nebo také smysluplného světa. Aby se dítě mohlo cítit ve světě bezpečně, musí mu rozumět, chápat souvislosti, dokázat si vyložit, že když udělám tohle, stane se tamto. Pokud na jeho podněty přichází adekvátní odpověď (na jeho pláč, přispěchá někdo, kdo ho ukonejší, nakrmí, přebalí), získává dítě pocit, že když jsou jeho potřeby uspokojovány, nemohou být špatné a tedy ani ono není špatné a celý svět je v podstatě dobrý. Dá se v něm zorientovat a dá se v něm dobře žít.

3) Potřeba specifického sociálního objektu. Dítě potřebuje někoho, ke komu by se mohlo navázat specifickým, těsným stabilním poutem. Tato osoba musí být zpočátku jedna, nejčastěji to bývá matka. Na začátku života si dítě neuvědomuje svou vlastní existenci, ale vnímá se jako jedno s matkou. Tato symbióza je potřeba proto, aby získalo dostatečnou jistotu a mohlo se později od matky oddělovat, objevovat svět na vlastní pěst a navazovat další specifické vztahy s dalšími osobami, v pozdějším životě neméně důležitými.

4) Potřeba osobně-sociálního významu přisuzovanému „já“. Někdy se také používá pojem potřeba pozitivní identity (Pazlarová, 2008), nebo potřeba autonomie (Langmeier, 1998). Dítě potřebuje získat nezávislost, sebenaplnění a zajištění osobní integrity. Jistota a opora, kterou mu dříve byla matka, se postupně přesouvá k jeho vlastnímu já. To je stále s ním, stává se organizátorem všech aktivit, všechno vztahuje k sobě. Ale i k tomuto procesu potřebuje někoho, kdo mu z pozice úzkého vztahu potvrdí jeho identitu, roli, kterou na sebe přebírá, usměrní, ale i povzbudí jeho sebevědomí, bude regulovat jeho cíle a ve všem tom ho pozitivně přijímat.

5) Potřeba otevřené budoucnosti. Tato potřeba se sice nenachází přímo v Langmeierovi a Matějčkovi (1974), ale přijde mi také důležitá. Uvádí ji např. Pazlarová (2008). Je potřeba mít jasnou představu o plynutí času, o jeho struktuře, osobní historii, do které je zahrnuta i historie vlastní rodiny. Vědomí, že mám co rozvíjet, na co navazovat a o tom, co chci dosáhnout mám jasnou představu. Budoucnost ve mě nevzbuzuje úzkost. Je to spíš výzva.

Pokud tedy některá z těchto potřeb není naplňována v dostatečné míře po dosti dlouhou dobu, dochází k psychické deprivaci. Ta má zvláště v raném věku ničivé důsledky na osobnost dítěte. Některé její následky není možno vrátit do původního

stavu, jako by k deprivaci nikdy nedošlo. Výzkum, který provedli Nelson a Koga v roce 2004, ukazuje, že poškození dítěte vlivem zanedbávání a celkové deprivace je znatelný i přímo na jeho mozku. Na snímcích z EEG je zřetelně nižší aktivita v některých částech mozku u dětí, které vyrůstaly v ústavech, než u dětí, které se vyvíjely v plně rozvíjejícím rodinném prostředí. Při zanedbávání mozek dítěte dokonce přímo atrofuje, což se projevuje bezprostředně na velikosti mozku viditelné na snímcích CT. (Browne, 2007)

Pokud je dítě deprivováno již od útlého věku, projevuje se deprivace nejzřetelněji na opoždění vývoje. Není to ovšem jako u mentální retardace, při které jsou opožděny všechny složky psychiky a z dlouhodobého hlediska dochází jen k mírnému zlepšení. K opoždění dochází nerovnoměrně a pokud se podmínky zlepší, dítě udělá velký pokrok. Málokdy se mu ale podaří úplně vývojově dohnat své vrstevníky, kteří deprivaci nikdy nezažili.

Následky deprivace, které přetrvávají až do dospělosti jsou:

- V důsledku opoždění psychomotorického vývoje horší školní prospěch a tím i nižší dosažené vzdělání.
- Povrchnost citových vztahů, obtížnost navázání opravdu hlubokého a trvalého citového vztahu.
- Neadekvátní sebehodnocení, často nízké sebevědomí.
- Celková nedůvěra ke světu, negativnější vidění světa.
- Větší náchylnost ke vzniku závislosti.
- Zvýšená náchylnost k neurotickým obtížím.
- Posunutá hierarchie hodnot především směrem k materiálním hodnotám.
- Snížená odolnost vůči stresu a menší schopnost čelit životním překážkám.

Je jasné, že deprivací netrpí pouze děti, které vyrůstali v ústavní péči. Dá se téměř s jistotou říci, že deprivaci tyto děti v nějaké míře zažily i ve vlastní rodině, jinak by se pravděpodobně do DD ani nedostaly. Přesto pobyt v DD k napravení těchto poškození nepřispívá, ba naopak mnohdy je ještě prohlubuje. Ačkoli se dělá mnoho pro to, aby se poměry v DD zlepšily a ty se skutečně pomalu zlepšují, stále ještě to není dost, aby to dokázalo nahradit rodinné prostředí. A to by ani nemělo být cílem ústavní výchovy.

4.2. Následky ústavní výchovy projevující se v samostatném životě mimo instituci

Následky ústavní výchovy se dají shrnout pod pojem hospitalismus. Pro tento pojem jsem našla dvě mírně se lišící vysvětlení. Jejich podstata ale zůstává stejná. Starší význam termínu používají např. Langmeier a Matějček (1968, 1974). Popisují ho jako soubor všech poškození, která jsou způsobena buď v užším pojetí pouze ústavní výchovou, nebo široce poškození zaviněné prostředím. Matoušek (2003b) definuje tento pojem novějším způsobem jako „adaptaci klienta na dlouhodobý pobyt v léčebném, podpůrném nebo výchovném ústavním prostředí doprovázenou oslabováním sociálních dovedností potřebných pro život mimo ústav“. Uvádím obě definice, protože mi přijde, že by jedna bez druhé nebyla úplná. Společně mohou lépe popsat, jaký vliv velmi často má ústavní péče na svoje klienty.

Předkládám vám nyní výsledky dvou výzkumů, které mohou lépe než teoretické výklady osvětlit, jaké následky ústavní péče jako celek má na ty, kteří jí projdou. Tyto výzkumy proběhly v posledních letech a ukazují statisticky některé důležité fenomény, které se pojí s ústavní historií zkoumaných osob.

Prvním z nich je longitudiální studie, kterou provedli Zdeněk Matějček, Věduna Bubleová a Jiří Kovařík (1997). Chtěli vědět, jestli a jak se projevuje v dospělém věku deprivace, kterou lidé prožili jako děti. Srovnávali soubory lidí, které používali již od 60.let během některých svých jiných výzkumů. Byly to skupiny lidí, kteří jako děti vyrůstali v DD (dále DD), v individuální pěstounské péči (PP), v SOS dětských vesničkách (SOS), byly z nechtěných těhotenství (ND) a kontrolní skupina (K). Z výzkumu jasně vyplývá, že nejhůře jsou na tom lidé z DD. Nad nimi se téměř ve všech výsledcích vzestupně řadili lidé z PP a SOS (ti byli přibližně na stejné úrovni), pak skupina ND a nejlépe dopadala K. Výjimku občas tvořili ND, kteří se v některých kategoriích vyskytovali na nečekaných umístěních. Z konkrétních výsledků uvedu např.:

- počet rozvodů – nejvíce muži DD (35%), nejvíce ženy ND 21%
- vzdělání – nejnižší muži i ženy z DD, lepší na podobné úrovni PP a SOS, nejvyšší ND a K
- spokojenost s bydlením – nejmenší muži i ženy z DD
  - největší muži PP a SOS
- tělesně i duševně se nejhůře cítili muži i ženy z DD

- celková životní spokojenost stoupá kontinuálně od DD (47%), přes PP a SOS k ND a K (85%). Výjimku tvoří je ženy ND, které jsou mezi ženami nejméně spokojené.

Pokud se výsledky shrnou, je zřetelné, že nejlepší životní úrovně i společenského statusu dosahují ti, co vyrůstali od začátku v normální rodině, ať už byly jako děti chtěné nebo ne. Výsledky lidí z PP a SOS dětských vesniček byly velmi podobné a viditelně lepší, než u lidí z DD. To ukazuje, že náhradní rodinná péče harmonizuje celkový vývoj osobnosti a zmírňuje následky psychické deprivace. Lidé z DD se vyznačovali největšími odchylkami od běžného průměru a to i přes přihlédnutí k faktu, že již do života vstupovali s nižší intelektovou kapacitou.

Druhým je statistika, kterou si nechalo vypracovat Ministerstvo vnitra ČR o kriminalitě páchané lidmi, kteří prošli ústavní výchovu, během jejich pobytu i po opuštění ústavu. Byla uveřejněna v roce 2007 a vztahuje se na klienty, kteří opustili dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy mezi lety 1995 a 2004. Konkrétní výsledky uvádí tab.3.

Zařízení	počet klientů, kteří opustili instituci	počet klientů, kteří spáchali trestný čin	v %
dětské domovy	7532	2328	31
dětské domovy se školou	989	722	73
výchovné ústavy	7009	5510	78,5

Tab.3. Kriminalita lidí, kteří opustili ústavní výchovu v letech 1995-2004

Zdroj: Ministerstvo vnitra České republiky

Poměrně velké je i procento těch, kteří spáchali nejméně jeden trestný čin. Mezi klienty výchovných ústavů se jich proti zákonu provinilo v pěti a více případech celých 2630, což je 37,5%.

Tyto výsledky ukazují, že následky, které má ústavní výchova na své svěřence, jsou velkou měrou negativní. Někdo by mohl namítnout, že je to ale lepší, než kdyby zůstali ve své původní rodině, kde k deprivaci docházelo stejně. Bylo to prostředí, které stejnou, nebo ještě větší měrou vedlo děti ke kriminalitě, zanedbávání školní docházky a dalším negativním projevům chování a kdyby se udělal výzkum s dětmi, které byly ponechány v takto zanedbávajícím a poškozujícím prostředí, pravděpodobně by dopadly ještě hůře než ty z výchovných ústavů. Možná by měli tito kritici v určitém ohledu pravdu, že nechat děti v jejich původním prostředí beze změny, by mělo jistě devastující účinky Tyto výzkumy ale ukazují, že ani ústavní výchova nic neřeší. Pokud

naději na lepší život těchto dětí přímo nesníží, tedy jim ani výrazně nepomůže. Musí se tedy hledat ještě jiné řešení, než nechat v původní rodině bez zásahu, nebo umístit do ústavu.

4.3. Sociální fungování

Následky ústavní výchovy se projevují v mnoha oblastech života lidí, kteří jí prošli. Souhrnně se dá říci, že má vliv na jejich celkové sociální fungování.

Pojem sociální fungování Bartlettová (1970) definuje jako interakce probíhající mezi nároky prostředí a lidmi. Matoušek (2003b) k tomuto pojmu říká, že sociální fungování je „kvalita společenských vazeb jednotlivce, obvykle posuzovaná podle několika kritérií – např. podle kvality vztahů k lidem, využití vlastního potenciálu. plnění požadavků společenského prostředí. Pojem sociální fungování reflektuje jednak schopnost klienta odpovídat na nároky prostředí, jednak samy nároky prostředí.“

Společnost v každé době klade na své členy vysoké nároky a aby je člověk mohl plnit, musí být obdařen mnoha schopnostmi a dovednostmi. Důležitá je zejména přizpůsobivost změnám prostředí, schopnost vycházet s lidmi bez přemíry konfliktů, překonávat překážky a vyrovnávat se s obtížnými životními situacemi, příliš nevyčínat především v negativním slova smyslu, neporušovat normy dané společností (psané i nepsané) přes míru, spolehlivost, stabilita a další.

Trest, který společnost uděluje těm, kteří nejsou schopni sociálně fungovat, sice v dnešní době není tak těžký, jako v dřívějších epochách. To se vyloučení z komunity rovnalo téměř smrti. I když nemuselo nutně dojít k smrti fyzické, v každém případě to byla smrt sociální, která byla pro tehdejší lidi stejně hrozná, ne-li horší. Ale být člověkem na okraji společnosti, vyloučeným z většiny společných aktivit, jako je například kultura, sport, nakupování nových věcí, které člověk nepotřebuje nutně k životu či jiné využívání nabytých statků, také není nic příjemného.

Základním požadavkem, který společnost na své členy má, je, aby se dokázali o sebe postarat sami a přispívali do společných systémů, které budou později využívat, ve chvíli, kdy se o sebe sami postarat nedokáží. K tomu je nutné, aby měl nějakou výdělečnou činnost, díky níž získá prostředky na to, aby si zaplatil bydlení, jídlo a další základní životní potřeby a popřípadě utrácel za spousta dalších věcí a tím se podílel na ekonomice státu a přispíval k její funkčnosti. Pokud práci nemá, nebo výdělek nedokáže pokrýt základní životní potřeby, stává se závislým na pomoci společnosti. Takové

jednání ale společnost odsuzuje a snaží se přimět takovéto své členy, aby se svou situací něco udělali a mohli se zase normálně zapojit do koloběhu výroby a spotřeby.

S nedostatkem finančních prostředků se pojí i problém se sháněním bydlení. Člověk si pak nemůže dovolit odpovídající bydlení a je nucen žít v bytech nižší kategorie, či nevyhovující velikosti, nebo přichází o bydlení úplně. A bezdomovci jsou jednou z nejmarginalizovanějších skupin společnosti.

Důvodů, proč někdo nemůže sehnat práci či dostatečně placenou práci, může být více. Například nízké vzdělání a nedostatečná kvalifikace, kvůli kterým může vykonávat pouze pomocné práce, závislost, kvůli které se stává nespolehlivým, špatné pracovní návyky a pracovní morálka dané osobnostním profilem nebo výchovou, sklon ke kriminálnímu chování, nebo kriminální minulost, problémy s navazováním vztahů, kvůli čemuž se mu může práce brzy zprotivit nebo mít vliv na kvalitu jeho práce, celková osobní nespokojenost, pesimismus, nízké sebevědomí či naopak arogance, které mohou způsobovat konflikty v práci či mít vliv na kvalitu jeho práce, neznalost právních záležitostí, takže mohou být snáze natlačeni do nevýhodných smluv a další. Tyto důvody samy o sobě ještě neznamenají, že daný člověk nebude sociálně fungovat, ale zvyšují pravděpodobnost, že nezvládne nároky, které na něj jsou kladeny. Překážky při shánění práce bohužel mohou klást i lidé, se kterými se setkávají. Různé předsudky, rasová nesnášenlivost, diskriminace z nejrůznějších důvodů v naší společnosti stále ještě hrají důležitou roli, ačkoli se vede boj za jejich odstranění.

Matoušek ve své definici na prvním místě uvádí, že sociální fungování je kvalita společenských vazeb. Protože člověk je tvor společenský, jak řekl už Aristoteles, jsou pro něj uspokojivé vztahy jednou z nejdůležitějších věcí v životě. Právě díky vazbám, které má na další subjekty společnosti, vztahy získává. Nejde jen o vztahy rodinné, ale i v širší síti o vztahy kamarádké, pracovní, obchodní atd. Čím méně má těch to vztahů, tím více je izolovaný a tím se zmenšuje i základna toho, o co se může opřít a v čem hledat pomoc v případě nouze.

Společnost ale hledí i na to, aby měl její člen své vztahy uspořádané. V dnešní době je sice schopna mnohé věci tolerovat, ale stále má regulační funkci na to, co je v normě a co ne. Zvláště ve vztazích, které nemohou být detailně upraveny zákonem. Lidé, o kterých je známo, že žijí např. nevázaným sexuálním životem a často střídají partnery, jsou v sousedství často v opovržení. Pokud někdo takto žije, společnost ho považuje za ne úplně sociálně fungujícího. Velmi důležité je to, pokud se jeho sociální

nefungování nějak dotýká děti v domácnosti. V tom případě společnost, prostřednictvím svých orgánů zasahuje někdy velice tvrdě.

Jak se pozná, že někdo sociálně nefunguje?. Těžko se dá odlišit přesná hranice mezi sociálním fungováním a sociálním nefungováním. Existují ale jasné indikátory, které když jsou přítomny, můžeme říct, že daný člověk sociálně nefunguje. Takovými jsou zejména, pokud dlouhodobě nepracuje a kvůli tomu mu přibývají problémy, pokud nemá bydlení a trvale musí žít v nějakém provizorním bydlení, nebo ho nemá vůbec, pokud se u něj vyskytuje nějaká závislost v takové míře, že mu znemožňuje plnit jeho povinnosti, pokud není schopen vyjít se svým příjmem a je kvůli tomu zadlužen a nesplácí, pokud spáchal nějaký trestný čin či pokud neposkytuje svým dětem dostatečnou péči.

U lidí, kteří prošli ústavní výchovou, je větší pravděpodobnost, že nezvládnou všechny požadavky společnosti a nebudou proto sociálně fungovat. Pokud sociálně fungují, tak pouze s vypětím všech sil a stačí drobný problém, který je vyšine z rovnováhy a oni se do stavu, kdy sociálně fungovali se již nevrátí nebo jen s velkými obtížemi. Ti, kteří takovouto situaci úspěšně zvládnou, pak mají možnost stát se stabilnějšími ve svém fungování. Alespoň nějaký problém, například nějaký dluh, se kterým pak mají problém ho splatit, se v jejich životě vyskytne v naprosté většině případů. Ti silnější je zvládnou a posílí je to i do dalších situací, protože se naučí na co si dát pozor a jak v takovém případě reagovat. Zdaleka ne všichni mají ale takové štěstí.

5. Potřeby lidí odcházejících z DD do samostatného života

Pro popis potřeb, které mají mladí lidé, kteří odcházejí z DD do samostatného života, použijí systém potřeb vycházejících z Pesso-Boyden terapie. Tyto potřeby jsou místo, syčení, hranice, opora a podpora. Aby mohl být náš život spokojený, tyto potřeby potřebujeme mít naplněné všichni alespoň v dostačující míře. Při provizorním stavu se dá žít, když jsou naplňovány alespoň částečně a i když některá z nich není naplněna vůbec. Takovýto stav, ale nemůže trvat dlouho, jinak bude docházet k poškozením. Pro lidi, kteří opouštějí ústavní výchovu, je nutnost najít rovnováhu v naplňování těchto potřeb ještě důležitější, než pro lidi osamostatňující se z rodiny. Při odchodu z DD jsou najednou postaveni do situace, kterou nikdy nezažili a na kterou jsou úplně sami. Navíc tyto potřeby nebyly ideálně naplňovány ani při pobytu v ústavu, takže už teď v nich mají deficit.

5.1. *Potřeba místa*

V 18-ti nebo 19-ti letech opouští místo, ve kterém žil mnoho let, někdy i celý svůj dosavadní život, bez možnosti návratu. Jakmile se dveře DD zavřou, otevřou se pouze na přátelskou návštěvu a maximálně nějakou tu radu. Svoje nové místo si ale musí najít sám. DD mu někdy pomůže s nelebením práce a bydlení, ale přijít do nové práce není jednoduché nikdy, zvláště když tam nikoho neznáte a často najednou bydlíte ve městě, kde také nikoho neznáte.

Pokud se vrací do své původní rodiny, což se v poměrně velké části případů, i přes nelibost jejich DD, stává, není situace o mnoho lehčí. Jak má člověk najít místo někde, kde se o vás mnoho let nikdo nestaral a byl jste jim téměř lhostejný? Potřeba místa totiž souvisí nejen s fyzickým místem mít kde přespat a kde si uvařit, ale také s přijetím. Mít své místo mezi lidmi, kteří mě mají rádi, najít místo mezi novými spolupracovníky, sousedy, kamarády. To, jak už jsem několikrát zmínila výše, musí budovat úplně od začátku. Navíc s nálepkou toho z „děčáku“, která automaticky nutí lidi kolem k ostražitosti. Pokud se neseťká s někým, kdo ho dokáže přijmout takového jaký je a pomoci mu, ačkoli z toho pravděpodobně zpátky nic nezíská, často se chytne party lidí, kteří mají stejné problémy jako on, ale tím se ze své situace nedostane. Naopak ho stáhnou ještě hloub. Protože ale každý člověk společnost potřebuje, v DD byl navíc zvyklý žít neustále v kolektivu a navrch je ještě citově vyprahlý, neboť opravdovou

lásku zažil minimálně, nesnaží se vybrat si dobré přátele, ale vezme za vděk prvním, kdo přijde.

5.2. Potřeba sycení

„Jídlo se vždycky nějak obstará“, jak řekl jeden z respondentů mého výzkumu, který představím v dalších kapitolách. Sycení tedy není jen o ukojení hladu, ale to co potřebují nejen lidé, kteří odešli z DD, je sycení psychické, citové. U toho bývá podobný problém, jako při hledání svého místa. Mnozí z nich, u dívek to platí dvojnásob, jsou často citově vyprahlí, a proto se vrhnou do prvního vztahu, který se jim naskytne, ačkoli na něj nejsou ještě připraveni a osoba, kterou si vybrali, je pro trvalý společný život naprosto nevhodná. Většinou je na tom podobně nebo ještě hůř než oni. Pokud se jim ale podaří najít někoho, kdo je psychicky i sociálně stabilní, může to být i obyčejný přítel, nejen životní partner, který je ale dokáže i usměrňovat, nejen se nechat vysávat, mají šanci tuto svojí potřebu naplnit, stabilizovat se a žít spokojený život.

5.3. Potřeba hranic

V DD žili v neustálém pevně stanoveném řádu. Aby jakýkoli větší kolektiv mohl fungovat, musí v něm být dodržována pravidla. Zvláště pokud to je někde, kde jsou lidé nedobrovolně a mají pořád tendenci překračovat hranice. V takovém případě musí být i sepsána. V tomto prostředí není téměř žádný prostor pro hledání alternativních cest, výjimek, individuálního povolování řádu, protože okamžitě by ho jiní začali zneužívat. Na to je zde příliš málo pracovníků, než aby mohli uhlídat všechny, bez nastolení striktního řádu.

Hranice, ve kterých žijí děti v DD jsou tedy velmi málo pružné a často příliš úzké, protože je zde větší nebezpečí jejich překračování a přílišná volnost, podle jejich tvůrců, skýtá prostor pro to, aby se děti zvrhly. Je pravda, že v prostředí, odkud pocházejí, byly hranice většinou až příliš volné, takže určitý řád potřebují a některým dětem toto nastavení velmi prospívá. Nic to ale nemění na tom, že jsou téměř neustále pod dohledem, i když jsou třeba již téměř dospělí a velmi se těší, až DD opustí a konečně budou mít svobodu a budou se moci rozhodovat sami.

Ve chvíli, kdy z DD odejdou, jsou najednou všechny hranice pryč. Není nikdo, kdo by je kontroloval, říkal jim, co mají dělat. Protože jim to ale tak dlouho někdo říkal,

je najednou nesmírně těžké rozhodovat se sám. A zjištění, že ani teď nebude naprostá svoboda, protože budou muset dodržovat řád v práci, v bydlení i na mnoha jiných místech, je těžké procitnutí ze sna.

Přesto člověk nějaké hranice potřebuje, aby se v životě úplně neztratil. V tomto věku už by měl umět dávat si je sám, ale vzhledem k tomu, že většinu života žili v systému, který neustále stanovoval hranice za ně, oni to neumí. Pokud tedy neumí svoje hranice nastavit správně sami a nemají dostatečnou vůli k tomu je dodržovat, potřebují někoho, kdo jim hranice pomůže nastavit, ale ne direktivně, ale na bázi spolupráce a citlivě je bude vést k tomu, že je potřeba je dodržovat a jak to má dělat, tak aby mu byly oporou a ne represí.

5.4. Opora a podpora

Oporu a podporu dávám dohromady, protože jsou v mnohém podobné, i když nejsou totožné. Opora je spíše pro těžké chvíle teď a tady a podpora je pro vysílání do situací ven, pro řešení problémů a zvládání překážek. Pro naplňování těchto potřeb v dětství (ostatně jako u všech ostatních) jsou zásadní rodiče. Opravdovou oporu a podporu vám může poskytovat pouze někdo, kdo vás dobře zná, opravdu mu na vás záleží a je k dispozici vždy, když ho potřebujete. To už z těchto principů v DD možné není. Samozřejmě, že vychovatelům na dětech záleží, jinak by tuto práci asi ani nedělali (nebo by určitě neměli). Těžko jim na nich ale může záležet tak jako na vlastních dětech. Jsou s nimi ve vztahu pouze po určitý omezený čas, který může kdykoli skončit, dětí je velký počet a poměrně často se střídají, do takového vztahu se musí hodně investovat, což si vychovatel nemůže dovolit, protože by se po vztazích s několika málo takovými dětmi úplně vyčerpal, většinou jsou to děti s mnoha problémy, deprivované, citově zanedbané či dokonce týrané, s poruchami chování či učení, které musí vychovatel neustále usměrňovat a napomínat, těžko se dá předpokládat, že by se mu jeho citová investice vrátila a ještě další důvody, které neumožňují opravdu hluboký jedinečný vztah mezi vychovatelem a jeho svěřenci. Pokud není takový vztah, nedá se poskytovat ani jedinečná opora a podpora, kterou potřebuje ten daný jedinec v konkrétní situaci. Těžko se poskytuje opora a podpora někomu, u koho čekáte, že vám dříve či později něco provede a že se v něm stejně nakonec zklamete. A takový pocit z mnohých vychovatelů mám. Od dětí z DD se vlastně nic moc nečeká. Tak maximálně, že se vyučí. Když nepropadají, tak to nakonec stačí. Jen čas od času se najde pár jedinců,

kteří jsou trochu schopnější a ke kterým se pak upíná celý DD a doufá, že z nich něco bude. Takovouto jedinečnou pozornost a důvěru ale potřebuje každý.

Když tedy opouštějí DD, potřebují někoho, kdo by jim tento deficit alespoň částečně nahradil. Nedá se žít opravdový život, ve kterém není nikdo, kdo vám věří, kdo za vámi stojí v každé situaci, o koho se můžete opřít a kdo se také může opřít o vás. Možná to jde zvládnout, pokud člověk najde dost síly, aby si sám sobě byl oporou, ale k tomu jí je potřeba opravdu hodně. Tolik síly v sobě většinou lidé, kteří prošli ústavní výchovou nenachází. Nemají totiž z čeho brát, když většinu života žili v deficitu svých potřeb. Člověka, který by jim byl opravdovou oporou a podporou, ale hledají těžko. Je to stejné jako ve všech výše zmiňovaných potřebách.

6. Cíl praktické části práce

To, že mladí lidé, kteří odejdou z dětského domova, to mají při osamostatňování se mnohem těžší, než lidé, kteří mají za zády zázemí rodiny, je v dnešní době již všeobecně známý fakt. To jakým způsobem jsou znevýhodněni jsem zpracovala v kap.4. Chtěla jsem ale zjistit, jak v praxi vypadá život těchto lidí, s jakými problémy se potýkají, jestli je dokáží překonat, co jim pomáhalo, aby v životě lépe obstáli a co by jim popřípadě v dalším životě ještě pomoci mohlo, aby svou situaci udrželi, nebo zlepšili. Zajímalo mě, jak vidí svoji situaci oni sami a ne jen, jak je hodnotí v DD, ze kterého vyšli. Většina z nich totiž zůstává ještě nějakou dobu s DD v kontaktu a tam tedy vědí alespoň základní informace o tom, jak to s nimi vypadá. Chtěla jsem také zjistit, jestli se podle toho, jak se tito lidé projevovali v DD dá odhadnout, jak si povedou v samostatném životě.

Cílem mého výzkumu tedy bylo zmapovat situaci lidí, kteří byli nějakou dobu v péči DD Sázava a opustili ho mezi lety 2003 až 2007 (pro potřeby výzkumu je budu nazývat klienty) a na základě zjištěných informací zjistit, s jakými problémy se tito lidé setkávají a co jim pomáhá, aby v nové situaci obstáli. Na základě mých zjištění pak doporučit DD Sázava, na co by se měl soustředit při péči o svěřence, které má v současné době na starosti a podle čeho vybírat programy, které jim mohou pomoci připravit se na samostatný život.

Pro potřebu výzkumu jsem si stanovila následující výzkumné otázky, na které jsem poté hledala odpověď.

6.1. Výzkumné otázky

1. Promítá se to, že se klienti v DD vyučí do jejich schopnosti získat práci?
2. Promítá se to, že se klienti v DD vyučí do jejich schopnosti udržet si práci?
3. Dá se podle toho, jak jsou klienti jako děti v DD hodnoceni poznat, jestli budou úspěšní v zařazení se do společnosti úspěšnější
4. Promítá se ústavní výchova negativně do vztahu klientů k vlastním rodičům?
5. Promítá se ústavní výchova negativně do vztahu klientů s jejich sourozenci?
6. Promítá se to, když navazují předčasné partnerské vztahy, do jejich pozdějšího sociálního fungování?

7. Použité metody získávání informací

Pro získávání informací o tom, jak se jednotliví členové vzorku projevovali v době pobytu v DD a jak vypadá jejich situace v současnosti jsem zvolila 3 okruhy zdrojů.

- a) rozbor interní dokumentace DD o klientech
- b) informace o klientech od ředitelky DD a dalších vychovatelů
- c) osobní rozhovory s klienty

Cílem a) a b) bylo získat co nejvíce informací o tom, jak se jednotliví klienti projevovali během svého pobytu v DD, jaké bylo jejich chování a osobnost. Zaměřovala jsem se hlavně na 6 oblastí, které mi měly pomoci lépe klienty poznat.

Byly to :

- rodinné vztahy – jaké má vztahy s rodiči a sourozenci, proč mu byla nařízena ústavní výchova, jestli měl s rodinou nějaký kontakt a jestli byla nějak přítomna i širší rodina
- osobnost klienta – jak celkově působil, rozumové schopnosti, sebehodnocení, emocionalita a sociální dovednosti
- vztahy klienta – jaké měl vztahy s autoritami (vychovateli, pedagogy), jak se dokázal zařadit do kolektivu, jaké měl vztahy s osobami stejného nebo jiného pohlaví, jestli a jak navazoval nějaké partnerské vztahy
- vzdělávací dráha – s jakými výsledky prošel povinné i navazující vzdělávání, jaké bylo jeho chování ve škole
- zdraví a dodržování norem – jestli pečoval o svůj zevnějšek i zdraví, jestli měl nějaké zdravotní problémy, jestli požíval nějaké návykové látky a jestli měl problémy s dodržováním norem
- zájmy

Další věc, kterou jsem zjišťovala od pracovníků DD bylo, jak klienta hodnotili a jestli v době, kdy odcházel z DD předpokládali, že se do společnosti zařadí a svou situaci zvládne a nebo jestli selže.

Zjišťovala jsem také, jak probíhal samotný odchod klienta z DD. Jestli byl na základě ukončení školní docházky, nebo kvůli vygradovaným problémům, zda mu pomáhali se sháněním bydlení a práce a co si s sebou odnášel.

Poslední oblastí informací, které jsem získala na základě výpovědí pracovníků DD, bylo, jakou mají povědomost o současné situaci klientů.

Cílem c) bylo s co největším počtem klientů navázat osobní kontakt a zjistit přímo od nich, jak se mají, co dělají a jak svou situaci hodnotí s ohledem na současnost, minulost i budoucnost. Při zkoumání jejich situace jsem se držela konceptu sociálního fungování. Otázky jsem stavěla tak, aby se na nich ukázalo, jestli osoby ve výzkumu sociálně fungují.

Rozhodně nebylo v mých silách a ani v možnostech mého výzkumu prozkoumat to, jak sociálně fungují, do hloubky. To, co jsem potřebovala zjistit, bylo, zda klienti sociálně fungují alespoň na elementární úrovni v nejdůležitějších oblastech života, ne už jak kvalitně to je. Pro zjištění toho, zda sociálně fungují jsem zvolila následující indikátory.

7.1. Indikátory sociálního fungování

Pro zjištění toho, zda sociálně fungují jsem zvolila následující indikátory:

- a) práce
- b) bydlení
- c) vztahy
- d) hospodaření
- e) zájmy
- f) závislosti
- g) jak vidí svoji budoucnost
- h) jakou by dali radu dětem, které teď vyrůstají v DD

Každý z těchto indikátorů specifickým způsobem ukazuje na to, jestli jsou schopni zvládnout nároky prostředí, které jsou na ně kladeny.

- a) práce – Jedna z nejdůležitějších oblastí života člověka. Ukazuje, zda je schopen zajistit si prostředky na živobytí, popřípadě uživit rodinu. Dokazuje, že není závislý na pomoci společnosti, ale naopak do společných systémů něco přispívá a tím pomáhá k jejímu fungování. K tomu, aby si ji člověk udržel, potřebuje velký soubor dovedností, jako je pracovitost, zodpovědnost, dochvilnost, spolehlivost. Potřebuje také umět vyjít s kolegy a nadřízenými. Pokud se mu podaří zařadit se do kolektivu, získá přátele, rozšíří svou sociální

sít', ve které může hledat pomoc v případě problému, získá místo v kolektivu, které člověk potřebuje k tomu, aby se na světě cítil užitečný a přijímaný. Pokud se mu to nepodaří, nejen že o všechny tyto věci přijde, ale navíc může přijít o práci jako takovou, s čímž se pak váží další problémy. Práce je místo, kde člověk tráví velkou část svého času, poskytuje mu možnost učit se a rozvíjet se.

- b) bydlení – Nemít střechu nad hlavou byla vždy jedna z věcí, kterou společnost velmi odsuzovala. Pokud člověk nemá kde bydlet, snižuje se jeho schopnost obstat v práci a dalších oblastech života. Zpočátku je to zvýšený stres, spojený s nedostatkem soukromí, vlastního prostoru, kde si může vytvářet příjemné prostředí, absencí místa k odpočinku, komplikace se stravováním. S bezdomovectvím souvisí ale i specifický životní styl, ke kterému většina bezdomovců nakonec dospěje a ten už se vůbec neslučuje s tím, že by takový člověk byl schopen zvládat nároky prostředí.
- c) vztahy – Člověk je tvor společenský a potřebuje lidi, o které by se mohl opřít v případě problému a také, kterým by mohl poskytnout oporu a pomoc, když to potřebují oni. Je to to nejdůležitější, co dělá člověka v životě spokojeným. Je přirozené, že člověk udržuje kontakty se svou původní rodinou, i když na ní není závislý a zároveň se snaží založit si vlastní rodinu. Pokud se mu to zatím nedaří, tak mít kolem sebe alespoň dostatek přátel, aby nebyl sám.
- d) hospodaření – Ukazuje, jestli je člověk schopen s penězi vyjít tak, aby si zajistil všechno potřebné k životu a mohl tedy splňovat nároky, které na něj společnost klade.
- e) zájmy – Pomáhají člověku žít smysluplný život, který se pak neskládá pouze z povinností a snahy zajistit si živobytí, ale také něčeho, na co se může těšit, co ho obohacuje, díky čemuž se může potkávat s dalšími lidmi, v čem může něčeho dosáhnout.
- f) závislosti – Každá závislost člověka omezuje, ztěžuje a nakonec znemožňuje sociální fungování. Kromě toho, že spotřebovává peníze, které jsou potřeba k zajištění základních potřeb, zabírá i mysl člověka a postupně nahrazuje vztahy, které má, takže nakonec zbude jen člověk a závislost.
- g) jak vidí svoji budoucnost – Člověk, který není schopen zvládat nároky společnosti má většinou ve vidění své budoucnosti na prvním místě zajištění toho, aby přežil a všechny ostatní věci jsou velice vzdálené nebo na rovině

snů. Člověk, který sociálně funguje má přiměřený výhled do budoucnosti, má věci, na které se těší, má reálné cíle, kterých by chtěl dosáhnout a také vidí cesty, kterými k nim může dojít.

- h) jakou by dali radu dětem, které teď vyrůstají v DD – Ukazuje to, na to, co vidí jako nejdůležitější pro to, aby obstály v podobné situaci, se kterou se museli vyrovnat oni. Na to, co v podstatě vidí jako zásadní pro to, aby mohli sociálně fungovat.

7.2. Struktura rozhovoru

V rozhovoru jsem se ptala nejen obecně na oblast práce, či bydlení, ale měla jsem připraveny podotázky, které měly zmapovat více do hloubky situaci tázaných. Tedy nejen, jestli daný fenomén v jejich životě existuje, ale také jaké má atributy a jak funguje.

Konkrétně jsem se tedy ptala v jednotlivých oblastech:

- a) práce – jestli ji mají, kolikrát už změnili zaměstnání, jak jim práce vyhovuje a jestli zde chtějí zůstat, jak vycházejí s kolegy a nadřízenými
- b) bydlení – jestli mají bydlení, jakého druhu a v jaké kvalitě, zda jim vyhovuje
- c) vztahy – s lidmi okolo nich, s životním partnerem, s biologickou rodinou – jestli existují, jak fungují a jakou jim poskytují oporu
- d) hospodaření – zda s penězi vyjdou, jak s nimi zacházejí, zda si někdy půjčují a jak se jim daří dluhy splácet
- e) zájmy – zda existují, zda jim něco přinášejí
- f) závislosti – zda mají problémy s nějakými závislostmi, či měli v minulosti
- g) jak vidí svoji budoucnost – na co se těší, čeho se bojí
- h) jakou by dali radu dětem, které teď vyrůstají v DD

Přidala jsem ještě jednu otázku, která sice nepatří přímo do indikátorů sociálního fungování, ale myslím si, že pro lidi, kteří vyrostli v DD a s touto skutečností se museli nějak vyrovnat, je velmi důležitá. Vypovídá o tom, jak se vyrovnali s faktem, že museli vyrůstat bez rodičů, jak moc se adaptovali na systém, který je podstatně formoval, jestli si dokázali ze situace, která je potkala vzít i něco dobrého, jestli se ke svému dětství dokáží podívat kriticky, s nadhledem nebo je to stále živá věc. Je to otázka:

- i) jak hodnotí zpětně svůj pobyt v DD – zda vidí jako dobré, že byli v DD, zda myslí, že ho DD připravil dobře na život, zda je něco, co ho nenaučili a potřeboval by to

Způsob kontaktu byl primárně na bázi osobního. V některých případech se mi podařilo s osobami spojit pouze písemně, takže mi odpověděli na otázky podané písemnou formou. Dotazovací metoda měla formu polostrukturovaného rozhovoru

7.3. Pohled vychovatelů na funkčnost přípravy na život v DD

Další částí výzkumu bylo zjišťování, jak se na situaci v DD Sázava dívají vychovatelé. Bylo to už bez jakékoli vazby na konkrétní klienty. Zajímalo mě, zda jsou spokojeni se stavem, jak se v DD starají o jim svěřené děti, co považují za dobré a co za špatné v současné situaci v DD, co si myslí, že by se současnou situací mohli udělat oni a jak se dívají na externí programy, které mají děti lépe připravit na samostatný život.

Ptala jsem se formou dotazníku s otevřenými otázkami, někdy doplněné o osobní rozhovor.

8. Vzorek

Kritéria výběru klientů do vzorku byla následující:

- odešli z DD Sázava mezi lety 2003 a 2007
- skončila jim ústavní výchova
- odešli do samostatného života, ne do jiné instituce

8.1. Analýza celkového vzorku

Lidí, kteří splňovala kritéria vzorku, bylo v DD Sázava 14. Strukturu a obecné charakteristiky tohoto vzorku ukazuje tab.č.4.

Celkový počet klientů	z toho mužů	Průměrný věk opuštění DD	Doba, kterou strávili v DD (průměr, roky)	Doba před kterou odešli z DD (průměr, roky)
14	9	19	10	3,5

Tab č.4. Struktura a obecné charakteristiky vzorku

Celkový počet klientů	Počet sourozeneckých skupin ve vzorku	Celkem klientů	Počet klientů, kteří měli v ústavní výchově sourozence	Z toho ve stejném DD
14	3	6	10	9

Tab.5. Sourozenci klientů v ústavní výchově

Konkrétní důvody, kvůli kterým jim byla nařízena ústavní výchova jsou v tab. č. 6. U každého dítěte byl důvod mnohem více specifický a v některých případech bylo důvodů odebrání z rodiny několik. Tyto jsou ale ty nejzásadnější.

HLAVNÍ DŮVOD NAŘÍZENÍ ÚV	POČET	procento ze vzorku (%)
alkoholismus rodičů	3	22
zanedbávání péče	5	36
ztráta bydlení	1	7
otec ve výkonu trestu, matka se nedokáže starat	2	14
podezření z týrání	2	14
otec zemřel, matka nedokáže zajistit kázeň	1	7

Tab. č.6. Hlavní důvody nařízení ústavní výchovy

Strukturu nejvyššího dosaženého vzdělání rozdělují do dvou tabulek zvlášť pro muže a ženy. Tab. 7. popisuje situaci žen. Tab. 8. pak situaci mužů. Tab. č. 9. pak pro celý vzorek.

Počet	Základní [v %]	Praktická škola [v %]	Vyučení bez maturity [v %]	Vyučení s maturitou [v %]
5	0 [0]	1[20]	4 [80]	0 [0]
v %z celkového souboru	0	7	28,5	0

Tab. č.7. Nejvyšší dosažené vzdělání žen

Počet	Základní [v %]	Praktická škola [v %]	Vyučení bez maturity [v %]	Vyučení s maturitou [v %]
9	5 [55,5]	0[0]	4 [44,5]	0 [0]
v % z celkového souboru	36	0	28,5	0

Tab č.8. Nejvyšší dosažené vzdělání mužů

Počet	Základní	Praktická škola	Vyučení bez maturity	vyučení s maturitou
15	5	1	8	0
v %	36	7	57	0

Tab.č.9. Nejvyšší dosažené vzdělání v celém vzorku

Co se týče zaměstnání v době, kdy odcházeli z DD mělo domluvené zaměstnání 6 klientů - 4 muži a 3 ženy. Pouze jedna žena z těchto šesti je stále v původním zaměstnání. Jedna žena ztratila zaměstnání úplně a nyní nepracuje. V době odchodu z DD byli 3 muži ještě studenti. Pouze jeden z nich ale dokázal vzdělání ukončit úspěšně.

Současná struktura zaměstnanosti vypadá následovně. Tab. 10. pro ženy, tab.11 pro muže a tab.12. pro obojí pohlaví.

Počet	Zaměstnání má [v %]	Zaměstnání za dobu sam.života již změnila (počet klientek) [v %]	Kolikrát (průměr)	Měla, ale ztratila úplně [v %]	Nikdy neměla [v %]
5	2 [40]	2 [40]	1x	1 [20]	2 [40]
v% z celkového vzorku	14	14	--	7	14

Tab. č.10. Struktura zaměstnanosti mezi ženami k 30.4. 2008

Počet	Zaměstnání má [v %]	Zaměstnání za dobu sam.života již změnil (počet klientů) [v %]	Kolikrát (průměr)	Měl, ale ztratil úplně [v %]	Nikdy neměl [v %]
9	7 [78]	7[78]	2,5x	0 [0]	2 [22]
v % z celkového vzorku	50	50	--	0	14

Tab.č.11. Struktura zaměstnanosti muži k 30.4.2008

Počet	Zaměstnání má	Zaměstnání za dobu sam.života již změnilo (počet klientů)	Kolikrát (průměr)	Mělo, ale ztratilo úplně	Nikdy nemělo
14	9	9	1,7x	1	4
v % z celkového vzorku	64,5	64,5	--	7	28,5

Tab.č.12. Struktura zaměstnanost mezi klienty k 30.4.2008

Bytová situace klientů po odchodu z DD vypadá následovně. Tab. 13. zobrazuje situaci žen, tab.14 mužů a tab. 15. celkovou.

Počet	Stabilní bydlení má[%]	Z toho v podnájmu[%]	Z toho spolubydlení[%]	Z to dům na půl cesty, nebo chráněné bydlení[%]	Stabilní bydlení nemá [%]
5	3 [60]	1[40]	0[0]	2[40]	2 [40]
v % z celkového vzorku	21,5	14	0	7	14

Tab.č.13. Bytová situace žen k 30.4.2008

Počet	Stabilní bydlení má[%]	Z toho v podnájmu[%]	Z toho spolubydlení[%]	Z to dům na půl cesty, nebo chráněné bydlení[%]	Stabilní bydlení nemá [%]
9	7 [78]	5[55,5]	5[55,5]	0[0]	2 [22]
v % z celkového vzorku	50	36	36	0	14

Tab.č.14. Bytová situace mužů k 30.4.2008

Počet	Stabilní bydlení má[%]	Z toho v podnájmu[%]	Z toho spolubydlení[%]	Z to dům na půl cesty, nebo chráněné bydlení[%]	Stabilní bydlení nemá [%]
14	10 [60]	7[40]	5[0]	2[20]	4 [40]
v % z celkového vzorku	71,5	50	36	14	28,5

Tab.č.15. Bytová situace celého vzorku k 30.4.2008

V souboru se vyskytuje i několik zajímavých způsobů bydlení, které stojí zato zmínit je jednotlivě, protože se do tabulky nevejdou. Jedna žena žije se svým přítelem v marigotce, jeden muž je ve vazbě a jiný je nezvěstný. Jsou však zprávy o tom, že je v Anglii, ale nikdo neví, co tam dělá. Poslední z těch, které jsem zařadila do kategorie nemají stabilní bydlení je žena, která bydlí střídavě u svých rodičů, přítele, občas získá podnájem, který ale neplatí a část doby se neví, kde vlastně je.

Minimálně 10 si jich někdy v životě na něco půjčilo, 7 jich má dluh i v současné době a z nich 4 ho nesplácí.

Kouří minimálně 10 osob ze vzorku, minimálně 7 jich někdy v životě zkusilo marihuanu a přinejmenším 2 i nějaké tvrdší drogy. 1 byl závislý na hracích automatech. Během pobytu v DD jich 6 bylo trestně stíháno, 4 byla vina prokázána. V současné době je 1 ve vazbě za výrobu a prodej drog a loupežné přepadení.

Minimálně 7 z nich má v současné době partnera a 3 mají dítě.

8.2. Analýza informací od klientů, se kterými jsem v osobním kontaktu

Většina z té části vzorku, se kterým se mi podařilo navázat kontakt patří k těm, kteří v posuzování sociálního fungování dopadají lépe. Podařilo se mi spojit se 7 osobami ze vzorku. 2 jsou ženy, 5 muži. 6 z nich má práci, i když jeden z nich pracuje načerno na sezónních pracích. V současné době jich 6 má zajištěné bydlení, ze kterého jim nehrozí v blízké době výpověď. Poslední je ve vazbě, ale pokud bude propuštěn, vrátí se ke své matce. Pouze jeden je ale se svou bytovou situací naprosto spokojen. Ostatní by rádi v dohledné době změnu.

Co se týče vzdělání, tak 4 mají SOU a 3 jen základní vzdělání, protože z učiliště je vyloučili nejčastěji kvůli chování.

Rozdělím tedy tento vzorek na dvě část. První je ta, která v důležitých indikátorech sociálního fungování, a totiž zajištěnost práce a bydlení, obstáli. Čítá 6 osob. Druhá je složena z jednoho člověkem, který je právě ve vazbě za výrobu a distribuci drog a loupežné přepadení. Je to jeden z těch, který má pouze ZŠ. Zásadní odlišnosti, které se vyskytují ve výpovědích, se totiž téměř přesně kryjí s těmito dvěma skupinami.

8.2.1. Výsledky podle indikátorů sociálního fungování

a) práce

Tab.16. zobrazuje, kolik klientů pracuje a jak jsou s prací spokojeni.

Práci	má	z toho			nemá	
		má legálně	má načerno	spokojenost		relativní nespokojenost (rádi by ve střednědobé budoucnosti změnu)
Počet	6	5	1	3	3	1

Tab.č.16. Struktura pracovního uplatnění k 30.4.2008

V době, kdy jsem s klienty mluvila, všichni pracovali na dělnických pozicích. Byly to skladník (2), pomocná kuchařka, obkladačské a natěračské práce, sezónní práce ve stavebnictví a pracovník v chráněné dílně. Jeden z nich mi sdělil, že ho v blízké době čeká povýšení na administrativního pracovníka. Ten, který nepracuje, je ve vazbě. Až ale nastoupí výkon trestu, rád by pracoval, aby splatil dluhy.

b) bydlení

Bytová situace klientů vypadá následovně (tab.17.)

Bydlení	má	z toho			je ve vazbě
		je spokojen	nespokojen, ale nevyžaduje akutní změnu	nespokojen, nutná změna	
počet	6	1	4	1	1

Tab.č.17. Bytová situace

Klienta, který je ve vazbě, jsem zařadila zvlášť, i když na svobodě bydlel se svojí matkou a má za to, že se tam bude moci vrátit, až vězení opustí. Rodina při něm stojí.

Klient, který je se svou bytovou situací spokojen, bydlí se svou přítelkyní v jejím bytě. Jsou potřeba ještě trochu vyřídit majetkové poměry k bytu, ale pokud se to podaří, mají vlastní byt natrvalo.

Ostatní muži bydlí v podnájmech, jedna žena v domě na půl cesty a druhá v chráněném bydlení. Chtěli by proto postoupit o krok dál, buď do samostatného podnájmu, nebo si pořídit něco vlastního.

c) vztahy

V tabulkách 18., 19., 20. a 21. zobrazují, jaké jsou vztahy klientů k důležitým osobám v jejich okolí.

	má partnera	má vlastní dítě	plánuje vlastní dítě
počet	3	1	2

Tab.č.18. Nově zakládaná rodina

přátelé	má jich dostatek	má jich málo
počet	4	3

Tab.č.19. Množství přátel

S DD jako takovým udržují alespoň občasný kontakt. Někteří z nich přijedou na výroční vánoční večeri, ostatní si občas zavolají s paní ředitelkou. Vztahy s kamarády, se kterými v DD bydleli, ale neudržují. Až na muže, který je ve vazbě. Ten je v kontaktu s jedním současným svěřencem. Občas se zeptají, jak se mají ostatní v DD, kde to celkem vědí, ale jinak jsou všechny vztahy takřka mrtvé.

vztah k biologickým rodičům	pozitivní	lhostejný	negativní
počet	1	4	2

Tab.č.20. Vztah k biologickým rodičům

Neutrální vztah k rodičům nejlépe charakterizuje výrok, který se v obměnách objevoval v několika rozhovorech: „Oni se o mě nestarali, když jsem byl malej, tak proč bych se o ně měl teď starat já?“ Jejich rodiče se většinou rozvedli, i když to často bylo až po tom, co byli oni dáni do ústavní péče. Tito lidé udržují se svými rodiči, nebo spíše jen s jedním rodičem a to matkou, vztahy pouze formální, nebo vůbec žádné. To je většinou v případě otce. Jediný, kdo udržuje intenzivní vztahy s rodinou (nebo alespoň

se svou matkou) je klient ve vazbě. Jeho výpověď je v ostrém rozporu s tím, co mi o něm říkala ředitelka DD Alena Nováková. Podle ní se po návratu do rodiny v 18ti letech k matce choval hrubě, mlátil ji, zneužíval to, že je poměrně málo inteligentní a nedokáže se mu postavit.. Jako motiv viděla to, že jí nemohl odpustit, že je hloupá a že ho nechala v DD. Proti tomuto výroku by se jistě daný klient ostře ohradil, protože píše o své matce a bratrovi jako o jediných lidech, kterým na něm záleží.

vztah k sourozencům	pozitivní	neutrální	negativní
počet	6	1	0

Tab.č.21. Vztah k sourozencům

Vztah se sourozenci je oproti vztahu k rodičům úplně odlišný. Většina lidí ve výzkumu byla se svými sourozenci ve stejném DD, takže mají vytvořený vztah. Jeden muž bydlí se svým bratrem ve stejném městě, vídají se často a pomáhají si. Podobné je to i s mužem, který je ve vazbě. Ostatní spíš občas vykonají zdvořilostní návštěvy nebo si zavolají a nějaká spolupráce moc nefunguje, ale mají se rádi.

d) hospodaření

Dluhy jsou u klientů poměrně častá záležitost. To, co je ale odlišuje od těch, kteří sociálně nefungují, je, že je splácejí. Situace vypadá následovně (tab.22)

dluhy	má	splácí	nesplácí,ale až bude mít práci,tak chce splácet	nezjištěno
počet	6	5	1	1

Tab.č.22. Klienti, kteří mají dluhy a jakým způsobem je splácí

Většina z nich zvládá náklady na život zaplatit bez větších obtíží. Jeden muž, který pracuje pouze sezónně, je na tom přes zimu trochu hůř. To žije z podpory v nezaměstnanosti, dávek sociální péče a rodičovského příspěvku své partnerky. Jedna dívka si spoří na stavební spoření, ale jinak s penězi moc neumí hospodařit. S málem peněz vyjít umí, ale když má víc, hned všechno utratí. Muž ve vazbě, jak jsem již uvedla výše, zatím nemá z čeho dluhy splácet, ale vydělávat si chce. Nejen aby splatil advokáta a další soudní výlohy, ale také aby mohl něco přispívat matce a bratrovi.

e) zájmy

Koníčky, kterým se klienti věnují jsou v tab. 23.

Koníčky	čas s kamarády	procházky venku	sledování televize	čas s rodinou	sport	práce	počet odpovědí na jednoho klienta
Počet	4	4	3	2	1	2	2,3

Tab.č.23. Způsoby trávení volného času

Je zajímavé, že mají celkem málo pestrou skladbu koníčků. Pouze jeden uvedl jako volnočasovou aktivitu sport a to ji ještě neprovozuje pravidelně.

f) závislosti

Kouří všichni. Jeden je souzen za výrobu a distribuci drog, takže se dá předpokládat, že i sám užívá. Měl s tím problémy už když byl v DD. Druhý, který byl během pobytu v DD závislý na marihuaně a toluenu, se své závislosti zbavil. Jeden uvedl, že měl problém s alkoholem, ale také spíš v období učiliště. Pak přišel na to, že se tím nic nevyřeší, tak přestal pít přes míru. Nebezpečí, že by se mohl stát alkoholikem nepřipouští. Často ale zajde s kamarády večer na pivo a i ve chvíli, kdy jsem se s ním setkala z něj byl alkohol cítit. Jeden klient měl nějaký čas problém s hracími automaty, ale problém nikdy nenabyl takové velikosti, že by přišel o práci. Když si uvědomil, že to je problém, začal chodit k psychologce a s její pomocí se závislosti zbavil.

g) budoucnost

Všichni by chtěli mít dobré bydlení, spokojenou rodinu a dobrou práci. Neví ale, jestli se jim toho podaří dosáhnout, i když by si to přáli.

Další otázkou bylo, na co se těší a čeho se bojí. To uvádím v tab.24. a 25.

těší se na	vlastní bydlení	dovolenou	dítě	opuštění vězení	každý nový den, který je úspěšný	nic
počet	2	2	1	1	1	1

Tab.č.24. Na co se klienti těší

bojí se	ničeho	ztráty bydlení a práce	nových situací	vyhoření (bytu)
počet	4	2	1	1

Tab.č.25. Čeho se klienti bojí

Překvapilo mě, že bylo pro klienty poměrně těžké říct nějakou drobnost, na kterou se těší. Třeba něco, co přijde zítra nebo příští týden. Většinou uváděli velké věci ve vzdálenější budoucnosti. Obecně je tato otázka docela překvapila a trvalo delší dobu, než na ni vymysleli odpověď.

h) rada do DD

Co by poradili dětem, které jsou teď v DD, aby to v životě lépe zvládli zobrazuje tab.26.

	dodělat školu	brát vážně, co jim říkají	vážít si péče a zajištění	co nejdřív se osamostatnit	snažit se být s rodinou	varování před pomluvami druhých lidí
počet	5	5	2	1	1	1

Tab.č.26. Co by klienti poradili dětem, co jsou teď v DD

hodnocení pobytu v DD

To jakým způsobem hodnotí to, že byli v DD místo, co by je vychovávali vlastní rodiče je v tab.27.

hodnocení pobytu v DD	pozitivní	napůl pozitivní a negativní	negativní
počet	5	1	1

Tab.č.27. Hodnocení pobytu v DD

Je zajímavé, že většina klientů hodnotí svůj pobyt v DD pozitivně. jako hlavní důvod uvádějí, že kdyby byli doma, tak by se nevyučili a že by to doma bylo ještě horší. V DD se o ně starali a snažili se je dovést k tomu, aby z nich něco bylo. Snažili se jim pomoci, když byli v problémech, i když si toho tehdy moc nevážili.

Jediný, kdo hodnotí DD navskrze negativně, je muž ve vazbě, který má také jako jediný pozitivní vztah k rodině.

8.3. Výsledky dotazníku pro vychovatele

Vyjádření se mi podařilo získat od 6 z 12 vychovatelů. 5 bylo žen, 1 muž. Všichni se shodli, že péče v DD je na dobré úrovni a že děti jsou připraveny na samostatný život poměrně dobře. Pokud viděli nějaké špatné věci, často to bylo na straně dětí, že si neváží toho co mají a kladou na vychovatele velké nároky, sami se moc nesnaží. Jako věci, které by byly dobré změnit, aby byly děti lépe připravené na život, uvedli, více komunikovat a být pravdiví, menší skupiny dětí, jinak volit skladbu skupin, více mluvit o plánování peněz, více s nimi mluvit o životě. Věci, které by v chodu DD mohli zlepšit konkrétně oni, byly spíše drobné individuální důrazy jako věnovat více času osobním rozhovorům s dětmi, probírání hospodaření a zacházení s penězi, být důslednější ve výchově. S externími programy přípravy na život jsou spokojeni a většinou si myslí, že mají cenu. 1 vychovatel uvedl, že je jich dostatek, ostatní měli za to, že by jich mohlo být i víc. Jako nejdůležitější téma těchto programů by podle nich mělo být budování vztahu k práci a hodnotám, vedení k samostatnosti, dávání osobního příkladu (jako v rodině).

9. Odpovědi na výzkumné otázky a možná vysvětlení fenoménů, které se objevily ve výzkumu

9.1. Výzkumné otázky

9.1.1. Rozdělení klientů podle sociálního fungování

Vzorek 14ti klientů si rozdělím na tři kategorie podle sociálního fungování. (Tab.28.)

sociálně	funguje	funguje, ale s velkými obtížemi	nefunguje
počet	7	2	5

Tab.č.28 Sociální fungování klientů

Kritéria, která byla rozhodující pro určení, do které kategorie patří, jsou, zda pracuje, zda má bydlení, které řádně hradí a které odpovídá jeho potřebám, zda dluhy, které má, splácí, zda nemá konflikty se zákonem, zda se řádně stará o svou rodinu (pokud nějakou má), zda netrpí nějakou závislostí.

Aby byly naplněny podmínky sociálního fungování, nemusí být naplněny všechny tyto atributy. Musí být ale naplněny v takové míře, aby byl schopen obstarat živobytí pro sebe a svou rodinu. Pokud tedy někdo nepracuje, stále ještě může sociálně fungovat, např. když je to žena na rodičovské dovolené, nebo když práci ztratil pouze přechodně. Do kategorie sociálně funguje jsem zařadila i ty, kteří zatím pro svou existenci potřebují podporu nějaké instituce, jako je dům na půl cesty, nebo chráněné bydlení. V rámci něho jsou ale dostatečně samostatní a v ostatních attributech fungují normálně. Jsou ale i podmínky, kdy přítomnost byt' i jediné z nich znamená automaticky sociální nefunkčnost jedince. Jsou to odsouzení k trestu odnětí svobody a pokročilá závislost.

Ty, kteří sociálně nefungují jsem do této kategorie zařadila z důvodu, 1) obvinění z trestného činu, které sám klient přiznává; 2) nezjištěný pobyt; 3) nepracuje a nemá uspokojivé bydlení (žije asociálně); 4) nepracuje, dluhy nesplácí, velmi nízká kvalita ubytování, 5) je na mateřské, díky tomu má stálý příjem, ale nedokáže si udržet stálé bydlení.

Ty, kteří sociálně fungují pouze s velkými obtížemi, jsem do této kategorie zařadila z následujících důvodů. 1) pracuje pouze sezónně, velkou část roku je na sociálních dávkách, bydlí v nevyhovujícím bytě, ale na druhou stranu se řádně stará o svou rodinu, bydlení je sice malé, ale mají vše, co potřebují. 2) podle posledních

informací práci má, ale není jistě, jestli ho z ní už zase nevyhodili, bydlet má také kde, ale bydlí nejspíš na ubytovně, dluhy, které má, nesplácí.

Pro jednodušší práci se statistickými výsledky, přiřadím v této kategorii jedince ke kategoriím krajním, podle toho, na kterém okraji své kategorie se nacházejí. První muž, který pracuje pouze sezóně je blíže tomu, že sociálně funguje, proto ho přiřadím do první kategorie, druhý, který nesplácí dluhy se blíží sociálnímu nefungování, proto ho zařadím do třetí.

Konečné rozdělení je tedy následovné (Tab.29.)

sociálně	funguje	nefunguje
počet	8	6

Tab.č.29 Sociální fungování klientů ve dvou kategoriích

9.1.2. Odpovědi na výzkumné otázky

1) Promítá se to, že se klienti v DD vyučí do jejich schopnosti získat práci?

Výsledky jsou v tab.30.

	vyučen > má	nevyučen > má	vyučen > nemá	nevyučen > nemá
počet	6	3	3	2

Tab.č.30. Vliv vyučení se na schopnost získat práci.

Zdá se, že vyučení má vliv na to, zda jsou v dospělosti klienti schopní získat práci. Není ale tak markantní, jak by se mohlo čekat. Je zde i poměrně velká skupina těch, kteří se vyučili a přesto práci nemají. Ve 100% případů jsou to ženy. A také většina těch, co se nevyučili jsou přesto schopni si práci zajistit.

2) Promítá se to, že se klienti v DD vyučí do jejich schopnosti udržet si práci?

Sedm z devíti klientů, kteří pracují, alespoň jednou změnilo práci za dobu průměrně 3,5 roku od odchodu z DD. Jsou i 2 případy, kdy práci změnili více jak 4x. Práci mění bez ohledu na to, zda byli vyučeni nebo ne. Myslím, že časté měnění práce, je specifikum lidí, kteří vyrostli v DD. Déle jim trvá, než se v nějakém prostředí aklimatizují a než se stabilizují natolik, aby byli schopni vydržet delší dobu na stejném pracovním místě. Vyučení na to vliv nemá.

3) Dá se podle toho, jak jsou klienti v DD hodnoceni poznat, jestli budou v zařazení se do společnosti úspěšnější?

Polovina klientů byla v DD hodnocena pozitivně. V porovnání hodnocení v DD a sociálního fungování vypadá situace následovně. (Tab.č.31.)

hodnocení	pozitivní > funguje	negativní > funguje	pozitivní > nefunguje	negativní > nefunguje
počet	5	3	2	4

Tab.č.31. Odras hodnocení v DD na výsledném sociálním fungování

Výsledky ukazují, že se lidé v DD v hodnocení zhruba ve 2/3 shodují s realitou. Negativní hodnocení dětí totiž vychází především z toho, jak se chovají, zda mají problémy s učením a hlavně s chováním ve škole, jestli poslouchají. Hodnotí je podle charakteristik, které je i v samostatném životě mohou podržet, nebo naopak znemožnit úspěch. Nelze ale z takovéhoho výzkumu poznat, zda nemá hodnocení vliv na to, jakým způsobem zvládnou sociálně fungovat. Dva z klientů, kteří byli negativně hodnoceni a nyní fungují normálně, hodnotí svůj pobyt v DD jako pozitivní a říkají, že je tam hodně naučili, i když oni si nedali říct a pořád dělali problémy. Že vlastně nechtěli odejít předčasně. To by napovídalo, že víc než hodnocení má na děti v DD vliv to, jak se k nim vychovatelé chovají, to že je nutí k tomu, aby urovnali svoje problémy a nejsou jim lhostejní.

4) Promítá se ústavní výchova negativně do vztahu klientů k vlastním rodičům?

Do odpovědi na tuto otázku zahrnu pouze vzorek sedm klientů, se kterými jsem byla osobně v kontaktu. Ti mají vztah k biologickým rodičům následovný. (Tab. 32.)

vztah k rodičům	pozitivní	lhostejný	negativní
počet	1	4	2

Tab.č.32. Vztah klientů k rodičům

Jasně negativní vztah ke svým rodičům mají pouze dva ze souboru, ale kolonka „lhostejný“ má také svou vypovídací hodnotu. Ukazuje, že následkem ústavní výchovy byl vztah mezi dítětem a rodiči závažně narušen a že se po opuštění DD nedá vrátit zpátky. Opravdu málo lidí z „běžné“ populace řekne, že mu na rodičích nezáleží. Z postoje klientů je na jednu stranu cítit hořkost z toho, že je nechali v DD a nestarali se o ně, na druhou stranu smíření se stavem věcí. Vědí, že nemá cenu se tím trápit a že je lepší spoléhat se jen na sebe a o rodiče se radši moc nestarat, protože obojí mají většinou svých starostí dost. Spolupráce mezi nimi je tedy minimální. V době, kdy už se osamostatňují, je lepší, když na svých rodičích nejsou závislí a začínají život někde dál, od původní rodiny, ve které se stav za několik uplynulých let většinou příliš nezměnil. Přirozený stav ale není ani být na svých rodičích závislí, ani se o ně vůbec nezajímat.

Proto je zřejmé, že ústavní výchova a oddělení od rodičů v dětském věku důležitě negativně poznamenává vztah klientů k jejich rodičům.

5) Promítá se ústavní výchova negativně do vztahu s jejich sourozenci?

U této otázky budu zase vycházet z výpovědí oněch sedmi klientů jako v otázce 4.

Vztah se sourozenci je zobrazen v tab.33.

vztah se sourozenci	pozitivní	lhostejný	negativní
počet	6	1	0

Tab.č.33. Vztah klientů se sourozenci

Oproti vztahu k rodičům, mají klienti vztah k sourozencům mnohem lepší. Myslím, že to je tím, že s nimi sourozenci většinou vyrůstali ve stejném DD a vazby se nepřetrhaly a naopak společně sdílený osud jim pomohl vytvořit si k sobě pozitivní vztah. Pokud ale klienti po osamostatnění nežijí ve stejném městě, vídají se poměrně málo, či skoro vůbec. Většinou mají hodně práce a nemají čas ani peníze na to, aby jezdili na návštěvy.

6) Promítá se to, když klienti navazují předčasné partnerské vztahy, do jejich pozdějšího sociálního fungování?

Protože jsem se setkala s fenoménem předčasného sexuálního života klientů v několika případech, rozhodla jsem se i tuto oblast zařadit do výzkumných otázek. Klienty, kterých se to týká jsem vybírala na základě dvou skutečností. Jednak to, že byli trestně stíháni za sexuální zneužití osoby mladší 15ti let, či byli sami zneužití – takoví byli ve vzorku 3. Jednak narození dítěte před 18tým rokem. To se stalo v případě jedné ženy. To jak tito lidé v současné době sociálně fungují najdete v tab.34.

sociálně	funguje	nefunguje
počet	1	3

Tab.č.34. Rozložení sociálního fungování u osob, které začali žít sexuálně předčasně

Nemyslím si, že by to, že začali sexuálně žít ve velmi mladém věku způsobem, který nebyl vhodný, způsobilo, že ve většině případů nyní sociálně nefungují. Spíš tento fenomén ukazuje na jejich určité povahové vlastnosti, které pak mají za následek to, že situaci samostatného života nezvládnou. Je to především nezdrženlivost, zaměření na to, co je jim příjemné v tuhle chvíli a neschopnost uvážit rizika a z nich plynoucí komplikace, které takovýto čin může znamenat.

9.2. Možná vysvětlení fenoménů, které se objevily ve výzkumu

Asi nejvýraznějším fenoménem v celém vzorku je zhruba třetinová nezaměstnanost. To je víc jak 2,5x tolik, co v kraji s největší nezaměstnaností (tím je Ústecký se 13,7% za rok 2007) (ČSÚ). Navíc většina z těch, kteří pracují, dělají pouze dělnické málo kvalifikované práce a podle toho mají i ohodnocení. To má za následek, že mají většinou poměrně nízký socioekonomický status.

Není pouze jeden důvod, který to způsobuje. Myslím, že se skládá velké množství faktorů, které má za následek, že lidé, kteří prošli ústavní výchovou, jsou více ohroženi nezaměstnaností, než jiné skupiny populace. Rozhodně hraje roli celý soubor faktorů, které jsem popsala v kapitole 4. Také to, že se dá docela dobře žít jen ze sociální pomoci státu a jakmile to jednou tito lidé zjistí, je pro ně těžší přinutit se hledat si práci. Vliv má určitě i to, že kvůli dědičné výbavě, výchově v rodině i v ústavu se u nich vyskytují takové vlastnosti, které jim ztěžují získání a udržení práce. Jsou to např. slabá vůle, zvyklost na to, že všechno zařizují ostatní, tendence obházet překážky, malé sebevědomí a malá ambicióznost, absence jasných dobře dosažitelných cílů a další.

Co se týče hospodaření, je zajímavé, že minimálně 6 ze 7 klientů si někdy půjčilo nebo jiným způsobem získalo dluh. V dnešní době, kdy je zadlužen skoro každý, se to nezdá být nic neobvyklého, ale zajímavý mi přijde spíš způsob, jakým k dluhům přijdou. Ve dvou případech si půjčují poměrně často malé částky, které ale za krátkou dobu splatí. V jednom případě dluh vznikl jako nedoplatek zdravotního pojištění, v dalším případě jako výlohy na soudní řízení a poslední (dvě ženy) získaly dluh z neopatrnosti, uzavřením nevýhodné smlouvy např. na tarif na mobilní telefon. Víím ještě o dalším klientovi, který se nechal nachytat jednou známou, když si půjčili spolu a ona mu teď svojí polovinu nesplácí. Toto vše vypovídá o tom, že klienti nemají nad svými financemi naprostou kontrolu, že jsou lehce ovlivnitelní a mohou se tím pádem snadno dostat do problémů.

V oblasti trávení volného času mě překvapila malá rozmanitost aktivit. Sport uvedl jako občasnou záležitost pouze jeden klient. Z rozhovorů to vyznívalo, jako by buď neměli čas, nebo nápady, co by se dalo dělat. Nejoblíbenějšími tedy zůstává čas s kamarády a procházky přírodou v okolí bydliště. Také velmi málo cestují. Jako důvod uváděli, že mají spoustu práce a po ní jsou unavení a že na cestování (ani za kamarády do okolních měst) nemají peníze. Myslím si, že důvodem pro takto málo pestrý život může být režim v DD, kdy kroužky, které děti měly, byly z části z donucení a při

odchodu z řádu DD se vzdali i řádu v koničcích, protože je k tomu nikdo nenutil. Zbyly jen nenáročné činnosti, které nevyžadují příliš mnoho úsilí ani peněz.

To, že 4 ze 7 klientů byli nebo jsou v nebezpečí nějaké závažné závislosti je poměrně alarmující číslo. V celkovém souboru 14 lidí někdy v životě zkoušelo marihuanu či jiné drogy celkem 7 lidí a ještě jeden byl závislý na hracích automatech. V „běžné“ populaci se jistě nesetkáme s takovým poměrem. Je pozitivní, že 3 z těch 4, kteří měli problém se závislostmi (alkohol, marihuana a toluen a hrací automaty) se své závislosti již zbavili, nebo se u nich nikdy nerozvinula naplno. Jeden z nich dokonce vyhledal odbornou pomoc, aby mu pomohla závislost překonat. Jak bude ve své drogové kariéře pokračovat čtvrtý muž, se teprve uvidí. Protože je ve vazbě, musí abstinovat a sám uvedl: „Je to dobřej detox.“. Otázka je, jak se mu podaří se svou závislostí nakládat, až bude zase na svobodě. Je zřejmé, že tato skupina je více ohrožená vznikem závislosti, než lidé, kteří vyrůstali v „normální“ rodině. Je tomu tak z důvodů, že mají často dědičně i získaně menší vůli a odolnost proti takovýmto vlivům, je pro ně důležité přijetí, a tak se lehce chytí party, která má sklon k rizikovému trávení volného času, do kterého patří i drogy. Často se právě kamarádí s těmi, kteří mají podobné či ještě horší problémy, jako oni sami. Málodky si nacházejí kamarády mezi lidmi, kteří jsou silní, zvládají svůj život a mohli by je vytáhnout někam výš. Přátelství s takovýmto člověkem, jak říká paní Alena Nováková, by je stálo mnohem víc práce, tak se radši budou držet party, kde nebudou muset nic dělat a překonávat sami sebe.

Z toho, jak byli překvapení, když jsem se jich ptala na to, jak vidí svoji budoucnost a dalo jim většinou docela dost práce na něco přijít, usuzuji, že nevidí svoji budoucnost příliš růžově, a proto se jí příliš nezabývají. Žijí spíše přítomností. Největší starostí bývá jak si zajistit živobytí, popřípadě, v delším časovém horizontu, shánění nějakého lepšího bydlení. Kromě dobrého bydlení, rodiny, dobré práce nemají žádné další aspirace a sny. Možná je to tím, že ví, že na nic jiného asi nikdy nebudou moci dosáhnout, tak se drží při zemi.

Velice mě překvapilo, jak těžké pro ně bylo vymyslet něco, na co se těší. Jako by to v jejich životě téměř nebylo. Museli nad tím dlouze přemýšlet. Nejzajímavější a nejzdravější, i když trochu neobvyklá odpověď mi přišel výrok jednoho klienta, že se těší „na každý nový den, který je úspěšný“. Vypovídá to o tom, že další den pro něj není hrozbou, ale že je v životě spokojený a těší ho žít. S takovou přirozeností v odpovědi jsem se nesetkala u nikoho jiného.

Ve většině případů se shodli v tom, že pro děti, které jsou teď ještě v DD je nejdůležitější, aby dodělali školu a řídili se tím, co jim v DD říkají, protože to s nimi myslí dobře. Je z toho vidět, že se se svou situací smířili a na pobyt v DD se nakonec docela dobře adaptovali. Vzpomínali na DD s vděčností. Je pravda, že jsem mluvila v podstatě s pozitivním výběrem ze vzorku a nevím, co by říkali ti, kteří mají se sociálním fungováním větší problémy. Ve chvíli, kdy se o ně jejich vlastní rodina nestará, je DD opravdu jediným místem, kde jim na nich alespoň trochu záleží. Teď, když už stojí na vlastních nohách, vidí, že by bylo bývalo lepší, kdyby se víc snažili a víc si brali rady, které jim tam říkali, k srdci, protože by to měli teď v životě o trochu snazší. Přesto pro mě bylo překvapivé, že byli jen málo kritičtí k DD jako takovému. Možná je to proto, že nikdy nic lepšího nezažili, tak nemají s čím srovnávat.

9.3. Celkové zhodnocení situace a příčin stavu vzorku

Celých 40% klientů ve vzorku sociálně nefunguje. Někteří z kategorie sociálně fungujících jsou na hranici mezi fungováním a nefungováním a většinu dalších čekají ještě závažné životní kroky a nelze předem odhadnout, jak se jim podaří tyto změny ustát. Vzhledem k tomu, jak rychle se situace některých členů vzorku mění a kolísá mezi stavem „vše v pořádku“ a „velký průšvih“ (i teď už nejsou některé informace 100% aktuální a to uplynuly pouze tři měsíce od té doby, kdy jsem svůj výzkum prováděla), lze těžko říci, kolik z nich bude za rok, dva, nebo pět v které kategorii. V současné době bych označila za opravdu stabilní, u kterých jsem si téměř jista, že svou situaci zvládnou a budou i nadále žít spokojeným životem, maximálně 3. U všech ostatních by stačila poměrně malá věc, která by je mohla vykolejit tak, že by je to stálo hodně sil, dostat se zase do funkčního stavu, pokud by to vůbec dokázali. Je zde ale naděje, že se naopak časem stabilizují a možná i někteří z kategorie sociálně nefunkční, se nakonec přehoupnou do stavu, kdy fungovat budou. Nelze to ale předem odhadnout.

Co je však příčinou takového stavu? Nabízí se 3 možnosti, z čeho by mohly pocházet problémy klientů. Prvním z nich je dědičnost. Jejich rodiče byli často různým způsobem zatíženi, často požívali v nadměrné míře alkohol, či měli nižší intelekt. Paní Nováková říká: „Pokud měli štěstí, podělili po prarodičích nějaké lepší vlastnosti, ale jinak se nemají o co v sobě opřít.“ Druhým je výchova a prostředí, ve kterém vyrůstali jako děti, než byli umístěni v DD. Je zřejmé, že toto prostředí bylo velmi problematické, jinak by se do DD nikdy nedostali. Třetím je samotný pobyt v DD. To rozhodně není

ideální řešení situace ohrožených dětí a protože v tomto náhradním řešení prožili mnohdy celé dětství, nedá se divit, že to na nich zanechá negativní důsledky. Mnohé výzkumy (třeba již výše zmiňovaná longitudiální studie Langmeiera a Matějčka, 1997), dokazují, že život v DD a jiných formách ústavní výchovy děti spíše devastuje, než že by jim prospíval. Konečný výsledek tedy může být o trochu lepší, než kdyby dítě zůstalo ve své rodině za nezměněných podmínek, ale může to být pouze oddálení špatného konce, který dítě stejně čeká, až se vrátí do původního prostředí po opuštění DD.

Jako příčinu nelze označit pouze jeden důvod z těchto tří. Kombinují se všechny a těžko rozlišit, jakou měrou se který podílí na konečném výsledku. Co z toho ale jednoznačně vyplývá je, že pobyt v DD, nemá zdaleka tak pozitivní výsledky, jak by si někteří přáli či očekávali.

Z výzkumu, který jsem dělala, nevystává jasně nějaká skutečnost, která by způsobovala to, že někteří klienti obstojí v náročném životě ve světě a jiní ne. Pokud bych se ale přesto měla pokusit určit, co jsou nejdůležitější věci, které klientům, kteří sociálně fungují, pomohly postavit se na vlastní nohy a které naopak chybí těm, kteří to nedokázali, byly by to tyto dva.

- 1) Přítomnost další stabilní osoby, která jim pomohla překonat počáteční obtíže a zároveň pokora klientů, takovou pomoc přijmout. Samotná pomoc další osoby totiž nemusí znamenat, že klient svou situaci zvládne. Ve vzorku byly např. dvě ženy, které začínaly ve stejném domě na půl cesty. Jedna je v něm stále a připravuje se na další krok v podobě samostatného bydlení a druhá po třech měsících utekla s mužem, který měl problém s drogami a porůznu se poflakovala. Podle posledních zpráv je sice možné, že začne pracovat a usadí se, ale teprve se uvidí, jak vše dopadne. První žena měla výhodu v tom, že jí nezáleželo na mužích a nežene se do vztahu, na rozdíl od druhé. Tím se dostávám k dalšímu bodu.
- 2) Disponují nějakou silnou osobnostní vlastností (jako např. cílevědomost, pracovitost, atd.), která je při změně prostředí dokáže podržet, takže místo aby si přidělávali čím dál více problémů, stabilizují se. Takoví byli třeba někteří muži, ve kterých situace, že se museli o sebe postarat sami, mobilizovala schopnosti a oni to dokázali. Ve spojitosti se zcela odlišným prostředím, do kterého se dostali, jež jim pomohlo eliminovat jejich špatné návyky, protože nebyla možnost je dál rozvíjet, měla za následek, že se „srovnali“.

U každého případu se tyto „opory“ kombinují různým způsobem, v různé míře, některé chybí nebo se naopak vyskytují i nějaké, které jsem nevedla.

Při současném stavu věcí jsou tyto dva důvody stěžejní pro to, aby mladý člověk, který opouští DD obstál. Pokud nemají to štěstí a nepotkají se s někým, kdo jim na začátku pomůže, nebo se nebudou moci opřít o nějakou svojí silnou povahovou vlastnost, půjde jim život velmi těžko.

10. Výstupy pro práci s dětmi, které žijí v současné době v dětském domově

To, co by bylo potřeba udělat, aby se situace dětí, které vyrůstají v dětských domovech či jiných formách ústavní výchovy, zásadně posunula k lepšímu, je úplně změnit systém práce s ohroženými dětmi, tak jak jsem to naznačila v úvodních kapitolách. Především rozšířit možnosti pěstounské péče na úkor ústavní výchovy. To jsou ale změny, které musí přijít shora. Nicméně je důležitá i podpora zdola. Myslím, že by bylo dobré, aby se ředitelé i vychovatelé v dětských domovech, setkávali s příklady dobré praxe, které probíhají v zahraničí. I v sousedních zemích, např. v Polsku (Polkowski, 2008), existují malé dětské domovy, kde se intenzivně pracuje jak s dětmi, tak s biologickými rodinami a velká část dětí se vrací zpět domů, nebo přechází do náhradní rodinné péče. Z výsledků, které mi vyšly z dotazníků vychovatelům, vyplývá, že jsou s péčí v DD spokojeni a nevidí příliš mnoho prostoru pro zlepšení. Myslím ale, že to je tím, že se nikdy nesetkali s tím, že by to mohlo fungovat i jinak a to, co dělají, je opravdu to nejlepší, co si myslí, že mohou. Myslím, že na tuto věc by měla pamatovat i státní správa, která ví, že změna je potřeba, ale také ví, že mezi řediteli dětských domovů existuje silná lobby proti těmto změnám. Snížení počtu dětí v dětských domovech by samozřejmě znamenalo rušení zařízení a toho se pochopitelně jejich zaměstnanci bojí. Pořád ale bude potřeba spousta lidí, kteří se o děti budou starat, i když to bude v pěstounských rodinách a ne v instituci. Práci s tímto potenciálem volných pracovních míst pro vychovatele z DD by se mohlo docílit získáním dětských domovů a jiných ústavů pečujících o děti jakožto spojenců pro reformu. To by byla velká pomoc v prosazování změn.

Přesto, že tu nejdůležitější změnu nemohou uskutečnit samy DD, poukážu i na několik oblastí, kde by byl prostor pro změnu i v rámci jednotlivých DD. I když mnohdy by při jejich realizaci DD narazily na problémy v zákonech či nedostatku peněz, přesto je to alespoň prostor pro zamyšlení a možné popostrčení věcí dopředu.

10.1. Práce s dětmi v DD

Největší problém v přímé práci s dětmi v DD je nedostatek přímých pracovníků. Aby se mohla jednotlivým dětem věnovat dostatečná pozornost, bylo by jich potřeba alespoň tak 2x tolik. V silách ředitele DD ale není sehnat tolik prostředků na zaplacení takového množství dalších pracovníků. Bylo by ale možné je alespoň z části nahradit dobrovolníky. Důležití jsou především stálí dobrovolníci, kteří si s dětmi mohou vytvořit osobní vztah a možná se stát i hostitelskou rodinou. Pro děti je totiž velice cenné, když se dostanou mimo prostředí DD do „normální“ rodiny. Vytvořit takovýto intenzivní program (bylo by totiž dobré i dobrovolníky školit, aby byli na některé věci připraveni, mohli být dětem lépe k dispozici a déle u dobrovolničení zůstali) je velice náročné. Nejen pro tuto práci, ale i pro další oblasti, o kterých se zmíním níže, by bylo dobré mít k dispozici specializovaného sociálního pracovníka, který by se staral o shánění a koordinaci dobrovolníků. V dnešní době možností získávání prostředků z EU by se na něj peníze sehnat daly.

Dalším problémem, se kterým jsem se setkala v některých DD, je časté spojování skupin. Protože málokdy jsou v domě přítomny všechny děti a někdy je málo vychovatelů, spojí se 2 skupiny a fungují celé odpoledne společně. Tím ale zmizí čas, kdy by mohl mít vychovatel na starosti pouze 4 děti, protože ostatní jsou ještě ve škole či na kroužcích tím, že musí káznit děti 8. Celý DD pak funguje spíš jako komunita, než jako oddělené rodinné buňky. Není pak čas na o moc více věcí, než se s dětmi připravit do školy a ztrácí se efekt, který by mohlo mít vytváření co nejautentičtějšího rodinného prostředí. V tomto případě by musel zasáhnout ředitel DD a důrazně dbát na to, aby k tomuto nedocházelo. Je to ovšem také problém lidských zdrojů v organizaci, kterých se nedostává.

10.2. Hostitelské rodiny

Konkrétně v DD Sázava systém hostitelských rodin poměrně dobře funguje. Oficiálně jsou ale pouze 2. Myslím, že hostitelské rodiny nejlépe fungují, když si rodiny děti, které k nim budou jezdit, vybírají podle už vybudovaného vztahu s nimi. Pro děti, které nemohou jezdit do vlastních rodin je to jediná možnost, jak se setkat s životem v rodině.

V tomto případě by pro rozšíření hostitelské péče a práce s hostitelskými rodinami (poskytnutí podpory, zaučení, možnosti zpětné vazby atd.) by opět dobře fungoval specializovaný sociální pracovník.

10.3. Externí programy přípravy na život

Podle toho, co mi vycházelo ve výzkumu i v dalších východiscích pro situací lidí, kteří opouští DD a to, že nejdůležitější jsou osobní vzory, setkat se s tím, jak to funguje v rodině a mít o koho se opřít při stavění se na vlastní nohy, by se mohlo zdát, že specializované programy s cílem připravit děti lépe na samostatný život vůbec nemají smysl. Myslím ale, že se tyto věci nevyklučují. takovéto programy mohou být naopak dobrou příležitostí, kdy se děti a většinou spíše mladiství dostanou do jiného prostředí a zažijí něco, co jim potom v životě může být prospěšné.

Důrazy, které vidím jako důležité při vytváření a pro DD při vybírání vhodného programu jsou.

- reálnost celé akce – Největší smysl mají podle mě ty, které se co nejvíce blíží realitě. Kde si mladiství mohou vyzkoušet co nejreálněji svoje schopnosti, dovednosti a situace podle toho, jak by ve skutečném životě mohly být.
- vysvětlení důležitých věcí – Pokud si to ale pouze zažijí, nemá to takový efekt, jako když si o tom, co prožili, mohou ještě popovídat a zamyslet se nad věcmi, které potřebují vědět a také se na své otázky dovědět odpověď. Nejvíce se totiž člověk učí tím, co sám vidí, co sám zažije a na co se sám zeptá.
- dlouhodobost – Jednorázové akce mohou být sice zajímavé a krátkodobě mohou mít nějaký efekt, ale ve výsledku se na ně rychle zapomene, protože se stanou pouze jednou z mnoha akcí, na kterou se mladistvý dostal. Pokud má ale program dlouhodobý charakter a kontinuitu, mladistvý musí používat to, co se v předchozích setkáních naučil, efekt se znásobuje.
- osobní vzory – Pro děti i mladistvé je jednou z nejcennějších věcí, když se setkávají s někým, koho mohou mít jako vzor, od koho se mohou učit. Je ale poměrně těžké být jim vzorem zrovna v období jejich puberty, kdy většina programů probíhá. Důležité jsou především mužské vzory, protože v převážně ženském složení vychovatelů, se s mužským vzorem setkávají málo.
- důraz na spolupráci – Děti v DD nejsou zvyklé moc spolupracovat. Spíše do sebe pořád narážejí, protože jich je hodně na jednom místě, málokdy mají

opravdu soukromí a samy o sobě jsou konfliktní typy. Učit se řešit konflikty jiným způsobem, než nadávkami se jim v životě velmi hodí. V cizím prostředí částečně s cizími lidmi k tomu mohou být také nakloněnější a lépe si uvědomovat následky svého chování, než v prostředí, kde pořád dělají stejné chyby a ty jsou jim pořád dokola vyčítány. Mohou se také naučit i jiné formy spolupráce a zakusit, že problémy jdou řešit mnoha způsoby.

10.4. Práce s biologickými rodinami

Může se zdát, že pracovat s vlastními rodinami dětí by měly spíše OSPODY, než samotné DD. Tuto práci může ale dělat i on. Nejlepší by samozřejmě byla spolupráce obou těchto institucí, ale pokud to tak není i DD může udělat veliký kus práce. To je opět místo pro již výše zmiňovaného sociálního pracovníka. Je potřeba s rodinami více komunikovat, když je k nim dítě propouštěno na víkend. Bylo by možné organizovat pobyty rodičů přímo v DD, aby si rodič vyzkoušel péči o dítě v chráněném prostředí, kde by měl prostor učit se dovednostem, které postrádá, bylo by možné s ním mluvit o jeho problémech a společně pracovat na překážkách, které brání tomu, aby se dítě mohlo vrátit domů.

Dětské domovy mají často k rodičům značně negativní vztah. Vidí je jako ty, kteří se o dítě nedokáží postarat, kvůli kterým je dítě v takových problémech jako je, kteří ho akorát táhnou dolů. Pokud by je ale byli schopni přijmout a pracovat s nimi jako s partnery, často by se v nich našly zdroje, které by je mobilizovaly k aktivitě a snaze získat dítě zpět.

Takové jsou tedy ve zkratce výstupy z mojí práce, které by mohly ovlivnit práci s dětmi, které vyrůstají v DD.

Použitá literatura

- BARTLETT, H., The common base of social work practice. Washington: National Association of Social Workers, 1970..
- BOWLBY, J., Maternal Care and Mental Health. Geneva : WHO, 1951.
- BROWNE, K., HAMILTON-GIACHRITSIS, C., Program Daphne – rok 2002, Závěrečná zpráva - Zjišťování počtu a charakteristiky ohrožených dětí mladších tří let v ústavech v Evropě. Birmingham : Centrum Forezní psychologie a psychologie rodiny (Centre for Forensic and Family Psychology), 2004.
- BROWNE, K., Způsoby náhradní péče o menší děti a jejich výsledky. In Děti mezi ústavní výchovou a rodinou : Sborník ke konferenci konané ve dnech 8. a 9.11.2007. Praha: Člověk hledá člověka, 2007.
- DUNOVSKÝ, J. a kol., Sociální pediatrie – vybrané kapitoly. Praha : Grada, 1999. ISBN 80-7169-254-9.
- LANGMEIER, J., LANGMEIER, M., KREJČÍŘOVÁ, D., Vývojová psychologie s úvodem do vývoje neurofyzologie. Praha : H&H, 1998. ISBN 80-86022-37-4.
- LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z., Psychická deprivace v dětství. Praha : Avicenum, 1968 2. vydání.
- LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z., Psychická deprivace v dětství. Praha : Avicenum, 1974, 3. vydání.
- MATĚJČEK, Z., BUBLEOVÁ, V., KOVAŘÍK, J., Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace. Praha : Psychiatrické centrum Praha, 1997, ISBN 80-85121-89-1.
- MATOUŠEK, O. a kol, Metody a řízení sociální práce. Praha : Portál, 2003a. ISBN 80-7178-548-2.
- MATOUŠEK, O., Slovník sociální práce. Praha : Portál, 2003b, ISBN 80-7178-549-0.
- PAZLAROVÁ, H., Náhradní rodinná péče : přednášky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze na Katedře sociální práce 16., 23., 30.4. a 7.5.2008.
- POLKOWSKI, T., Postup integrace rodin v transformovaných institucích pečujících o děti a v pěstounské péči – Polská zkušenost. Příspěvek na konferenci Děti potřebují rodinu : Inovativní přístupy v práci s ohroženými rodinami 22. a 23.5.2008, Praha Jinonice. 2008.

Vybrané statistické údaje o výkonu sociálně-právní ochrany dětí [online]. Adopce.com projekt náhradní rodinné péče. [cit 20.6.2008] Dostupné z WWW: <<http://www.adopce.com/beta/adopce/grafy.php?stranka=22>>

Výchovně-vzdělávací plán na školní rok 2004-2005. Sázava : Dětský domov Sázava, 2004

ČESKO. Zákon č.94 ze dne 4.12.1963 o rodině. In Sbírnka zákonů České republiky. 1963, částka 53, s.339-350. Dostupný také z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1963/sb53-63.pdf>>.

ČESKO. Zákon č.20 ze dne 17.3.1966 o péči o zdraví lidu. In Sbírnka zákonů České republiky. 1966, částka 7, s.74-91. Dostupný také z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1966/sb07-66.pdf>>.

ČESKO. Usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16.12.1992 o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku ČR. In Sbírnka zákonů České republiky. 1993, částka 1, s.17-23. Dostupný také z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1993/sb01-93.pdf>>.

ČESKO. Zákon č.359 ze dne 9.12.1999 o sociálně-právní ochraně dětí. In Sbírnka zákonů České republiky. 1999, částka 111, s.7662-7681. Dostupný také z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1999/sb111-99.pdf>>.

ČESKO. Zákon č.109 ze dne 5.2.2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy o školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a změně dalších zákonů. In Sbírnka zákonů České republiky. 2002, částka 48, s.2978-2991. Dostupný také z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/2002/sb048-02.pdf>>.

ČESKO. Zákon č.108 ze dne 14.3.2006 o sociálních službách. In Sbírnka zákonů České republiky. 2006, částka 37, s.1257-1289. Dostupný také z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/2006/sb037-06.pdf>>.

ČESKO. Vyhláška ministerstva zdravotnictví České republiky o soustavě zdravotnických zařízení zřizovaných okresními úřady a obcemi, kterou se provádí zákon č.20/1966 Sb. o péči o zdraví lidu. Dostupné také z WWW: <http://www.pravnipredpisy.cz/predpisy/ZAKONY/1991/242991/Sb_242991_-----_.php>

Činnost kojeneckých ústavů a dětských domovů dětí do tří let a dalších zařízení pro děti. [online] Aktuální stav. Praha : Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. [cit.26.6.2008] Dostupné také z WWW:

<http://www.uzis.cz/download.php?ctg=20&search_name=kojeneck&region=100&kind=21&mnu_id=6200>

Statistická ročenka školství. Výkonové ukazatele – kapitola H : Zařízení pro výkon ústavní ochranné výchovy [online]. Ústav pro informace ve vzdělávání. [cit.26.6.2008] Dostupné také z WWW: <<http://www.uiv.cz/rubrika/98>>

Informace k problematice svěřenců jednotlivých typů zařízení pro výkon ústavní, respektive ochranné výchovy [online]. MVČR. [cit.10.12.2007] Dostupné z WWW: <<http://www.mvcr.cz/dokument/2007/prevence/mladez1016.html>>.

Statistická ročenka České republiky 2007. 10-23. Obecná míra nezaměstnanosti (ILO) podle krajů [online]. Český statistický úřad (ČSÚ), 2007. [cit.17.7.2008] Dostupné také na WWW: <<http://www.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/kapitola/10n1-07-2007-1000>>

Seznam příloh

Příloha č. 1: Kazuistika Nory

Příloha č. 2: Kazuistika Čňka

Příloha č.3: Přepis dopisu, který mi poslal Jeroným

Příloha č.4: Přepis rozhovoru s Hanušem

Příloha č.5: Přepis rozhovoru s Teofilem

Přílohy

Poznámka: Všechna jména v přílohách jsou smyšlená

Příloha č. 1: Kazuistika Nory.

Dívka, které budu říkat Nora se narodila roku 1986. V zařízení ústavní péče je od roku 1989 (Speciální mateřská škola internátní) V DD od r.1993. Odešla v r.2005

Co se týče rodiny Nora měla hodně sourozenců. Se svým bratrem dvojčetem byla přijata společně do DD. Důvod přijetí bylo zanedbání péče ze strany rodičů. DD se snažil navázat stabilní kontakt s rodinou, ale to se nepodařilo, takže zůstala v ústavu až do svých 19 let. S bratrem zpočátku vycházela dobře. Později se ale u něj projevil výchovné a psychologické problémy. Byl s nimi i léčen a odešel do jiného ústavu, čímž jejich kontakt skončil. Za rodiči nejezdila ani na návštěvy. Když odcházela z DD, věděla, že k rodině nechce, takže hledala nějaké samostatné bydlení.

Nora je extrovertní, otevřená, když se s lidmi seznámí je docela ukecaná. V DD byla někdy až drzá a projevovala se ne moc pracovitě. IQ podprůměrné. Věděla, že neumí hospodařit s penězi a že potřebuje trochu podpory a dohledu. V mnoha věcech byla poměrně nesamostatná. Hodnotila se průměrně, neměla žádné zvláštní ambice. Věděla, že není moc chytrá a že bude potřebovat pomoc. Svoje emoce vždy projevovala. Dokázala se dobře orientovat v mezilidských vztazích.

S lidmi vycházela dobře. Nebyla konfliktní typ. S vychovateli měla vztahy celkem dobré až na to, že někdy byla drzá, nechtěla poslouchat a dělala „nepořádek“. Co se týče vztahů s vrstevníky, mezi holkami v DD měla přiměřeně kamarádek. Nestála o vztah s klukem a nikdy se o žádný nesnažila.

Základní vzdělání vychodila na ZvŠ, kde měla většinou čtyřky. Vyučila se na odborném učilišti v oboru kuchařské práce. Ve škole a na „intru“ se rozhodně nechovala vzorně, docela zlobila, ale nikdy to nepřekročilo mez únosnosti. Chtěla žít normální život, najít si zaměstnání a bydlení, žádné zvláštní očekávání.

Vždycky byla čistotná a velmi dbala o svůj zevnějšek. Kouřila, ale k jiným drogám netíhla. Nikdy neměla vážnější problémy s dodržováním norem a už vůbec ne s porušováním zákona. Kromě poslouchání hudby neměla žádné výrazné koníčky.

Přepis osobního rozhovoru s Norou

V DD jí pomohli najít bydlení v domě na půl cesty (DPC) a zaměstnání v oboru. V DPC byla pod občasným dohledem a měla oporu v otázkách financí i dalších věcech, kde potřebovala poradit, takže přechod zvládla dobře. Stále bydlí v DPC, ale dohled má už minimální. Chtěla by si najít vlastní bydlení. Nelíbilo se jí v původní práci, tak změnila zaměstnání, ve kterém je stále. Nebyla nikdy delší dobu nezaměstnaná.

Na otázku jak se máš odpověděla: „V pohodě, zatím je to dobrý.“

Pracuje v restauraci. V kuchyni dělá pomocné práce. Na současném místě je rok. Spokojená je tak napůl, jsou věci, které na tom jsou dobré, ale taky dost, které jsou horší. Je ráda, že má práci a nechtěla by ji ztratit. Práce jako taková ji moc nebaví, protože je pořád stejná. Má dlouhou pracovní dobu - 16h 3 dny za sebou a pak 2 dny volno. S kolegy vychází tak normálně, ale říká, že: „Šéf je skvělejší, nejhodnější. Dá se s ním domluvit, má pochopení pro lidi a občas mi i pomáhá. Umí vyjít vstříc. Není to jako v minulé práci, ze které jsem odešla, kvůli šéfovi. Ten měl postoj: Vy makejte a pořádně, ale peníze nedal a zaměstnance šidil.“

V budoucnu by si chtěla najít jinou práci, ale teď to nechává být. Je ráda, že nějakou práci má, ale nechtěla by tohle dělat celý život. Neví ale, co by mohla dělat jiného, protože není moc chytrá a má školu jen na pomocné práce v kuchyni. Rozhodně ale chce něco zkusit a snad časem přijde na to, co by mohla dělat ještě jiného.

Normálně s výdělkem docela vystačí, ale teď má finanční problémy. Zadlužila se kvůli špatnému tarifu na telefon, ale splácí to. Měla by to splatit do dubna. Platí nájem, spoří si na

stavebním spoření 1000,- a zbytek se většinou nějak rozpustí. Neumí moc hospodařit. Platí 2000 nájem, elektřinu a plyn platí organizace. Může tu být maximálně do 26 let.

V DPC, kde bydlí většina zařízení patří organizaci, takže vlastních věcí moc nemá. Až půjde do vlastního, bude si muset koupit všechno nové.

Ráda by se přestěhovala do něčeho vlastního, třeba v blízkém větším městě, kde je víc příležitostí, k práci i k trávení volného času. Tam kde bydlí toho moc není. A taky tam kde bydlí je v zimě moc zima. Moc tam fouká. V tom dalším městě je to lepší, protože je „v d'olíku.“ Bojí se ale, že by nezvládla platit nájem.

Na otázku, jestli má přátele zareagovala: „No. Jo i ne, ještě to je neoficiální. V začátcích.“ Jiných přátel má jen pár, v podstatě skoro žádné. Nemá na ně moc čas. „Je lepší mít pár dobřejch, než hodně horších.“ Když má ale nějaký problém, tak ho může řešit s paní z DPC. Ta na ni občas dohlédne. „Když něco zvorám, tak mi sice vynadá, ale nakonec mi pomůže.“

Ve volném čase ráda chodí ven na procházky. Klidně na celý den, protože nechce být jen tak doma. Občas na diskotéku. Trochu kouká na televizi. Tam kde bydlí nedělá vlastně skoro nic a je to pořád to samé. Sporty nedělá. Nemá kamarády, kteří by ji donutili něco dělat. Oni chodí hlavně do hospody, což ona nechce. V červnu by chtěla jet se Sázavským DD k moři. Moře má strašně ráda a chce tam za každou cenu, i kdyby si na to musela půjčit.

S rodiči se nevidá. Nechybí jí. Nechce se s nimi vidět. Nezajímají ji. Sourozenců má hodně (asi 7). S některými se vidá. Jezdí občas na návštěvu, zavolají si. Hlavně jedné sestře, která má mobil. Další nemají mobil, nebo jsou moc malí. Není to ale moc často, protože na to nemá čas. Pomoc od nich nechce, i kdyby měla nějaké problémy. Rozhodně by si nenechala pomoci finančně. Někteří jsou na tom možná i hůř, než ona. Tak možná poradit, ale to je všechno. Kdyby měli oni problémy, tak by jim pomohla ráda, pokud by to bylo v jejich silách.

Kouří, ale snaží se to omezit. Podle ní nekouří hodně. Když jsem se jí ptala, co podle ní znamená kouřit hodně, odpověděla: „Hodně? tak 2-3 krabky denně.“

Těší se na vlastní bydlení a lepší práci. Doufá, že se naučí udržet si peníze.

Bojí se, že skončí jako bezdomovec. Ví, že to není tak složitý, i když teď má docela dobré zajištění. Taky se bojí, že by vyhořela.

Ptala jsem se jí, co by chtěla v životě dokázat. To by ráda, aby se jí dařilo. Aby mohla pomáhat, třeba dávat peníze těm, co je potřebují (do nemocnic a tak).

V životě se jí povedlo to, že se vyučila. „To je takové nejvíc. Udržet si práci, je takové normálnější. Práce se dá najít vždycky, i když je to někdy těžký. Ale když člověk neudělá školu, tak to pak už moc dodělat nejde, protože na to nemá čas a musí pracovat, aby měl peníze.“

Po odchodu z DD bylo nejtěžší, že nevěděla do čeho jde, jaké to bude. Práce a bydlení. Bála se jít někam jinam, kde to nezná. Potřebuje se s tím nejdřív trochu seznámit. Bála se okolností v práci, co bude, když udělá chybu.

Když hodnotí zpětně svůj pobyt v DD vidí, že bylo dobře, že tam byla. Kdyby byla doma, tak by se nevyučila a bylo by to horší. Naučili ji dost, aby to zvládla. Ale taky to záleželo i na ní, že se na to nevykašlala, jako někteří jiní, kteří „dopadli blbě“, i když se jim dostalo stejné péče a stejných možností jako jí.

Pokud bylo něco, co neuměla, když odešla z DD, tak to bylo spíš tím, že není tak moc chytrá, takže je to pro ni těžší. Musejí se jí věci vysvětlovat jednoduše, jinak je nepochopí. Ale zařizování na úřadech bylo těžké. Nepochopila, co po ní chtějí, jak je to s různými papíry, ale pomohla jí v tom paní z DPC. V DD ji to určitě mohli naučit víc. Tam to zařizovali hodně za ni. Trochu s nimi zařizovala občanku, ale jinak nic. Když už, tak jen to podepsat, takže se to pořádně nenaučila.

Dětem, které jsou teď v DD by poradila, aby se učili, chodili do školy a udělali ji. Aby brali vážně, co jim říkají a poslouchali to.

Příloha č.2. Kazuistika Čenka

Muž, kterému budu říkat Čeněk se narodil v roce 1988. V zařízení ústavní péče je od roku 1993 (Speciální mateřská škola internátní) v DD od roku 1996, odešel v březnu 2006.

Má mladšího bratra, který byl v péči stejného ústavu. Ten odešel 2007, Otec je alkoholik má jen ZVŠ. Matka je slaboduchá. Byla zproštěna školní docházky. Nebyli schopni se o syny postarat. Ti byli často doma sami, zanedbaní v péči, ale ne citově. Matka neměla mentálně na to se o ně postarat, ale dala jim dostatek lásky a něhy

Za matkou jezdil pravidelně na víkendy, ale styděl se za ni a její chování. S otcem si nerozuměl, vidí se málo. S bratrem vycházejí dobře, rozumí si. V době odchodu měl namířeno k rodině. Šel na předběžné propuštění půl roku před tím, než mu bylo 18. Nechtěl být v domově a slíbil, že se bude snažit a že dodělá školu.

V DD ho popisují jako drsného, trochu narcistického exhibicionistu, arogantního, agresivního, křivého a bezcitného, který často podváděl. Intelektově byl průměr až lehký nadprůměr, měl výbornou paměť. Byl sebevědomý, věřil si, uměl si poradit, otřepat se, slabými pohrdal a dával to otevřeně najevo. Byl neempatický, necitlivý, nedával najevo své emoce. Dokázal ale ovládat lidi, vydobýt si vedoucí postavení. Neměl slitování.

Záleželo mu jen na sobě, k nikomu neměl opravdový hlubší vztah, nikoho neměl rád, nebyl ochoten pro ostatní něco udělat. Respektoval jen silné osobnosti, průraznější, důraznější, autoritativnější. Pokud byli vychovatelé slabší, dával jim otevřeně najevo své pohrdání. Nedal se pohnout ke změně chování, až když hrozily tvrdé sankce (soud, přesun do Diagnostického ústavu a nebezpečí, že by mohl být přemístěn do výchovného ústavu), tak se snažil nedělat víc problémů.

K ostatním dětem v DD neměl příliš dobrý vztah. Skrytě šikanoval nejvíce ty romské. Bavily ho sporty, především fotbal.

V 13ti byl pohlavně zneužit 16tiletou dívkou. Udělal to ale dobrovolně a dost možná byl i iniciátorem. Poté udržoval 2 roky pravidelný styk s 10(11)tiletou dívkou. K dívce ale v podstatě nic necítil. Dělal to jen proto, že mu to bylo příjemné. Za to byl trestně stíhán. Podmíněně byl odsouzen na 8 měsíců vězení (podmínka do září 2006).

ZŠ vyšel z 9. tř. Známkový ve škole měl horší. Studoval na SOU obor kuchař-číšník. Víc mu šla praktická výuka, než samotné učení. „Učňák“ ale nedodělal, protože když se vrátil domů, již neměl dostatečnou morálku, aby do školy pravidelně chodil. Chováním byl ve škole bez problémů až do 8 třídy, pak měl ale 2 z chování, kvůli problémům s marihuanou.

Chtěl se osamostatnit a být nezávislý, rád by měl hodně peněz a dělal si co bude chtít.

Již v DD měl problémy se zákonem. Byl odsouzen za pohlavní zneužívání osoby mladší 15 let na 8 měs. s podmínkou do září 2006 (vyšetřování v roce 2004) a v r. 2006 za podávání drogy osobám mladším 18ti let.

Podle ředitelky DD jeho problémy pramenily z jeho špatného osobnostního profilu a že se v pubertě chtěl odpoutat od povinností a nároků. Tak začal s marihuanou a nerespektoval dospělé. Nechtěl respektovat pravidla daná v DD, proto se v 17,5 letech zaručil, že se srovná, když ho nechají na předběžné propuštění zpátky k rodině. To dodržel do září. Neměl velké problémy, než zletil a než mu vypršela podmínka. Poté se ale rozjel (už nad sebou neměl žádnou kontrolu). Přestal chodit do školy, zneužíval rodiče, mlátil je, přitáhl si kumpány a udělal z jejich domu „vařírnu“ drog, jakoby se pomstil rodičům za to, že jsou mentálně retardováni a slabí. Nechtěl slyšet, že matka nemůže za to, že jsou v DD. Ona prostě neměla na to je vychovávat. A že by ji měl respektovat.

Přepis dopisu, který mi Čeněk poslal z vězení

Můžeš mi stručně popsat, za co jsi ve vězení a jak dlouho tam ještě budeš?

Za prodej drog (pervitinu) a loupežné přepadení. Nevím, jak dlouho tu budu, protože ještě nejsem odsouzenej, pouze obviněnej. Vypadá to že 4 roky tu pobudu určitě. Oba ty paragrafy jsou 2-10let, ale třeba mi to daj souhrnem.

Pracuješ ve vězení? Pokud ano, co děláš. Rozumíš si s lidmi, se kterými pracuješ a nebo tě spíš štve? Co děláš s penězi, které si vyděláš?

Nepracuji, protože ve vězení nejsem. Jsem ve vazbě, pracovat určitě budu, abych mohl splatit advokáty a taky budu posílat peníze mamce a bratrovi

Pokud pracuješ, co děláš ve volném čase a pokud nepracuješ, čemu se ve vězení věnuješ?

Ve volném čase hraji společenské hry, chodím na vycházky, koukám na TV, ale i přesto mám spoustu volného času. :o)

Bydlíš sám a nebo s někým? Jak s ním (nimi) vycházíš?

Na cele jsme v 5ti. Včera nám jednoho odstěhovali, takže už ve 4. Kluci, se kterými jsem tu, jsou v pohodě. Jednoho znám dokonce zvenku, takže vycházím s nimi zatím dobře.

Máš tam nějakého kámoše, na kterýho se můžeš spolehnout?

Jo, mám komplice, ale s ním se tu nevidám. Jelikož jsme komplicové, tak to nejde.

Máš nějaký přítele i venku a stýkáš se s nima?

Mám venku 2 přítele. Nestýkám se s nimi, pouze si píšem. Stýkám se jen s matkou a bratrem. Jsou to totiž jediná lidi z venku, které mám rád a mohou sem za mnou na návštěvy.

Co tvoje rodina, vídáš se s nima? Myslíš, že to bylo dobře, že ses k nim vrátil, když jsi odešel z DD?

S rodinou se stýkám jednou za 14 dní. Určitě to bylo dobře, že jsem se k nim vrátil po odchodu z DD. Kam jinam bych jako měl jít?! :o)

Co myslíš, že budeš dělat, až se dostaneš ven?

Každopádně si najdu práci a budu se snažit ušetřit co nejdřív na nějaké baráček na vesnici, alespoň tak bych to nák viděl, no. A co dál, to ještě nevím.

Vidíš na pobytu ve vězení něco pozitivního? Myslíš, že ti to může v něčem třeba i pomoci?

Je to dobrý detox. :o) Jo určitě se tu člověk naučí dělat jiné věci, třeba autoradia, auta a plno jiných věcí. :o) Né dělám si srandu.

Je něco, čeho bys chtěl v budoucnu dosáhnout?

Určitě ten rodině domek. Nemám rád bezdomovce a už vůbec jím nechci být. Také se chci víc věnovat rodině!

Je něco, na co se těšíš, nebo čeho se bojíš?

Těším se na výstup odtud. Zatím se ničeho nebojím. :o)

Když se podíváš zpátky, můžeš si o něčem říct, že se ti to povedlo, že jsi něco dokázal?

Když mi bylo asi 14let do DD přišli 3 malí kluci, kterým bylo asi 3 roky. Začal je učit fotbal a později jsem s nimi byl na olympiádě mezi DD, kde se hrál i fotbal. A s nimi jsem tam vyhrál, i když tam byli v týmech samí staří kluci jako já a já tam byl s malýma klukama a zmastili jsme je!

Je něco v čem ti DD pomohl, nebo co tě naučil pro samostatný život?

Určitě jo. Kdybych nevyrostal tam, tak bych byl úplně někdo jiný. Každopádně jsem se tam naučil i negativní věci – fetovat, krást atd!

Je něco, co tě v DD nenaučili a teď bys to potřeboval?

Chovat se k rodině hezky. Vždycky mě proti ní jen štváli, tak se to učím alespoň teď!!!

Bylo něco, co bylo po odchodu z DD těžký?

Určitě, ale naštěstí jsem měl rodiče, ke kterým jsem mohl jít, jinak bych byl v prdeli! Ale bylo těžký se učit, když na mě nikdo nedohlížel (doma). Takže jsem se řídil heslem – věci, které neděláš rád, nedělej.

Poradil bys něco děckám, co jsou pořád ještě v DD?

Každopádně, aby se víc staraly o sebe (aby se co nejdřív postavily na vlastní nohy) a osamostatnily se. A taky aby jestli maj rodiče, tak aby dělali maximum proto, aby s nimi mohli vyrůstat co nejdřív, protože je tam (asi myslí v DD) rozhodně nic hezkého nečeká. Jediný, co odtamtud uslyšej na svoje jméno bude dřív nebo později nějaká pomluva. Co si budem nalhávat, že jo!?!?

Příloha č.3 Přepis dopisu, který mi poslal Jeroným***Jak se máš?***

Jo docela to jde, až na pár drobností

Máš práci?

Ano, práci mám, pracuji jako skladník v jedné přepravní firmě, a od května budu pracovat na vyšší pozici, kde mojí náplní práce bude „papírování“.

Jsi spokojený, baví tě?

Jsem zatím velmi spokojený a kupodivu mne to stále baví.

Je to, co sis představoval (přál dělat)?

Asi jo, jelikož mne to baví.

Vystačí výdělek na zajištění základních potřeb (bydlení, jídlo, oblečení, ...)? Co by sis rád pořídil? Musel jsi někdy svojí situaci řešit tím, že by sis půjčil?

Můj výdělek mi na základní věci stačí. Ale když si chci něco koupit navíc, tak musím hodně přemýšlet a počítat, abych vyšel celý měsíc. Pokud se ptáš co bych chtěl, tak asi jako většina kluků auto, to na prvním místě, a potom nějaké věci, ze kterých bych měl radost. Jestli jsem si někdy musel půjčit? Samozřejmě ale taky hned vrátit.

Jaké máš vztahy s kolegy v práci?

S kolegy vycházíme celkem dobře, ale v každém kolektivu se najde někdo, kdo se někomu nezamlouvá a to je i u mě.

Jak vycházíš se šéfem?

Se šéfem jsme jedna ruka, takže škoda slov.

Chceš tam zůstat i dál?

Dokud mě to baví, tak proč ne.

Kde bydlíš? Jak ti to tam vyhovuje?

Bydlím v krajském městě v podnájmu. Moc mi to nevyhovuje. Mít vlastní dům a platit si své to je lepší, ale vše je v plánu.

Jaký máš vztah s původní rodinou? Stýkáš se s nimi?

Vztah ke svojí rodině? Ten mám akorát s bráchou, a byl jsem seznámen s mojí druhou sestrou, tak ještě s ní. A s ostatními vztah neudržuji- neměli zájem o to co je se mnou a jak se mi daří a teď nemám zájem já.

Máš přítelkyni? Plánuješ vlastní rodinu?

Přítelkyni mám a rodinu také plánujeme .

Jak bys zhodnotil svoje kamarády? Je mezi nimi někdo, na koho se můžeš opravdu spolehnout, poradit se, když něco potřebuješ, požádat o pomoc?

Se starými kamarády se už nestýkám, ale tady mám pár lidiček na které se „snad“ mohu spolehnout.

Jaký máš koníčky?

Dalo by se říct že můj koníček je každá práce-teda nikdy mi nevadila.

Kouříš?

??? Ano .

Jak vidíš svoji budoucnost?

Vlastní dům, rodina a spokojený život.

Čeho bys chtěl dosáhnout?

Nebýt na nikom závislý

Je něco na co se těšíš?

Těším se na každý nový den, který je úspěšný

Je něco čeho se bojíš?

Nic mě nenapadá.

Je něco o čem můžeš říct, že se ti povedlo, žeš něco dokázat?

Dokázal jsem se vyrovnat s tím že k životu nemusím mít mámu, kterou zajímá víc alkohol než její děti, a to bylo dost složité.

Jak zpětně hodnotíš svůj pobyt v děčáku?

Asi kladně, protože vím, kdo mi pomohl, na koho se obrátit a za kým jít, aby mi pomohl s řešením problému.

Co bylo po odchodu z DD nejtěžší?

Postavit se na vlastní nohy

Co bys poradil dětem, který právě vyrůstají v DD?

Asi to, že až dorostou a budou se stavět na vlastní nohy, ať si pamatují, kdo je vychoval a kdo jim dal pěkné dětství a ať nedělají DD ostudu ani v dospělosti. Lidé jsou takoví, že neřeknou vše, co si myslí, ale jen část a jinde vás pomluví.

Příloha č.4 : Přepis rozhovoru s Hanušem

Práci má. Dělá sezónně ve stavebnictví, nejčastěji kope výkopy. Teď má práci ve městě asi 80km od místa bydliště. Je tam přes týden na ubytovně a na víkend jede domů. Práce je pravděpodobně jen na pár týdnů, pak bude hledat zase něco nového. Celkem ho to baví. Vydělá většinou něco přes 10 000 za měsíc. Přes zimu většinou práci nemá. Je na ÚP. Před půl rokem ho vyloučili, ale teď se může vrátit. Přes zimu tedy žijí ze sociálních dávek a rodičovského příspěvku přítelkyně. S kolegy v práci vychází v pohodě, je tam s kámoši. Šéf je to Rom, podnikatel. Nešel by k němu na stálo, ale takhle na občasnou práci mu to vyhovuje.

Na jednu stranu říká, že by chtěl stálou práci a že v městě, kde bydlí je práce dost, ale na druhou stranu, na většině míst by ho vzali jen na půl roku a to že radši zůstane u toho, co dělá teď. Někde to už zkušel, ale nevzali ho, protože neudělal nějaké testy.

Výdělek jim vystačí na zajištění základních potřeb. Říká: „na jídlo se vždycky najde, horší je to s dalšíma věcmi, ale máme toho docela dost, třeba televizi. Nevlastní syn často něco rozbije, tak to musí koupit nové.“ Když má práci, tak vycházejí docela dobře, mají ještě přítelčin rodičovský příspěvek. Když nemá práci, žijí z podpory. Dělá ale většinou načerno, takže nemá sociální, zdravotní, ale snaží se být na pracáku, kde za něj pojištění platí a zatím na něm nemá žádný dluh (což se trochu diví). Vypadá to, že nouzí netrpí. Byl hezky a čistě oblečen. Stejně tak i děti. Rád by si koupil mobil, ale bojí se, že mu ho syn zase rozbije.

Bydlí v podnájmu. 1místnost, sociální zařízení a kuchyň pro 3 rodiny. Dům je zvenku oprýskaný a ošklivý, ale vevnitř zařízený celkem pěkně. Platí 4 500,- ale musel si tam hodně věcí opravit sám. Rád by něco většího a pořádného. Pro 4 člennou rodinu je to hodně malé.

Žije s přítelkyní. Společně vychovávají jejího 3letého syna a mají spolu dalšího syna, který se narodil na konci února 2008. Je spokojený. Opravdu se o děti stará. Je rád, když přijede na víkend domů a může být s rodinou.

O koníčcích sám říká „Nic moc.“. Když je doma, je hlavně s rodinou. Jinak leda zajít za bratrancem a popovídat si. Možná do hospody.

Když se vrátil sem, bydlel u mámy, ale vadilo mu, že se pořád hádala s přítelem a vyhazovala ho. Pak chvíli u tety, která ale později zemřela. O rodiče se nestará, nechce s nimi nic mít. Oni na něj taky kašlou. Chce si žít vlastní život

Říká, že v DD bylo dobré. Nechtěl odejít. Na jednu stranu říká, že pro něj dělali, co mohli, ale že byl blbej, že si nedal říct, tak si za to může sám, že musel odejít a nedodělal učňák, na druhou stranu, že kdyby ho nenutili, aby šel na těžší školu, než mohl zvládnout, tak by to zvládnul v pohodě a neměl by takové problémy. (Měl problémy z drogami a chvíli byl i na léčení, které ale nedokončil.)

Po odchodu z DD bylo nejtěžší, když byl u mámy. Vztahy byly špatné. Než se osamostatnil a postavil na vlastní nohy, tak to bylo hrozné. Teď už je to v pohodě.

Budoucnost vidí takovou normální. Najít lepší bydlení a starat se o rodinu. Netěší se na nic. Ani na výplatu. Bojí se, že nesežene práci, že nebude moci zabezpečit rodinu. Že nebudou mít kde bydlet

Do DD by vzkázal, aby se děcka pořádně učila, udělala školu a aby dala na to, co jim tam říkají.

Příloha č.5 : Přepis rozhovoru s Teofilem

Má se dobře, nestěžuje si. Pracuje ve firmě, která dělá fasády, malířské a lakýrnické práce. Zrovna pracují na panelácích, kde opravují balkony a fasádu. Práce ho baví, má ji částečně i jako koníček. Dělá něco jiného, než co se učil. Výdělek vystačí na zajištění základních potřeb v pohodě. Je dobrý, někdy i k 20 000. S kolegy v práci je to prý supr. Je tam docela mladý kolektiv. Rozumí si ale velmi dobře i se staršími kolegy. Šéf je bratranec, vychází mu vstříc. Zaplatil za něj dluh na zdravotním pojištění a on mu to teď splácí. Bude mu to strhávat z platu. Rozhodně tam chce zůstat i dál. Moc ho to baví, je to dobře placené, tak nemá důvod nic měnit.

Bydlí v bytě 3+1 u přítelkyně (byt je přepsaný na ní). Je tam s nimi ještě její matka, o kterou se starají, protože je na tom zdravotně velmi špatně a její bratr a jeho přítelkyně. Předpokládají, že bratr si najde v dohledné době něco vlastního a budou mít byt pro sebe. Šetří na to, aby mohl ten byt vyplatit, aby se nestalo, že panelák koupí nějaká firma a oni ho budou muset za draho vykupovat. Nájem neplatí. Přítelkyně má ještě zahradu, s tou je ale hodně práce, hlavně proto, že teta tam chce pěstovat brambory a oni by tam chtěli bazén a spíš prostor na odpočívání.

S přítelkyní je už 3 roky a plánují dítě. Ona už jednou byla těhotná, ale nechala si to vzít aniž mu to řekla, tak z toho byl hodně přešlý, ale už se z toho dostal a chtěl by dítě. Ve vztahu je spokojený. Ze začátku, když se přestěhoval k přítelkyni, byl trochu nesvůj, protože, když tam nebyla přítelkyně, musel by být doma s její matkou sám a to mu přišlo divné. Teď se ale o ní musí starat, protože je nemocná a už si na to zvykl. Přítelkyni se moc nelíbí, že často chodí do hospody s kamarády na pivo, ale vysvětlil jí, že když chce tak prostě půjde a že to musí respektovat. Že s ní tráví hodně času a že na to má tedy právo. Říkal, že už je to v pohodě, že to respektuje. Když je přítelkyně v práci, tak vaří a stará se o domácnost on.

Když odešel z DD, vrátil se k mámě, ale nebylo to dobré. Nechával tam většinu peněz, co vydělal. Tak se pak přestěhoval k přítelkyni. S ostatními členy rodiny se vídá občas, ale ne že by o kontakt nějak moc stál. Ví kdy mají narozeniny a svátky, tak to tam zajde a občas, když potřebují pomoci, ale jinak se o ně moc nestará a oni o něj také ne. Dobrý vztah má akorát s bratrem, který s ním vyrostl ve stejném DD.

Zájmů moc nemá. Leda s kamarády do hospody, na kulečnick, na fotbal, když se hraje, nebo se projít s přítelkyní (bydlí u lesa). Má vlastně i práci jako koníček.

Přátel má hlavně mezi staršími chlapy (kolegové z práce a další). S nimi i řeší svoje problémy. S přítelkyní moc svoje problémy neřeší. Někdy trochu a jen některé věci.

Kouří, docela pije pivo. Teď už to má pod kontrolou. Dřív s tím měl větší problémy (když byl ještě na „učňáku“). To se snažil řešit svoje problémy alkoholem, zapomenout na ně, ale pak mu došlo, že to tak nejde, že se ty problémy stejně nevyřeší, že nepomůžou ani jiné drogy, a tak toho nechal.

Budocnost vidí tak normálně – mít dobrou práci, aby mohl zabezpečit rodinu, být s přítelkyní, mít spolu dítě a spokojenou rodinu. Nebojí se ničeho. Nejvíc se těší na to dítě.

Po odchodu z DD bylo nejtěžší najít pořádnou práci. Neměl dodělaný „učňák“, musel dělat načerno. Když ji našel, tak to bylo už dobré.

Z DD byl na život podle něj připravený dobře. Poslouchal zkušenosti starších a srovnával si to v hlavě. Myslí si, že byl připravený líp, než někteří jeho stejně staří kamarádi, kteří ve 23 ještě bydlí u matky a sami nic nezařídí. V DD byl rád. Vidí to jako dobře, že tam byl. Vzpomíná na to rád, že tam měli dobrou partu, byli jako velká rodina. Teď se ale skoro s nikým z nich nestýká. S několika se párkrát viděl a s některými si občas zavolá, ale není čas na to se navštívit. Všichni musí chodit do práce, která je fyzicky náročná, takže jsou pak unavený a nemají na to ještě někam jezdit.

Do DD vzkazuje, že nejdůležitější je dodělat školu. Bez ní není nic. Říkal, že i se školou člověk může dělat špatnou práci, ale může si třeba vybrat, jestli tohle chce dělat a má větší šanci najít něco lepšího. Když ale školu nemá, tak nemá na výběr (nemůže se rozhodnout) a musí vzít i tu špatně placenou práci, protože mu nic jiného nezbyvá. Také říkal, že v DD je to vlastně dost v pohodě. Že je tam všechno zajištěné. Stačí akorát chodit do školy a jakž takž se slušně chovat, ale je to vlastně děsně v pohodě

Resumé

Bakalářská práce „Konstrukce programů přípravy na život pro děti a mladistvé vyrůstající v dětském domově“ pojednává o několika aspektech péče o ohrožené děti, kterým okolnosti v současné době zabraňují žít ve vlastní rodině. Stručně mapuje situaci v péči o takto ohrožené děti, jak tento systém funguje a kde jsou jeho slabé stránky. Ukazuje na znevýhodnění, které lidem, kteří vyrostli v dětském domově, ztěžuje samostatný život oproti lidem, kteří měli v dětství „normální“ rodinné zázemí, a specifické potřeby, které tito lidé při stavění se na vlastní nohy mají. Snaží se přiblížit život několika mladých lidí, kteří vyrostli v Dětském domově v Sázavě a už několik let žijí samostatně. Jednak statisticky zmapovat, kolik z nich je schopno sociálně fungovat v běžném neinstitucionálním prostředí a na jaké úrovni. Jednak předkládá konkrétní příběhy několika těchto lidí a snaží se na nich ukázat zajímavé aspekty problematiky samostatného života lidí, kteří vyrostli v dětském domově. V neposlední řadě chce tato práce poukázat na některá opatření a návrhy, které by lidem, kteří opouštějí Dětské domov v Sázavě, pomohly lépe zvládnout nároky společnosti při na dospělé lidi.

Résumé

My Thesis „Construction of programs preparing for life programs for children and adolescents growing up in children's home“ deals with some aspects of taking care of endangered children, whose circumstances don't allow living in their own families at this moment. It is charting briefly the situation around care of children endangered in this way. It talks about functioning of this system and about its weaknesses. It points some disadvantages that complicate independent life of people grown up in institutional care compared to those who grew up in „normal“ family and it shows some specific needs of this people when they become live independently. It aspire to approach the lifes of some young people who grew up in Children's home in Sázava and they have been living few years alone already. Firstly it wants to show statistically how many of them are able to live socially functional life in noninstitutional surrounding and on which standard. Secondly it shows concrete tales of some of these people and tries to point some interesting aspects of independent life of people who grew up in children's home. Last but not least this thesis wants to point on some actions which could help people who leaves Children's home Sázava to manage better the demands of society on adult people.

